

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

від Мосендз: Romona militans	Герберт Н. Кассон: Статті і ста-
A. D. DCCCCXIX 481	тейки про успішність торго-
ен Маланюк: 25 травня 1926 р. 482	вельних справ 520
й Клен: Лесбія 483	В. Дорошенко: Шкільні задачі
Беатріче 484	Івана Франка 537
гій Кушніренко: * * * . . . 485	О. Р.: Комінтерн в Союзі Народів 544
" 485	* * * Масонерія і фашизм . . . 548
дрик Говерд: Губернатор	Ж. Процишин: Ромен Мас . . . 551
уступає 486	Мирослав Гоца: Гума як органі-
а Стюарт: Успішна смерть	заційний ідеал 554
Миколи Берга 494	Евген Маланюк: Поезія і вірші 567
ірчак: Демагогія 498	Роман Юнак: Збори і зїзди . . . 581
. В.: Такий я чоловік . . . 510	Дм. Донцов: "Згода в сімействі" 587
раничка: На полях Самчуко-	М. Л.: З пресового фільму . . . 606
вої "Волині" 515	Бібліографія 611
	Від Адміністрації 616

НИК IV

ЖКА 7—8

ТОМ III

ЛИПЕНЬ—СЕРПЕНЬ

1936

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П. К. О. 500-371.

1 число „КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА“

Д. ДОНЦОВ

ДВА ПАТРІОТИЗМИ

Ц. зл. 1.

Вже вийшло 2 число

„КВАРТАЛЬНИКА ВІСТНИКА“

Д. ВАРНАК

ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

Ц. зл. 1'50

без пересилки.

Книжка відповідає на дразливі питання:

Що дає організації силу?

Що дає їй розмах?

Що підточує її і нищить?

Що, які засади — має взяти собі в основу?

Увзгляднено головно принципи національ-соціалістичної партії в Німеччині.

„О Б Р І І“

Видає і редагує:

БОГДАН КРАВЦІВ.

Ілюстрований літературно-мистецький і науковий тижневик

Передплата річна — 5'— зл., піврічна — 2.60 зл.,
квартальна — 1'40 зл., місячна — 50 гр.

Адреса Редакції і Адміністрації: **Львів, Земляковського 2.**

ПІДЛЮТЕ

гірський живець, купелеве заведення і літнице в лісах Горганів, над Лімницею, на висоті 700 м. над рівень моря. Сірчано-солоні, боровинові, газові і пінкові купелі, мінеральні цілющі води.

Пансіон живця по уміркованих цінах.

Кураційної такси не побирається.

Залізнична стація Брошнів на лінії Стрий — Станиславів, звідти вузькаторовою залізницею, або мотором на місце.

Інформації і проспекти: Заряд живця Підлюте, Львів, Клушинська 3. тел. 248-82, від 1 липня: Підлюте

почта Перегінсько.

Студентський Вістник

присвяч. пекучим проблемам молодого українства

Книжка за червень с. р. уже на вичерпанню.

Листи для Редакції та Адміністрації слати на адресу:

Іван Сосенко, Львів, вул. Львівських Дітей 28 I пов.

117
П 12534 / 1936
Р. 4 кн. 7-8

Леонід Мосендз

Pomona militans

A. D. DCCCCXIX

*
* *

Не мед, а меч...

Е. Маланюк

Рясні були тоді серпневі дні,
що їх ми покидали, недобиті.
Над нами — злотний щит в височині,
а долі — яблунь віти гроновиті.

Як було гірко змореній душі
від сорому поразок і втоми!...
Безсилім — краще впасти на межі,
звідкіль ще знать хоч стріху свого дому.

Миж варварам лишали мед і хліб,
рясноту піль, тягар солодкий грона,
ясир — владарку повновісних діб
вкраїнської землі струнку Помону.

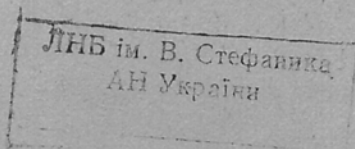
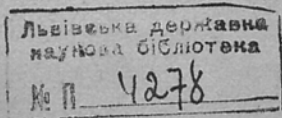
Та під хрестом козацьким в борознах
вона ще нас в останнє перестріла,
у вічі глянула і... мовчазна
з дороги переможеним вступилась.

І геть пішла! Нам кинула, мужам,
погорду матері, сестри і жінки...

Спинились ми! Спинилися! І там
наш кулемет відсвяткував дожинки.

* * *

Се року Божого 30-го якогось
знов сизий Див закличе з верху древа,

і невідкличне мозок мій прошиє
і передзвістям захлиснеться серце.

Се — Слову, марнотратливому сину
моїх студених уст і вогняного,
пожежами неспаленого серця,
прийде пора зустрінутися з Чином,

щоб справдити погрозові пророцтва
гукавшого невтомно у пустелі
і збудженій, розяреній надії
офірувати міць свою і пристрасть.

Й зістати на межі, пророк почутий,
на знак Майбутнім дням зневіри й суму,
що пророковане й голошене здійснилось:
»Се року Божого тридцятого такого...«

В. Павловиці 1935

Евген Маланюк

25 травня 1926 року

Ще мить тому — весна і цвіт,
Чужинний май в співучім сонці
...І вже щось чорне криє світ —
І деж ви, друзі? оборонці?

Наївний рух крилатих рук, —
Ні! Свисту куль не заперечить.
І тіло падає на брук,
І ось тріпочуть груди й плечі,
І очі гасить смертна мла...

Сім хижих куль. Сім стрілів зла
Зміряли в дух — влучили в тіло:
Знялись над мертвим тілом крила
І дійсність легко попливла,
Як марний, як минулий вияв, —

Бо за повіками тремтів
Співучий степ, пшеничний спів,
Полтава, прapopи і Київ.

21 V 1936

Юрій Клен

Лесбія

1

Під арками твоїх високих брів
Мое вітрило срібне пронеслося.
Мов дві лягуни сині, сниться досі
Мені очей твоїх прозорий спів.

Там пристанню всіх блудних кораблів
Кільце шалених рук твоїх сплелось,
Лукаве золото твого волосся,
В якому я три місяці горів.

Тепер ген-ген за обрієм далеко
Зосталися ті зрадливі вогні,
Що морякам віщують небезпеку.

Досвідчений минає в тумані
Той голий острів, де у млі зеленій
Співають звабливо страшні сирени.

2

Ти відійшла, й ні смутку, ані туги
Я не зазнав. Я пю самотний мед
Думок. Лиш інколи крізь мій сонет
Немов війне холодний подув хуги.

Без заздрости дивлюсь, як пестить другий
Тебе, — не відлюдок... і не поет.
Байдужий сміх на блиск твоїх ракет,
Мій сміх — тобі дзвенить немов наруга.

Фанфарами шаленими вогнів
Мене маяк твій знов у безвість кличе,
Де крутяться уламки кораблів.

Дарма: в одежах білих Беатріче
Несе дари і радощі нові
І в серце сипле зорі снігові.

Беатріче

1

Тебе співець, піднісши понад зорі,
Таким безсмертним світлом оточив,
Що досі ще крізь далечінь віків
Пронизують нас промені прозорі.

Як жадібно ти ловиш, темнозора,
Пливке, як пух, летюче листя слів,
Коли дзвінкі дощі моїх рядків
Шумлять, немов осінні осоки!

Що всі скарби, затоплені в морях!
Раптову радість і той блиск дитячий,
Який спалахує в твоїх очах,

Не проміняю ні на що: неначе
Блакитний місяць, виплива з долонь
Твоє волосся чорне й смагла скронь.

2

Ти вся ще провесна, о Беатріче!
В тобі все світло ранкове зорі,
Що ним співці, поети й малярі
Колись наситили середньовіччя.

Ти перші сльози радості й горічі
Ще бережеш у срібному ведрі.
Але вже славлять янголи вгорі
Твоє ім'я, благословенне тричі.

Поглянь, тепер твої всі ночі й дні
Круг тебе дивним саявом заясніли
І засліпили нас, мов крила білі:

Бо серед скель, в похмурій тишині
Своїх терцин холодні діаманти
Тобі вплітав у шату темний Данте.

Сергій Кушніренко

Минеш поріг і вже видніє другий.
 Мов пісню, вітер ту любов колише:
 в життя брести невищербленим плугом,
 насіння нести перелогам свіже.
 І вірить: як впадуть мозольні руки,
 шляхи не вкриються гнітучим рястом,
 Хоч, — та й нераз — над нами ще закриє,
 і не одні ще очі випе крук...
 Вже хруснув засув — трісли темні брами.
 По звалах, вкритих предковичним мохом
 Наперекір невідьницьким думкам
 Ми вкročили в зубатую епоху!...
 Ростуть, як пнів, залізнії когорти,
 Налиті сонцем, молоді, рішучі,
 Їх спів, їх чин зустрінуть неминуче
 Як зустрічають пароплави в порті.

Спис

Де сонце палить трави в літню спеку,
 де зорі степові бутонно виснуть,
 де горду творчість порюють небезпеки —
 в зелених бурянах лежить козацький спис...
 В кусках, іржавий, кинутий під ноги,
 Де партизанські множились загони,
 де на тачанках відгремів Махно
 й Денікін розгубив шматки пагонів...
 Де ворожнечу плідний рік засіяв,
 Тризуба злоть скрівавлено заблисла,
 де бурею пройшла отаманія —
 розтросчений лежить козацький спис...
 Тут тасьмаами дуднять іще копита.
 Дарма, що трактор переснапав межі.
 Тут хлібороб наш прозваний бандитом
 І в нім димляться зародки пожеж...
 Очиститьсяж прозріле покоління
 І вмруть: Махно, Григоріїв, Волох...
 Крізь піт і кров дійдем до володіння
 і буде рід, як лан: стебло в стебло!...

Фредрик Говерд

Губернатор уступає

I

Вона стояла в брамі, а світла з улиці обрисовували її голову й додавали барвистих контурів до чорної сильветки мантилі та спідниці. Вона притиснула своє лице до залізних ґрат зовнішніх воріт. Її руки, що здавалися двома малюсінькими плямами, стискали залізні пруті. Дон Хуан Гіполіто Корбе побачив її й пішов через патіо відчинити їй двері.

Пахощі виноградної лози й квітів буяли, звільнені спекою дня. Небо темніло й перша зірка заглядала крізь ґалузя перцьового дерева над брамою. Двері розпахнулися й обоє стали вкупі.

— Хуане, я боюся. — Вона доторкнула нашивки на його рукаві. — Однострій... значить... Ти таки йдеш на бенкет до губернатора сеї ночі?

Він втягнув її до брами в тінь мурів. Над синім одностроєм не можна було розрізнити його обличчя, але його голос показував, що він усміхався.

— Що з тобою, Лючіє? Ти може боїшся за мене? Чи се лише чутки..., чи... щось певного?

— Чутки, Хуане. Але ти ж знаєш, що за ними криється дещо правди. Останніми часами він подовгу бував за містом. Кажуть, що в своїм маєтку..., але я не йму тому віри. Губернатор мусів бути дуже зайнятий справами провінції. Кажуть, що його поведінка дивна, що він на дорозі до божевілья. Інші знову кажуть, що по останнім голосованню в палаті, коли всі були проти нього, він задумав обрахуватися зі своїми противниками. Кажуть...

— Що він задумує забити мене?

— Так.

Дон Хуан зтиха засміявся.

— Ходи, — сказав, — маю тобі щось показати.

Вони перейшли через бруковане плитками патіо до зовнішніх сходів, що провадили на дах Дон Хуанового дому. Імла — передвістник ночі, вповзала з передмість й оточувала вуличні світла, мов море; слідом за нею, на схід, залягла синьо-чорна темрява. На заході відноги Анд заступали відблиски заходячого сонця.

Дім Дон Хуана був третій в тихій вулиці. Се був високий будинок; з даху його можна було переглянути наріжний дім.

— Се дім губернатора — показав Дон Хуан. — Чи ти, Лючіє, нічого не бачиш на даху, біля передної балюстради?

— Там є щось. Але затемно, щоб бачити.

— Щось, — сказав він мягко — що його ексцеленція привезли з останньої подорожі до свого маєтку. Щось, що внесено в дім у великій таємниці, вміщено тут і прикрито ряднами. Чи можеш ти відгадати, що нагадає форма цих ряден при деннім світлі, Лючіє? — Він помовчав. — Ні? Гаразд, мені воно видається подібним до автоматичного кріса, уставленого на триніжку.

Лючія стояла цілком спокійно.

— Отже чутки були правдиві й ти знав се. Тепер, коли я вже знаю, що то за небезпека, я більше не боюся за тебе, Хуане. Се був страх перед чимсь, чого я не розуміла... не знала, як або коли воно могло вдарити тебе. Непевне лякає мене, але коли воно реальне, се тільки предмет. Ти можеш сему дати раду, Хуане.

Помалу його руки поповзли від його боків, торкнули її стегон пестливим рухом, потім стиснули її за плечі так, що їй зробилося недобре від болю. Він сміявся потиху.

— Dios! Що за пара ти для мене, Лючіє! Ми не боїмося реальних предметів, ти й я.

— Але він... чи се має статися сеї ночі?

— Я певен, що се має бути сеї ночі. Ніч роковин. Скоро будуть штучні вогні, музика і похід зі смолоскипами до собору в честь Визволителя, а потім велика пиятика. Хтож тоді почує звук одного зайвого карабінового стрілу? А завтра... щож, се мігби бути нещасливий випадок. Генеральний судія провінції, який мав бути вибраний губернатором, випадково бувби вбитий кулею, що вистрілив якийсь пияний гуляка. Уступаючий губернатор сам йшовби на чолі похорону.

— Алеж, Хуане. Ти не мусиш виходити сеї ночі. Що ти думаєш робити?

Вшалі непокою вона вчепилася його одягу й трясла ним.

— Ти боїшся, Лючіє?

— Ні, тепер ні, але ми мусимо робити щось.

— Поможеш мені?

— Певно!

— Тоді, в одинацятій годині, сеї ночі, піди до гаражу Умберта, вбери шоферський плащ і шапку, візьми мій віз — відкритий — і поїдь ним до Законодатної Палати, до бічного входу коло бенкетової салі.

— Але сеж божевілля!

— В таких разі, добраніч.

— Ні, ні, Хуаніто, тію! Даруй мені. Я се зроблю. Певно, ти мусиш йти туди сьогодні в ночі; лише...

— Чи ти коли бачила, щоб мені не повелося?

Над центром міста злетіла в темінь ночі ракета. Вибух її світла показав Дон Хуана, що всміхався до Лючії.

Його масивна голова, де на скронях починало сивіти волосся й обличчя з темними вусами належало мужчині, що не знає невдачі.

Він притяг дівчину до себе. В долині, в місті гримнула оркестра. Бадьора музика національної пісні, грана звуком марша, що стодесять літ тому, провадив армію Великого Визволителя через континент, в ім'я волі, миру й справедливості.

II

Девята година. Відкритий віз Дон Хуана від'їхав з його дому, покотився до трамвайних ліній на *Avenida O' Higgins* минув ясно освічену площу, де оркестра все ще грала для розохоченої юрби. Бо в сю годину блеск ярих світел заливав все довкола. Темряву бічних вулиць, сморід каналів, ряд живих кістяків, що стояли запряжені в повози перед Південно-американським готелем — хто бачив те все? Тут були дугові лампи, що мали притягати увагу кожного до кінної статуї Визволителя й ще більше згущувати глибокі тіні над брудом міста, яке він увільнив.

Бічна вулиця, залізничий переїзд. Подих свіжого повітря з виноградних сторін і шепіт бистрої снігової води, допrowадженої, щоб дати життя долині. Життя! На хвилину, в той час, як мчало авто, Дон Хуан подивляв дивне почування всепроникаючої краси сеї ночі і нагло перейшов до думок про смерть. На хвилину його вразив неокреслений сумнів, чи ся земля, що день і ніч оберталася довкола своєї вісі, прядучи тканину запахів, звуків і світла, — чи мала вона яке значіння для людей, поза їх власними амбіціями? Згодом його думка знову повернула до реальних річей. Він хотівби провести ірігаційну сітку від Ріо Негро. Він побудувавби новий шлях до підгір'я, колиб виноградарі з верхньої долини схотіли заплатити її ціну. Завтра він стане губернатором провінції. За два роки президентом республіки.

Надзвичайно декоративний причілок Законодатньої Палати був перед ним. Віз загальмував, спинився. Жалюгідна юрба обідраних громадян зібралася коло смуги червоного килима, щоб оглядати приїзд гостей. Помахуючи рукою, з тою виборчою усмішкою, що нею він славився, Дон Хуан висів і зійшов на мармурові сходи палати. Залунали розсіяні радісні вигуки тих, що їх купила партія Корбеїстів обіцянкою сінекур, посад наглядачів доріг. Направду, майже кождий кричав.

В рококовім входовім голі стояв гурток рококових достойників, які балакали. Предметом розмови була поразка адміністраційної ради, яку їй завдали Корбеїсти;

але політичні незгоди на сьогодні відкладено й тепер розлягався той піднесений гомін, що завше переважає на сходинах людей, що збираються пообідати на рахунок губернатора. Зазвучав гонг. З однодушністю, якої Законодатна Палата не бачила вже від року, політики з провінції рушили до бенкетової салі.

Дон Хуан розглянувся довкола себе, шукаючи губернатора. Гості познаходили свої місця і стояли, очікуючи коло своїх крісел. Його ексцеленції не було.

Над ними звисав зі стелі прапор республіки. Його фалди були нерухомі, як фалди похоронної покрови. Дон Хуан, збентежений, шукав чужих облич на галерії. Одного разу сталося так, що з тої галерії впав стріл. Але там була лише преса: два місцеві представники столичних щоденників і видавець провінціональної часописі *La Frontera*, все гідні довіря люди.

Дон Хуан здригнувся. Малий лисий мужчина, віце-губернатор, підійшов до верхнього кінця стола й промовив:

— Панове, його ексцеленція посилає звістку, що дуже жалує, що з огляду на лікарську пораду вважає за мудріше не їсти з нами сьогодні. Одначе зявиться передтим, аніж будемо пити перший тост, щоби сказати вам своє *adios*.

Заяву прийнято в тиші. Тоді руками, що розбігалися на краях стола, гості заняли свої місця й знявся приглушений гамір пояснень. Тільки Дон Хуан мовчав.

В ньому вставав злісний страх: страх перед дивним поступованням сеї людини, якої він не розумів. Се було поступовання, яке сприймав, як особисту зневагу. Субтельна мова його була більш визиваюча, аніж вкритий ряднами предмет на даху губернатора; вона заповідала ще більше невловиму небезпеку. Сама ся бенкетова сая галасливо проголошувала життєве «вірую» губернатора перед тим, хто готувався замінити се «вірую» своїм власним. Губернатор виробив проект Законодатної Палати, насадив дерева в алеях, що провадили до неї. Дон Хуан наповнивби легіслятуру людьми, що виконалиб його розпорядки: наклалиб дорожний податок на транспортний рух, що використовував дороги. Дон Хуан зробивби провінцію силою, з якою треба булоб числитися, яку требаб було купити хабарями залізничних концесій і дохідними дарами з скарбу республіки. Губернатор був лише мрійник, голос на снігових водах, що збігають з гір і губляться в ґрунті рівнин. І всеж ся людина, при всій своїй бездіяльності, мала вироблений плян, який для повного успіху убійства, уживав кріси на триніжку.

Се мала бути година тріумфу Дон Хуана. Натомість се була година самотности. Тріумф був порожний, оскільки побіджений не був присутний. Решта зібраних не входила

в гру. Колиб його сеї ночі застрілили з даху, ні від кого з присутних тут не можна було сподіватися більше, аніж одного слова побожної нещирости або здвигнення плечима. Таксамо нечуло оплескували вони його завтра, колиб він заняв крісло губернатора. В тій самотній і гіркій боротьбі була лише одна жінка, якій він міг довіряти; якесь дівча, що забавляло його, й яке моглоби йому знутитися.

— Ви не берете риби, пане генеральний судія?

— Дон Хуане, ви нічого не петел!

— Pardon, панове; я задумався...

III

Одинацята година. Подали каву. Слуги відійшли. Бесіда, що стала була бурна і розпасана, стихла аж до спокою вичікування.

Двері на салю розчинилися. Адютант губернатора стояв на позір при вході. Зібрані підносилися, совгаючи ногами.

— Його ексцеленція, губернатор.

Висока постать виринула з сутінків коридору на салю. Темні очі були запалі й змучені, їх втома не могла сховатися за усмішкою. Тонке пооране обличчя говорило про безжалісну свідомість своєї поразки. Здавалося, що лице постарілося нагло й різко і кпило собі з постаті, що затримала випростовану стрункість молодости.

Його ексцеленція ввійшов до салі. Його вечірний одяг скромно відбивав від розшитих золотом одностроїв і різнобарвної пишноти одягів його урядовців, але білі рукавиці-глясе були дивною афектацією. Гостро й холодно, як крига, прозвучав голос губернатора. Він говорив офіційно, по кастільськи, без провінціональних наголосів і виразів.

— Панове, маю честь витати вас. Коли хтось з вас ласкавий передати мені чарку вина — дуже вдячний, пане генеральний судія — моїм привілеєм є піднести тост, за який не сьогодні в ночі кожний льояльний громадянин. Панове, Наша Країна хай розвивається в свободі, мирі й справедливості!

Чарки піднесені. »Свобода, мир і справедливість!« — загомоніло зібрання. Репортери на галерії тримали олівці наготові.

Розлягся бренькіт розбитого шкла. Губернаторові руки в рукавичках вхопилися за поруччя крісла. Дон Хуан усмінувся. Кволі руки, безсилі руки. Дон Хуан заспокоївся. Сей убивця злякався свого наміру.

Його ексцеленція, дивлячися цілий час на розбиту чарку і калюжу червоного вина на мармуровій підлозі, виго-

лосив одну з найкоротших промов, які колинебудь чули збори.

— Панове, ви всі знаєте, що моя просьба про уступлення пішла до президента. Більшости з вас я вже не побачу по сьогоднішній ночі. Се моя лебедина пісня. Завтра ви призначите нового губернатора (він легко вклонився в напрямі Дон Хуана), нехайже він служить вірно... — Його ексцеленція захитався, але опанував себе. — Вибачте мені, панове. Я недобре чуюся, а треба ще полагодити багато справ, заки мій наступник перебере владу.

Дон Хуан протиснувся на чоло гурту, що зібрався довкола губернатора. Два мужчини гляділи на себе зі спокоем крайньої ненависти.

— Одно слово, ваша ексцеленціє.

— Чи не можна зачекати до завтра, пане генеральний судія? Я не чуюся добре. Я хочу відійти.

— Я так само хочу відійти. Ваша ексцеленція хіба розуміє, що нам требаб обговорити багато невідкладних справ провінції. А мені справилоб велику приємність завезти нашого губернатора додому... останній раз.

— Дякую, але я не вертаю до свого... Я гадаю... — Губернатор поглянув вгору. На хвилину в його очах мигнув блиск розпачі. — Я гадаю... дякую, *señor* ви дуже чемні.

— Се дрібниця. Підемо?

Прекрасний віз Дон Хуана з його біло-синьою дошкою чисел, чекав. Шофер, загорнутий в плащ і шапку, сидів за кермою.

Губернатор увійшов до авта і сів з лівої сторони Дон Хуана. Авто рушило.

— До дому його ексцеленції. Ідь помалу!

— Ви можете мене висадити передтим, аніж приїдемо.

Я не бажаю вертати додому — покищо...

Авто їхало брукованою вулицею вгору. Ніч була ясна, а за останніми домами підносилися різко до зоряного неба близькі передні гори. За ними снігова шапка Аконкагуї неначе біла фантазія в імлі. Ніч співала сотню пісень, що доносилися від ірігаційної води.

Ніч була гарна і місто належало ночі. Штучні канали, що приносили життя з гір в долину, були спрямовані потім в рови міста, так, що вечером люди могли засипляти під хлюскіт води, що протікала під їх порогами. Передні ліхтарні авта світили тепер на трамвайні шини, що ніби тонкі пальці в дорогоценностях, вказували неблагану дорогу крізь темряву. Вони проминули широкі вулиці, де свіжий і запашний вітер шелестів довкола дерев. Передмістя були спокійні, опустілі. Білі домики, здається, відступили в тінь, обурені на карнавал міста.

— Ви не бажаєте вернути до свого дому... покищо?

Губернатор відкинувся в своєму куті й заплющив очі.

— Дон Хуане, чи не досить, що ви побідили? Я відходжу і завтра від сходу сонця буде ваша воля правити провінцією. Чи вам конечно треба втручатися в мої останні години в сьому місті?

— Здається, що так, — коли я хочу побачити схід сонця.

Але губернатор продовжував, не звертаючи уваги:

— Бувають хвилини в моїй хоробі, коли пропасниця підіймається до мого мозку й я бачу себе і вас, Дон Хуане, не як двох слуг республіки, лише як двох богів, що кождий з них силкується заволодіти світом. І я бачу, що мій дар, се творити красу, се влада давати людям хвилюючий захват річами, які вони в тій хвилині забувають і які швидко щезають. У вашійже владі є дар змусити людей забути красу, приносити нещастя, відповідати на поклик, що обіцяє їм більше намацальні речі. І моя сила цілий час дає дорогу вашій. Завтра ви побачите, як вас оточать ті, яких я призначив тому, що вважав їх за джентельменів і вчених. Ви позбудетеся їх, бо вони постарілися і не мають енергії, ані охоти працювати в машині, що ви її побудуєте. Ви зробите сю провінцію могутною і будете використовувати людей до останньої краплі їх сили, але ви не будете добрі для них, коли вони перестануть бути вам корисними. Ви будете мати діло з реальними річами, не з сентиментами. Ви будуватимете фабрики, а ваша політична машина буде жититися людськими існуваннями й ви будете великий там, де я був тільки популярний. Краса, що я її насаджував на сьому місті, розпадеться і не буде грошей на сади, дерева, статуї, святочні обходи для народу або штучні вогні, які змінюють місто в казкову країну для дітей, в таку ніч, як ся; ви не будете розуміти, ані турбуватися такими річами. Ви збогачите провінцію, але... (раптом губернатор засміявся) — але її багатство буде, як проказа на її красі.

Дон Хуан витяг з кишені свого однострою пістоля.

— Се все порожні балачки. Не було у вашій крові вам дане рядити тут; ви знаєте се і ненавидите мене за те, що я подолав вас. Мій Боже! Чи ви уявляли, що зможете вбити мене сеї ночі?

— Я не розумію вас.

— Хто ваші спільники?

— Зупиніть авто. Я не поїду далі.

— Ні. Я проведу вас повз ваш дім.

— Ні. Мої діти — побачать мене. Вони будуть на даху...

— ...Так, я знаю, що є на даху.

— Направду? — Губернатор зайшовся сміхом, але щось

жахливого було в тому сміху. Дон Хуан знову почув страх. Він щільно присунув своє лице до лица губернатора.

Авто мчало через площу.

Місце для оркестри було порожнє. Більшість світел погашено, а легкий вітерець термосив сміттям, що понакидали гуляки. Дух веселощів зник. Їх осад був поза жовтими прямокутниками світла, що тут або там з'являлися за вікнами каварні. З алеї доносився голос жінки, що співала індіанську пісню, сумну, як клич дикого птаха, що ширяє над вечірними водами.

Націлюючи пістолем в губернатора, Дон Хуан зняв свою обшитую золотом шапку і вложив її на голову губернатора. Потім припав до підлоги авта, так, що з вулиці можна було бачити лише одного пасажира.

— Сидіть просто, скиньте рукавиці й дайте мені ваші руки — приказав. Мовчки усміхаючися, губернатор, послухав.

Дві білі руки, мокрі від поту. Слабі, безсилі руки, що Дон Хуан міг затиснути в своїй одній. Губернатор сидів випростований, з шапкою Дон Хуана на голові.

Авто повернуло в спокійну вулицю, досягло горба з домом губернатора. Минуло його. Десять, двадцять, п'ятьдесят метрів... Авто ткнулося в придорожній камінь і зупинилося.

Губернатор нахилився вперед. Очуняв з усиллям.

— Богу дякувати — вони не побачили мене — діти. Я знову дістаю заворот голови. Де ви, **сепор** генеральний судія? Я не хотівби, щоб мої діти мене побачили. Сеї ночі їх забава... Я їм обіцяв її на ніч роковин. Але я не міг прийти... коли є така велика небезпека зараження сею проказою... Чи можу вийти? О, Боже — яка темна вулиця. Се жінка нас везла?... Ваша коханка, Дон Хуане? Я маю жінку, в тому домі й діти, але я не смію піти до них.

Сильна струя вогню вистрілила з даху дому губернатора. Велика ракета спалахнула над вулицею, затрималася і розприслася на вогненні частинки. Друга взнеслася по її слідах. Захоплені крики дітей послідували за ними. Чарівний барвистий блеск освітив небо і кинув слабе відбиття на вулицю.

Але губернатор не бачив нічого того. Він повернув і біг з неймовірною швидкістю. Він пірнув у бічну вулицю. Дворові пси прокинулися й гарчали на нього, а нічні волоцюги зникали в тінь, коли він наближався. Біжучи, він підскакував, підскакував радісно, з останною великою силою божевілля, що пожирало його життя, зі сміхом вигнання, що душив кожний його віддих.

Ніч проковтнула його цілковито. Чиж можна було сподіватися, щоб хтось зауважив один вистріл менше або більше в сю ніч свята роковин? Над ранком він лежав в одному з тих каналів, що спроваджували воду з гір, щоб вона журчала під порогами людських осель, а розталі сніги Андів змили з нього всяку хоробу навіки.

З англійського переклала

Н. Я.

Анна Стюарт

Успішна смерть Миколи Бегга

Микола Бегг вийшов з дому темної й непривітної ночі. Стояв на скруті доріг, готовий кинутися під колеса першого стрічного бистроїздного авта, щоби позбавити життя своє (досить гарне) тіло і таким способом визволити від тілесної обгортки свою московську душу.

Бо мати його була росіянка, а батько шкоцький інженер. І Микола мав нахил шукати щастя в розпуці, але був здібний тільки до розпуки, безплідно шукаючи за щастям.

Так стояв він тієї ночі під ліхтарнею, в капелюсі і мекінтоші, з незвиненим парасолем під пахою, і чекав на гумові колеса, що гладенько, неначе які архангели, пересмикаються по асфальті: — так, — подумав — немов чотири архангели, попереджувані світлом двох п'ятисоток свічок ламп-рефлекторів на знак, що вони несуть визволення його мученицької душі. Життя тяжко було витримати! До чого те все придасться? Навіщо трудитися і малювати картини? Хіба на те, щоби переконатися, що вони не мають торговельної вартости? Чому ніхто не хоче купувати його картин? Повсюди говориться тільки про те, що тепер настав вік машин. Але коли він спробував зясувати сю правду і брав свої власні технічні винаходи за моделі, так, як хтось другий бере за модель дівчину або клаптик декорації, то чомуж гляділи вони на нього з жалем і зневагою?

В житті йому властиво ніколи нічого не притрафилося. Він стрінув дівчину з темно-золотавим волоссям, що звалася Елен і була сиротиною без гроша. Вона жила з заробітку, як секретарка і жила досить вигідно.

Миттю закохався в ній Микола і женитися з нею захотів.

Те, що московське в ньому, шепотіло: »Ти її любиш. Вона гарна. Що значить гріш?«

Тоді як те, що шкоцьке, стверджувало: »Вона виглядає не зле. Але грошей в неї дастьбіг. Любов то тільки проминаюча фаза«.

По довгих містичних плутанинах і холодних обміркуваннях фактів, вдалося йому звязати оба кінці своєї природи в одно і вирішити: »вона все таки матиме спроможність заробити гріш в лиху годину, чого не дай Господи«.

І він оженився з нею.

Впродовж десяти місяців жили життям строгої здержливості в дешевих кімнатах на крайній смузі північного Льондону. Постили і бідували, сварилися і цілувалися, сподівалися і обмірковували самогубство.

Але життя йшло своїм шляхом. А то тому, що Елен, хоч яка чудова, була недоступна думці про самогубство, здригалася перед ним. Сеж вона перша повернула і переконала й його повернути додому тої ночі, коли вони обоє гляділи разом на оливкове плесо Темзи. То ніхто, тільки вона закрутила курок від газу тої ночі, коли вони обоє думали лишити той курок отвореним.

А тепер, в сій хвилині, Елен була далеко на закупні вибраного мяса і хліба, на торговиці, де пізніми ночами ярмаркували нуждарі, шукаючи дешевого товару. Тепер прийшов на нього слушний час, щоби вмерти. Вмерти, скорше згинуті, аніж терпіти, щоби Елен, його жінка, заробляла гроші на його удержання.

Але вмерти, се не те саме, що загинути. Вмерти — се значить шукати нескінченного і досягнути, в часі, остаточного щастя. В часі! А що то є час? Час не має остаточної ваги. Розсудлива людина...

Перерва. Передні світила моторового воза заясніли в пітьмі. Два рази по п'ять соток свічок чотирох архангелів збиралися розчавити його тіло і вислати його душу на розшуки вічної щастливості.

Вимахуючи парасолем, повитально гукнув до своїх визволителів і — колеса раптом перестали крутитися довкола своїх осей. Безпечно загальмовані, пристанули. Якесь блідаве лице показалося зпоза вітряної шиби. Здивований голос закричав:

— Гальо! Миколо! Що ти тут робиш? Волосок, а бувби тебе розіхав! Життя тобі немиле, чи що?

Се був Джільберт Овдрай, що випробовував свій новісінький віз, парубок грошевитий, неспівчутливий і балакущий.

— А, се ти? — спитав нерадо Микола.

— Ну, а хтож? А ти куди вибрався?

— «Вибрався»? — спитав Микола. — Чи вмерти значить вибратися кудись?

Йому так і хотілося спитати про се Джільберта не тому, що сподівався від нього ясної відповіді, а тому, що мігби сам вистоювати ось-тут годинами і застановлятися над можливими відповідями, почуваючи невисказану насолоду в тім, що ніколи не дійде до остаточного рішення. Але горе, що його гнітило, перемогло і він затих.

— Я очікував омнібуса, — промимрив трохи згідно з правдою.

— Далеко намірявся їхати?

— Можливо.

— Як далеко? Коли не дуже далеко, то я завезу.

Микола, все ще духом заблуканий у вічності, роззявив рота. З міною, з якою безробітний глядить на високого урядовця, він глипнув на Джільберта і сказав:

— Ти хочеш завести мене?

— Но так. Цілком певно. Ти ще не пробував їхати отсею гордістю мого серця, правда, що ні? Сунеться по шосі як янголятко. Сам побачиш. Почуватимешся, як в небі. Вськауй. Ти куди намірявся їхати?

— Намірявся? О, так, вже знаю, що ти думаєш властиво. — І Микола почув, як йому в голові закрутилося. — Я хотів заглянути до Бакстерів.

— До Бакстерів? Тож вони випровадилися!

— Виїхали, так. Випровадилися далеко в глибину краю.

— Се нічого! Ми цілком певно долетимо і туди, побачиш, що долетимо. Всідай!

З роззявленим ротом вліз Микола до воза. Гладенько прошибалося авто по лискучій поверхні асфальту. З їх наближенням, тікали і розбігалися мужчини, жінки і звірята.

— Що за глум, — подумав Микола, — що я сиджу в середині воза, замість того, щоби лежати під ним.

Але він не годен був дальше розгорнути своїх думок в тім напрямі. Головно через балакучість Джільберта, що кидав словами, як градом. Се прикро вражало його і зводило на нівель його думки. Довше так не могло бути і Микола сказав твердо:

— Я тут висідаю.

— Так скоро? — відповів Джільберт. — Я тебе завезу аж до дверей. Як туди звідси заїхати?

— Не знаю.

— Спитаємо!

— Я мушу висідати.

— Добре, добре!

— Ні, не добре.

— Ні?

— Ні, мені треба висісти зараз, і йти пішки.

— Пішки? В сю горобину ніч? Обмастишся болотом і прийдеш додому, як безрога.

— Не дбаю. Позволь мені висісти.

— Але в якій цілі?

— Я хворий коли сиджу тут. Дійсно зараз буду дуже хворий.

— Господи! — зітхнув Джільберт і натиснув на всі гальми. — Ну, то висідай. — І випхав його з воза.

— Не чекай на мене, — сказав Микола. Не терплю, як хто на мене чекає.

— Чи тобі вже ліпше?

— Знаменито. Спасибі!

— Тішуся, що став тобі в пригоді. — Чудовий віз, правда? Якби не мав таких чудових гальм, бувби тебе...

— Та відїжджай вже! — гукнув Микола.

— Коли ти так налягаєш...

— Бувай!

— Бувай! донеслося до нього від сторони воза разом з сопухом диму.

— Ох, Господи! — промимрив Микола. — Яж лишив мій парасоль в тім клятій возищі!

Погляд в сторону неба показав йому, що дощ не забариться. Його пригноблення зросло.

Став ходити краєм гостинця і найшов, що він провадить на царинку.

— Що за дивовижа! — думав, — я лажу по отсій царинці, маючи повну свідомість, що остаточно йду по свою смерть. Але смерть не є, як то я собі перед хвилиною представляв, смертю, тільки погасненням. Знівеченням. Поворот в ніщо. Але що хоч, смерть не є ані погасненням, ані агонією, (я не можу глядіти на агонію), вона — поворот в ніщо. Якжеж тут темно. Мряка гусне щораз дужче. Здається, що я в лісі. Цікаво, яким способом я умру. Всеж таки добре знати з такою певністю, що я незадовго перестану жити.

Він цілком спокійно пристанув і запалив сірника. При його світлі не міг нічого побачити довкола. Поступив кілька кроків далше, засвітив новий сірник і глянув вділ під ноги.

На своє превелике здивування зпостеріг, що стоїть на краю глибокої, темної криниці, старої і рівної землею.

З криком страху, подався взад.

Ся близькість смерти змусила збліднути його обличча.

Але хутко прийшов до себе з того жаху і втікаючи від небезпеки, подався спішно по заболоченій царині.

На головному гостинці він вскочив до переїздного

автобусу і став думати над тим, як то він розповідатиме жінці про свою прогульку.

Прибіг до кімнати, але Елен в ній не було. Кинувся до робітні, але і тут її не знайшов. Тільки на столі лежали — його парасоль і записка.

Її письмо таке гарне, таке поправне. Може той дурень Джільберт взяв її на вечеру? Бідолаха, його маленька, їй так треба було доброї поживи. Гарне її волосся вже починало тратити свій полиск, її...

»Дорогий Миколо! Джільберт був тут і приніс твій парасоль. Я відходжу з ним. Пращай! Розвід підпишемо завтра. Елен«.

Гнівний і лихий позгортав Микола деякі з своїх винаходів і спакував їх в клунок. Чомуж він не мавби, так як його жінка, продати се, що було для нього найдорожшим в світі?

Злий всів до потягу до Ньюкестлю і подався просто до канцелярії начальника великої інженерської фірми, в якій довго і вірно працював його батько.

Там запропонував на продаж те, що було в його клунку, всі свої винаходи.

Він довго торгувався і продовж двайцяти чотирох годин став багатію, сильно багатію людиною.

Повернув малювати картини. Картини дівчат і клаптиків декорацій. Се були цілком інші, не такі як попередні картини машинерій, що він їх так любив. Тамті картини були без торговельної вартости і він їх понижив. Сі були інші — безпристрастні, без полету, і він їх продавав, немов свіже печиво.

Микола Бегг мав успіх. Він поповнив самогубство тоді, коли втік зпід криниці.

*З англійського переклада
Софія Куликівна*

В. Бірчак

Демагогія

(Спогади про ширшу УНРаду в Дрогобичі)

З початком січня 1919 р. виїхав Семен Вітик з Дрогобича на трудовий конгрес до Києва. На найближшому засіданні ширшої УНР в Дрогобичі виступив один з її членів і промовив:

— Братя селяни! Пани, українські пани, захопили владу в свої руки і міліони, твої міліони, український народ, кудись поділися. Ось ще недавно бачили ми тут посла Вітика, а нині його вже не бачимо, а люди мені скаржуться, що він забрав два міліони і втік! І я хочу знати,

як та річ стоїть! Я хочу знати, бо ніхто не бачить того, а тільки я один. Мое серце лускає з жалю, коли я гляджу на твою біду, мій народ! Вночі не можу спати! Ніхто не бачить сього, тільки я один! Український народ, де твої мільйони?!

Щож се була за установа ся ширша УНРада дрогобицького повіту? Чому на ній говорено про такі делікатні справи? І вкінці: що се за апостол виступив в імені правди і в імені українського народу — з додатком: сорокміліонного?

На всі ті питання варта дати відповідь.

Що до першого: що то була за інституція, ширша УНР? — відповім так. Посол Вітик любив наради. День в день о 6 годині увечері зачиналися наради вузшої УНРади або ДНК, які тревали все до 10 годин або й далі. Крім сього відбувалися наради часом рано і зараз по обіді. Часто радили над пустими річами, порядок дня робився сам. Мнєю часом аж кидало, бо над справою, яка до нас не належала, або яку можна було *brevi manu* поладнати, радили годинами. На мої уваги гнівався Вітик. Він стояв на тій точці, що якраз демократизм вимагає нарад.

Аж пізніше читав я чийсь описи подорожей по Африці — нині вже не тямлю ні імені подорожного, ні книжки. Зі своїми озброєними людьми приходив подорожний до якогось там африканського села, наперед вислав своїх послів до голови племені і просив, щоби його перепустили через оселю. Голова племені відповів, що се важна справа, він не може сам її рішати, тому мусить скликати все племя на раду. І скликує його. Подорожний чекає під селом, годину, дві, три — цілий день. Ті все ще радять. Під вечір тратить подорожний терпець і, вже не чекаючи вирішення справи, переходить з своїми людьми через село. Ні його, ні його людей ніхто не зачіпає. Се повторялося тому подорожному часто, але все серед однакових обставин: не перепускали, сходилися на раду. Він тратив терпець і переходив через село без спротиву дикунів, які далі радили. Отсей подорожний прийшов отже до переконання, що чим низше культурно стоїть якийсь нарід, тим частіше й довше радить над дрібничками. І друге: тим менше цінить свої ухвали...

Сей опис пригадується мені, коли згадаю дрогобицьку повітову УНРаду. День в день наради по 4 годин, в двох місяцях се дає 240 годин, або 24 робучих днів... В нарадах участило все кільканацять людей... Ухвали списували, або й не списували, цілком на африканський лад.

Коли таких довгих нарад вимагав дрогобицький повіт, то що булоби, колиби пр. був п. Вітик президентом держави?! Демократизм вимагає, щоби голова держави, корпорації чи там товариства йшов по лінії інтересів тої держави, чи товариства, Він повинен уміти сам скоро орієнтуватися, сам знайти лінію інтересів людей, яких заступає — часто і без їх відома. А скликувати все на довгі наради над пустими справами було не демократизмом, а втратою дорогого часу.

Одного разу — ще з початку падолиста — предложив Вітик, щоби скликати ширшу УНР. Вона мала складатися з членів вузщої УНР та з двох делегатів з кожного села та з делегатів дрогобицьких передміщан. Крім того міг кожний, хоч і не делегат, прийти, слухати або й сам промовляти.

Про причину скликання ширшої УНРади говорив Вітик:

— Від Львова ми відтяти, часописи не приходять і люде не знають, що діється в світі. Ми їм се розкажемо, вони розкажуть знов нам, що їх болить і ми будемо знати, що треба направити.

Отсе й була конституція скликання ширшої УНР. Конституція зроблена наборзі, у великому довірі до народу — людей, але з малим знанням тих самих людей та з малою здібністю уміти теоретично добру думку убрати в практично добру форму.

Бо ось що вийшло зараз з самим скликанням.

До сіл написали, щоб вже на наступну неділю вислали по двох делегатів, але не сказали, хто мав делегатів вибирати, ні кого можуть вони вибирати (активне і пасивне право вибору), ані не сказали, як ті вибори малиб відбутися. Тому, що подано короткий час, то вибори ніде не відбулися. — Куме, поїду я та поїдете ви — говорив начальник громади. Або: — Я не маю часу їхати, то їдьте ви, Іване, та ви, Павле. — Сі могли не їхати і передавали мандат далі. Або: — сеї неділі поїду я, а на наступну ви і т. д.

Делегати приїхали. На першому засіданні їх ще списали, але на наступних вже не перевірювано ніколи. Се спостерегли делегати і з далеких сіл не приїздили, а з близьких приходило їх по двох, трох, шістьох... Крім того приходили гості — галерія. У віденському парламенті галерія мовчала. В дрогобицькому парламенті коректно поводитися українська інтелігенція. Але що робила інтелігенція, сього не робили деякі селяни та мійське й сільське шумовиння, що гостем приходило на засідання ширшої УНРади і забиало голос. Коротко: ширша УНР, що в теорії мала складатися з делегатів сіл — в дійсности була збіговиськом всякого народа.

Були тут господарі, знані від давна з праці у філії «Просвіти» та «Сіл. Господаря» — але були тут і бувші урядовці філії «С. Господаря», що перед війною обікрали ту саму філію... Був тут повітовий комісар і його урядовці — але були й сільські комісари, яких повітовий комісар мусів скинути за спроневерення та крадіж. Крім поважних громадян, були тут і такі, що повинні були сидіти в арешті, а не репрезентувати повіт, та ще думати думу про його добро!

Ось так в теорії добра ідея, щоб завести злуку між управою повіту і населенням — в практиці звелася до абсурду.

Як відносився Вітик до сього зібрання? Уважав його своєю дитиною і своїм паном. Часом кричав, та в більшости уважав отсе збіговисько, що називалося шумно: ширша УНРада — ви-

разником волі народу, уважав своїм сувереном, запобігав його ласки.

Се збіговисько рішило питання: хто має торгувати нафтовими продуктами? Коли виплинув конфлікт з президентом ЗУНР і ще й не був розсліджений — виступив посол Вітик на нашому збіговиську з оскарженням президента. Серед інтелігенції се викликало несмак і ми звертали увагу Вітикові, та дістали відповідь:

— Тепер немає ніяких тайн перед народом, нарід повинен все знати! А ви хочете далі держати нарід в ярмі, далі хочете закрити йому всі тайни як дитині. Але нарід не дасть собі то зробити і т. д.¹⁾

На зібраннях ширшої УНР не говорили твердої правди, а все обіцявали, все роздавали. Не говорили — як се було дійсно — що інтелігенція на чолі українського народу зачала будувати свою хату, але що, щоби збудувати її до того ще далеко, що наша інтелігенція і наш нарід мусять напружити всі сили, щоби здобути її. Сего не говорили, хоч було таке ясне й селянам зрозуміле. Кождийжеж селянин будується раз в житті, а коли й не будує від основ, то добудовує, прибудовує, мало хто за готові гроші, та кождий з них знає, як тяжко побудуватися. Як треба влізти в довги, як тяжко потому треба працювати селянинові і всій його родині, щоби вилізти з довгів. Се все більшість селян пережила на собі і колиб їм були сказали, що й ми зачали велику будівлю і нам до тої будівлі треба грошей, матеріялу і робітників, колиб і їм сказали, що й перед нами недіспані в журі ночі — се все булиб зрозуміли працюваті, дбайливі, пильні — якраз ті, на яких стоїть нація, бо вони найліпше платять податки.

Але так не говорили. Посол Вітик кидав громи на антанту, що ми її розібемо. А народові говорив:

— Народе, ти здобув державу і тепер все твоє! Гляди: зелені ліси — тепер вже твої! Нафта, сіль і всі земні скарби — вже твої!

До мене зайшов раз один передміщанин. Ні розумом, ні працюватістю не грішив. Усміхнувся і спитав:

— Прошу пана, коли вже раз будемо брати нафту?

Я не розумів, а він мені вияснював. Посол Вітик говорив, що все вже наше, отже й нафта наша. До того державна рафінерія стоїть на частині пасовиска передміщан, отже вони хочуть зайти й забрати собі нафту, свічки, парафіну. Пощо? Ясно пощо! Щоби продати. А що з рафінерією? Про се він вже не думав, се вже менше його юбходило. Загалом він представляв

¹⁾ Перед народом не скривав ніхто ніяких тайн, але перед мною і другими членами УНР та ДНК скрито деякі соромні тайни, про які я довідався пізніше в Дрогобичі або аж на еміграції...

собі, що якасьто Україна буде виробляти нафту і свічки, а вони будуть собі забирати. Зрештою, чи там Україна буде даліше виробляти, чи ні, він вже не роздумував, йому ходило тільки про те, щоб нині забрати те все, що вже їх, і собі продати!

Загалом апетити були розбуджені, не в тих, що працюватимуть, дбайливі, пильні та що мало надіються на дурнички, а в тих легкарів, що все привикли легко, дурничкою жити, в тих, що не будують, не тримають держави на своїх плечах, а що уважають державу дійною коровою. В них збудилися апетити.

Легко було розбудити апетити. Відомо, що серед товпи найбільше симпатії має все той, хто найбільше обіцяє. Найбільше обіцяє усе той — хто сам нічого не має.

Перші засідання ширшої УНРади були повні ентузіазму. «Свою маємо хату!» — се був той клич, який одушевляв людей. Між народом (селянством) і інтелігенцією були живі, щирі взаємини й довіря — витворені працею на довгі літа перед 1 падолицта 1918 р. «Народ здобув волю!» — се так звучно, гарно. Так, се зробив нарід, але думку викресала інтелігенція, яка змушувала нарід сю думку реалізувати. Се розуміли селяни і з початку дивилися на інтелігенцію з подивом і довірям.

— Стали ви будувати, будуйте, ми йдемо разом з вами!

Але іділія тревала якийсь час, потім зачали зпоміж селян підноситися голоси проти посла Вітика, проти панів загалом. (Вітик їздив автом... Колиж ми всі рівні — ми всі повинні їздити автоматами, колиж ми всі не їздимо, най і він ходить пішки...). Що тільки Вітик виїхав до Київа, як виступив один з членів і з криком звістив, що п. Вітик вкрав мабуть два мільйони, а того ніхто не бачить, тільки він...

Хтож був отсей муж? Хтож був він? Муж Божого провидіння — чи дитя товпи? Борець за святу правду — чи за свою кишеню?

— Я є Сосюк, знаєте: той славний. Ви мусіли чути про мене? — представлявся він молодому письменникові Р. Купчинському, коли той українським старшиною був у квітні 1919 р. в Дрогобичі. Молодий письменник стрінув мене:

— Всяких дурнів я вже бачив, але дурня, щоб так представлявся, не бачив я ще. Що се за мара?

Походив з найближшого села Лішні, ходив колись на перший рік учительської семінарії та не скінчив його. Потім робив патріотичну роботу — від філії «Просвіти» їздив перевіряти читальні «Просвіти», агітував в часі виборів то що. Але тій людині бракували річі, які мусимо вимагати від тих, що хочуть ширити освіту між селянами. Сам не був освічений, його промови були плитонькі і крутилися коло передвоєнного: кривда нам. Крім сього не був правдомовний. Чогож його висилано від

філії «Просвіти»? Казали, що нікого іншого не було, що хотів би їздити. Задля нього виступала особливо університетська молодь проти філії «Просвіти», але ся полеміка скінчилася несподівано. Викрито, що він зайнятий в «Народному Домі» фальшував виписи з табулі, зайнятий в філії «Сільського Господаря» збирав у селян гроші на господарські прилади і насіння й — не доставляв їх. З обох інституцій його викинено. Тоді один з місцевих адвокатів-українців прийняв його писарем до своєї канцелярії. При припинанні до своєї канцелярії не звертав, очевидна річ, сей адвокат уваги на характер свого писаря, а на се, що він, будучи в «Нар. Домі» і філ. «Сіл. Господаря» та їздячи по селах, знав людей і міг їх навіть з вулиці затягнути до адвокатської канцелярії...

Се був адвокатський писар, що мріяв про посольський мандат, ось тому й дуже старався бути популярним і завжди хотів когось репрезентувати. Виступаючи перед селянами, говорив: «ми, українська інтелігенція» — отже в своїй скромній особі репрезентував українську інтелігенцію... Виступаючи однак на зібранні перед інтелігенцією, казав: «ми, український народ». В часі війни дійшов до булавного, в тому характері вступив і до української армії. В чужій (австрійській) армії він слухав других і бувби і життя своє положив в обороні тирольських гір, він бувби своє життя положив і під Верденом, чи де там, але в своїй, власній армії, він не потребував нікого слухати. Раз тому, що був... патріотом, а друге, що був «щось» — репрезентант українського народу — і української інтелігенції. Але що старшини таки вимагали послуху, зачав проти них бунтувати стрільців. В тому часі вийшов одначе розпорядок секретаріату військових справ, на основі якого старшини і булавні, що скінчили 35 рік життя, могли бути звільнені від військової служби. Команда з того скористала і викинула його з війська.

Тоді побачив я його під дверми Державного Нафтового Комісаріату, чекав, чи не дістане картки на нафту, або свічки. Але час був кепський. По виїзді посла Вітика на трудовий конгрес до Києва, ми стримали видачу всіх добродійних карток. Кепський був час. Про той час тодішній урядовець ДНК Др. І. Блажкевич зложив і жалібну пісню, яку видруккував в *Дрогобицькому Вістнику*, а яку я тут для характеристики часу наведу.

СВІЧОК НЕ БУДЕ

(Народня пісня на нуту «Ой копав я керниченьку»)

Де се тії милі хвилі, що я гроші мав?

Де се тая комісія, що я свічки брав?

Жаль жаль, жаль, серцю буде,

Знесуть її люде

Свічок не буде!

Один брав там лиш свічки, другий парафіну.

Один чисто на гешефт, другий на обміну.

Жаль жаль, жаль, серцю буде,

Взяли свічки люде

Мені не буде

Один брав у пана посла, другий в професорів,
Третій дістав в секретарів, інший у докторів
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Збили гроші люде
Свічок не буде.

Брали пані вистроєні, тому що убогі,
Брали попи і декани і жида премногі.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Ріжні брали люде,
Мені не буде.

Брали люде з магістратів, з харчевих управ,
З громад, спілок на посвідки, яку хто лиш мав.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Куди глянеш, всюди
Про свічки лиш йде.

Брали одні на сотнари, другі на вагони,
Вивозили в світ широкий аж поза кордони.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Заробляли люде,
Досить вже буде.

Перестануть видавати свічки й парафіну,
Перестануть люде думать про нашу Вкраїну.
Жаль, жаль, жаль, серцю буде,
Засумують люде,
Свічок не буде.

(Записано в дрогобицькім повіті 30 січня 1919)

Я вже згадував, що на засідання УНР мав кождий вступ. Отже і репрезентант українського народу і української інтелігенції сюди прийшов. Приходили й інші й доходили своїх прав, себто сварилися, робили авантури — як загалом люди малоосвічені, малосамокритичні, малопідготовані до самоуправи.

Про першу промову адвокатського писаря з Лішні я вже згадував з початком сего спомину. Мовляв: «Вітик виїхав і два міліони кудись ділися, а мене одного серце болить, український народе!»

Як вже впливає з сеї проби стилю, його промови складалися з двох нот. Одна: непочтно, недокладно виповіджене підозріння в роді: «твої міліони, український народе, кудись поділися». Друга — не менше сімпатична: «мене одного — імярек — болить серце за твою тяжку кривду, український народе!»

Якжеж було з тими міліонами? Ніяк! Ні УНР в Дрогобичі, ні ДНК не мали міліонів, тим самим не можна було їх красти. Щож до особи посла Вітика, то можна йому багато річей закинути, напр., що брався до торгівлі, хоч на ній не розумівся, що був демагогом, але за весь час мого урядування з ним я не спостеріг ніякого факту, що казавби мені підозрівати його в спроневереннях, чи в крадіжці грошей. Протівно, хто знав коли п. Вітика особисто, той міг в короткому часі переконатися, як мало цінив він гроші. Я знаю такий характеристичний для Вітика факт, що годі тут його поминути. В січні 1919, на Трудовому Конгресі в Києві дістав він для соціал-демократичної партії в Галичині від директорії два міліони гри-

вень. Він взяв ті гроші, але передав їх своєму секретареві і не журився про них більше. Аж коли з кінцем 1919 опинився на еміграції у Відні без грошей, пригадав собі про ті два мільйони. Можна булоб зачати видавництво і жити коло нього. Він і звернувся до свого бувшого секретаря, якому дав майже перед роком «потримати» ті гроші і який також був у Відні. Але той, перше дуже услужний супроти Вітика, з яким хотів разом виплисти, тепер відвернувся від нього:

— Гроші не дістали ви, але с.-д. партія, отже я вернув їх назад тому членові директорії, що належить до с.-д. партії. Ось посвідка.

Він їх справді вернув Винниченкові, почисливши собі мабуть 600.000 за перевіз грошей до Відня...

Такий непрактичний був Вітик в грошових справах. А може коли не Вітик, то інші урядовці крали, брали хабарі? Тут треба зауважити, що в часі світової війни, ізза матеріальних недостатків, загалом була підупала моральність. Границі між чесним і нечесним стали затиратися. Підупала моральність і між австрійськими урядовцями, підупала і між урядовцями всіх молодих держав, отже і в нас. Так було і все так є, що в часі, коли платня не вистає урядовцям на прожиток, одні з них бідують, другі вмюють дати собі в чесний спосіб раду, а треті беруть хабарі. Але суть річи не в тому скрутному часі, а в тим, як загал урядовців, як держава ставиться до хабарників і злодіїв? Коли в молодій державі є хабарники, але держава їх виловлює і карає — вона здорова. Обов'язком кожного чесного горожанина, не так нарікати на хабарництво, як причинятися до того, щоби виловити хабарників і злодіїв і тим уздоровити відносини.

В Дрогобичі переловили ми двох урядовців на хабарництві і їх як стій усунули від урядовання. Колиж тепер виступав адвокатський писар, що сам колись спроневірив гроші у філії «С. Господаря» з оскарженням, що всі урядовці-пани крадуть, було ясно, що проти того виступили урядовці на ширшій УНР і зажадали від нього, щоб подав імена і факти, а винних покараємо. На се репрезентант інтелігенції й народу відповів:

— Братя селяни! Пани крадуть, беруть хабарі, а від мене жадають доказів і фактів. Братя селяни, виж знаєте прецінь, що коли котрий пан краде, або бере хабаря, то мене не кличе на свідка. Отже відки я маю мати докази?! Мимо того всім відомо, що всі пани крадуть. Чи не так, український народе?

А його сторонники кричали: «так, так, так!»

Крім нього виступали й інші подібні репрезентанти. Ось виступав і один міщанин зі стрийського передмістя, також з оскарженням, що всі пани крадуть.

— Кажіть котрі! — перебиває йому урядовець.

— Всі.

— Отже й я?

- Боро́ни Бо́же, ви ні — звучить відповідь.
- А може повітовий комісар др. Горбачевський?
- Але де! Хто смівби то сказати?!
- То може начальник суду, або катрий судія?
- Боро́ни Бо́же!
- Отже хто? Кажіть!
- Всі до порядку!

Не маю на цілі передати вигадок адвокатського писаря і його спільників. Гавкання хоч і якої славної собаки ніхто не бере на грамофонну плиту. Не моя ціль малювати той бій, що розгорівся між інтелігенцією-урядовцями і розвальниками не в користь та повагу республіки, а на її сором та пониження. Не се моя ціль. Мені цікаво ось що: адвокатський писар виступав проти Вітика, — та хто ближше приглянувся його виступам, мусів побачити, що сей панок з всіми своїми виступами — тільки кепський наслідувач Вітика. Мені цікаво прослідити зв'язь, схожість характерів та виступів і тою дорогою дійти до головних черт демагогії загалом.

Я не бачив майже ніколи посла Вітика самого, а все в оточенні всяких людей, на тлі яких він любив виступати. Чим для глибоких людей самота й задума, тим для нього товариство. І малого крикуна з Лішні не бачив я задуманого, протиню все в товаристві, чи при картах, чи в шинючку, чи на вулиці, все в товаристві.

Товпа, збори всякого роду, були для обох всім. Ось там вони щойно жили для одної цілі: за всяку ціну зискати собі симпатії товпи. Зрозуміло чому: щоб товпа їх підняла вгору, щоб на плечах товпи вирости вгору. Я загалом спостеріг, що люди, що самі по собі мало вартні, відчувають се і тому не говорять в своїм імені, а хочуть, щоб за ними стояла якась сила. (Я бачив таку історію: в Чехії арештували одного нашого старшину за якийсь там промах. Один з наших людей пішов жадати його звільнення в імені... сорок мільйонного українського народу).

Але товпа даром не підносить вгору. Їй треба щось дати, або обіцяти — як найбільше. Посол Вітик не тільки говорив: «народе, твої ліси, нафта, сіль, поля» — але він і роздавав картки на нафту, свічки, спирт... В трошки гіршому положенні був адвокатський писар з Лішні. Був бідний, як церковна миш... Що він міг дати людям?! Дати не міг нічого, але обіцяти міг ще більше, як Вітик. Він говорив своїм людям:

— Пани з Вітиком загарбали наші (sic) добра. Пани вже досить налізулися, тепер най пустять нас, щоби й ми полизали трохи.

Щоби піднести своє значіння в очах товпи, треба було знищити авторитет тих всіх, що стояли висше. І ось, якби змовилися. П. Вітик накидався перед товпою на президента республіки, мовляв: «він торгує з жидами, аж я, Вітик, се відкрив і вратував твої скарби, український народ». В короткому часі

по тім виступив писар перед тим самим зібранням з тими самими ідеями, в тому самому стремлінні; щоби знищити авторитет поставленого вище, а на то місце поставити себе. »Вітик виїхав і десь пропали два мільйони, щойно я побачив се, український народ«.

Вітик не любив освічених людей. Не щоби не цинив освіти, противно він її цинив, він мабуть і відчував брак високої освіти в себе, але з конкуренції відсував від себе всіх тих, що мали університетські студії, зате окружувався радо мулярами, що називали себе інженерами... Часто каявся. Нарікав переді мною одного разу, що біля нього збирається саме шумовиння. Але одночасно з тим не любив докторів. Ся ненависть була ненавистю тих, яким не судилося самим скінчити високих шкіл. В писаря, що мав ледви народну школу, була ся ненависть ще більша. Виступав він на ширшій УНРаді проти урядовців-панів, колиж ті однак не тільки боронилися, а ще й його атакували за його вчинки в »Нар. Домі« та філії »С. Господаря«, він промовив:

— Братя селяни, український народ! Ми не можемо ось-тут радити разом з панами, бо пани нам перебивають. Ми мусимо заложити свою »селянську раду«, до котрої не впустимо ні одного інтелігента.

В щоденному житті можете спостерегти двояких людей: одні добирають собі в громадянському житті наймудріших людей до помочі і з мудрими стають ще мудріші. Другі усувають всіх мудріших від себе, щоб самим стати на чолі. Їх кінець все сумний.

»Селянську раду« закладав отже славний чоловік з Лішні без інтелігенції. Що се мала бути та »Селянська рада«? Чи се мала бути організація політична, чи господарська, чи господарсько-промислова? Чи мала вона гуртувати в собі селян-богачів, чи бідних? І які цілі мала вона мати? Не знаю. Коли про се питано, писар відповідав:

— Ми, селяни самі маємо розум, ми самі то обміркуємо.

Я сподівався, що на »Селянській раді« виступить якийсь новий славний чоловік і кине ще мудріший клич. І тим переліціює.

Але життя инакше пішло. Наші селяни спосібні до організації, але йдуть під проводом того, хто їм в силі знанням, чи маєтком заімпонувати.

— Кільки він має кляс? — питали мене селяни перед зборами »Селянської ради«. А коли довідалися, казали:

— Ов! Пізнати, що дурний. Думає, що ми не знаємо куди і як йде світ. І маєтку він не має ніякого! Таж се голодранець. І що він нас може навчити?!

Перед дверми салі нарад поставив писар з Лішні своїх, таких самих як він і ті не пустили нікого з української інтелігенції. Треба додати, що дехто хотів силою дістатися на салю. Але не впустили нікого. За інтелігенцією вставилися селяни.

До тих селян кричав сей панок, якого його сторонники вибрали председником зборів.

— Панські полизайки!

На салі був галас і крик, що цілком не свідчив про те, щоб розум та розвага панували на зборах.

— Панські полизайки! — кричав в юдно председник.

Але у відповідь пролунав такий голос:

— А ви на наших плечах хочете вирости?! Хто організував селянські штрайки, як не наша інтелігенція?! Хто терпів враз з нами при виборах, кого арештовано і в кого стріляно враз з нами — як не в нашу інтелігенцію! Хто гинув за університет?! І хто нині борється враз з нами і гине, як не наша інтелігенція! Ми без нашої інтелігенції не підемо. Як рибі потрібна вода, а пшениці сонце, так нам освіта, а освіту може нам дати тільки наша інтелігенція, а ви кричите нині: «геть інтелігенцію!» А когож ви поставите на то місце?! Себе?! Таж ви неук! Дурень!

Так говорив Олекса Кобільник, господар з Ріпчиць председникові зборів.

— Де наші гроші, що ви забрали в нас на насіння і плуги? — кричали знов інші.

— Ви самі кликали нас колись з «Просвіти», щоби ми посилали дітей в школу. Ми й стали посилати. Мій син скінчив школи, був Січовим Стрільцем, а нині беться за батьківщину, а ви кричите: «геть інтелігенцію»? То я маю нині зірвати з рідним сином?! — питав Яць Олексівський, селянин з Ясениці сільної.

Ті що мали синів в школах, стали загалом проти. Він їх лаяв, що вони панські полизайки, а вони йому на те таки вже зпроста, що він дурень, сам не покінчив ніяких шкіл, що брехун, злодій і т. д. Збори ставали вже не зборами поважних людей, а збіговищем де лаялися і сварилися. Очевидна річ, що з того не могло нічо путнього вийти. Бо й яку позитивну працю могла виконати «Селянська Рада» утворена під кличем: «без інтелігенції»? Які нові творчі ідеї міг їй дати її голова, якого найвисшою ідеєю було: «трохи полизати»!

Недостача довіря — дальше досадно характеризує демагогію. Всі, особливо висше поставлені, в очах демагогів — є злодіями. Поминаю, що серед такої атмосфери дуже тяжко працювати. Але що важніше — се недовіря, се те, коли один в другому бачить тільки злодія, таке недовіря розсаджує гірше від зовнішнього ворога всяку організацію.

Піднесено якось раз, що «ми — народ» хочемо перевести провірку ДНК. Сю інституцію вів тоді я в заступстві Вітика. ДНК був залежний від секретаріату торгівлі і ширша УНР в Дрогобичі не мала до нього ніякого права. Роздумавши справу, відповів я однак на ширшій УНР, що вона не має права робити провірки в ДНК, але щоб не виглядало, що своєю відмовою хочу скрити якісь свої промахи, або промахи урядовців, я позволю

комісії, яку вибере ширша УНР — заглянути в книги і буду радо служити інформаціями.

До провірної комісії вибрали інсп. Івана Ліщинського, і — двох селян. В сій хвилині річ видалася мені гумористичною. Від 1907 р. належав я до надзірної ради кредитового товариства «Народний дім» в Дропобичі. Коли я обізнався з діловодством, вибрано мене членом провірної комісії. Чомуби я не мав прийняти вибору? Додавати вмію, віднімати також, так само ділити і множити. При першій провірці хотів я перевірити, чи скарбник додав добре якийсь там стовп чисел. Але перечеислив я і — мені вийшло инакше як скарбникові, я число в друге — і знов мені виходить инакше. Числу в треге і знов вийшла мені инша сума! Я не вмів додавати довгих стовпів чисел. І я замовк і сидів може який рік підчас всіх провірок тихо, а тільки пильно приглядався, що і як роблять старші, вже досвідчені члени провірної комісії. Коротко перед війною вибрано до тої комісії п. Івана Ліщинського.

— Я на тому нічого не розуміюся! — промовив він до мене.

— І я не розумівся, та вже підучився при тих, що вже знають. І ви навчитесь — відповів я.

По часі став п. Іван Ліщинський орієнтуватися в діловодстві каси і ставав на власні ноги. Отже міг переводити перевірку ДНК. Але що могли перевірити инші? На якому діловодстві вони розумілися? Чи я не міг їх обманути, замилити їм чимбудь очей?

Се було одно.

А друге: Комісія урядувала щось три дні і знайшла все в порядку. Що се значить: все в порядку? — бо відомо, що всякий може бути порядок. Сама ідея торгівлі нафтовими продуктами не була в порядку. Але так глибоко не брала справи комісія. Вона провірювала тільки: кому давано асигнати на право купна і на якій оснєві. Тут була справа дійсно в порядку, асигнати побирали харчеві управи і наші кооперативи. Підкладом кожної асигнати було прохання відповідної корпорації. »Контролери« звертали увагу, чи на всіх проханнях були печатки. Печатки були альфою і омегою їх мудрости!

Далі характеристичним було се. Коли комісія провірювала, прийшов до мене один з її членів:

— Все в порядку, але я просивби, щоб ви написали мені асигнату на 20 сотнарів свічок. Один жид просив мене о се, йдуть свята (великдень), треба грошенят...

— Алеж ви член провірної комісії, що взялася мене контролювати, чи я не видаю осьятих саме асигнат, чи я не купую собі людей.

— Алеж то, пане, нічо! Давайте, кому хочете, тільки дайте і мені. Присягаю, що нікому не скажу.

Колиж я його вигнав, прийшов по хвилині другий з такою самою просьбою:

— Присячаю, що нікому не скажу!

Значиться: я міг зробити якесь свинство, якусь неправильність, але провірної комісії я не потребував боятися. Їх можна було купити. Один з членів тої комісії був селянин А—вич з Якубової Волі, побіч адвокатського писаря він найбільше горлав, що пани «узурпатори» та «злюді», а тепер сього апостола правди можна було купити маленькою карточкою на 20 сотнарів свічок!

З початком 1920-го року був я свідком подібної провірки у Відні. Сиджу вечером в каварні Reichsrat, куди сходилася українська еміграція, як тут зробилося «богацько галасу з нечева». Якись три панки сваряться про щось з власником каварні, сваряться голосно, завзято — але не довго, бо ось сидять вони вже при столі, прислужники приносять фляшки вина.

— Що сталося? — питає котрийсь з нас.

Ober объяснює тихо:

— До каварні приходить усе хтось з поліції на провірку. Коли ми були ще монархією, приходив щовечера агент поліції, випив чорну каву, чи там що, заплатив і як непомітно прийшов, так непомітно й вийшов. Тепер в нас панують робітничі ради і тепер не один, а трох йде на провірку. Прийшовши, роблять авантури, доки властитель не каже поставити вина, за яке ті пани — очевидна річ — не платять. Злюді!

Се говорив прислужник, робітник, що був зорганізований в робітничій партії, але якому робітниче панування далось вже в знаки, забогацько коштувало.

Демагогія панує всюди однакова!

О. Т. В.

Такий я чоловік

В американській пресі вчитав я таку сповідь Беніта Мусоліні:

„Вояком в світовій війні я почувався в своєму середовищі і ся роля в нічому не противилася моїм соціялістичним поглядам.

Бо твердий борець в окопах — а я був взірцем такого борця — бере тверді лекції „класових“ конфліктів. Опріч сього, сліпий послух наказам життя або смерті може вчинити людину здібною до найвисшого проводу. Ся тверда школа помогла мені пізніше в поході на Рим.

Війна — се фактично найвисша моральна школа для нервів і волі людини.

Вчасно відкрив я ще иншу зброю — силу друкованого слова на притягання душ. Часопись стала скоро моєю гарматою, моїм прапором — річчю, що має душу, яка може відзеркалити мою власну.

Вже в ранній молодості познайомився я з писаннями Макіявелі. Мій батько коваль любив читати нам великого флорентійця вечерами, як ми сиділи при вигасаючому вогнищі в кузні, попиваючи домашнє вино.

Його вплив на мій молодий ум був глибокий і тривкий. А коли я знову читав Макіявелєя сам, маючи сорок літ, його твір ділав на мене з надзвичайною силою.

Пізніше захопила мене енергія Бісмарка. Я вважав його найбільшим політичним реалістом свого століття.

Щодо Наполеона, то він ніколи не був для мене взірцем, бо наша діяльність була цілком відмінна. Він скріпив революцію, яж навіть не починав її.

На становищі першого конзуля він засяв як велика людина, та з імперією почався його упадок; і Бетовен зі своїм ніжним інстинктом мав рацію, що відтягнув славу присвяту своєї сімфонії „Ероїка“. Бо корона чомусь завше пхала Наполеона до нових війн.

Одначе помимо того всього я тверджу, що імперіялізм може існувати без імперії. Вона не конечна для нього, бо чим скорше імперія поширюється, тим більше мусить вона тратити на своїй спаяности та органічній силі.

Але „імперіялістичний“ гін се щось цілком відмінне; се основна сила нашої людської природи як сама воля-до-влади.

Так ми бачимо імперіялізм доляра і маємо його теж в релігійній та мистецькій сфері.

А в кожій формі він є симптомом неугасимої людської живучости.

Тільки людина народиться, а вже показує свої „імперіялістичні“ вимоги в колисці, а далі в школі та в кождому спорті. Ся яскрава сила гине щойно з смертю.

Візьмім під увагу кар'єру великого Цезаря. Він завжди захоплював мене як провідник-велитень — людина, що здала в своїй могутній душі волю войовника і геній пророка-філософа.

Се пригадує мені, що люди питали мене: „Чи можуть коли маси любити диктатора“?

Моя відповідь на се: „Можуть, коли рівночасно бояться його“.

Бо товпа завжди любить сильних людей: під тим оглядом юрба подібна до жінок.

В мені завжди живий вояцький інстинкт; почуття обов'язку, як відчуваю його тільки я. Решту лишаю долі. Коли я мав в руках команду Міляна, прийшла до мене телеграма від короля з пропозицією перебрати управу країною.

Чи се здивувало мене? Чи може я вичікував сього тріюмфу?

Я вичікував його!

Питали мене також про мій душевний стан в часі тієї важливої подорожі до Риму і що вона означала для мене.

Пригадую собі, що питання звучало менше-більше так: „Чи почувалися ви як мистець, що береться до свого твору, чи радше як пророк, що виконує важну місію?“

Душевні переживання тієї години так ясно стоять перед мною, тепер як тоді в експресі до Риму.

Я почувався мистцем, покликаним до праці, яка мала вчинити мене безсмертним.

А всеж я завжди готов був повернути до хатини з якоїб не було палати. Та як тільки приїхав я з Міляна до Риму, якась могутня магічна сила заволоділа мною при допомозі дивної сіти думок. Смерком ходив я довкола пишних садів Villa Torlonia — в якій тепер живу.

Факт, що я мав тепер свого власного гарного верхівця, здавався мені майже неімовірним.

Але скоро пристосовувався я до вимог нового життя. Їв менше, головню овочі й городовину. Пив менше вина, оминав товариські забави, та проводив ніч і день при своєму робочому столі, що прив'язав мене до себе невмолимо.

Кожда година розбивалася, здавалося, на сотню обов'язків. Ви назвалиб се манією праці; фанатизмом мученика або людини, що засуджена на смерть і тому „ратує свою душу“, як ми говоримо, заки стане перед суд свого Бога.

Отсе і є я: Тож не міг я робити инакше, та й не зможу, доки житиму. Мабуть щось з того потужного мого „я“ пориває за мною нарід.

Кажуть мені, що я маю дивний вплив на маси під тим оглядом. Може й так, а тоді се здібність, яка накладає важку відвічальність.

Певно, що й маси мають вплив на мене, як гурма риба на здібного рибалку з вудкою або з великим неводом.

Ентузіазм і симпатія се дві лінії, яких тримаюся в сій займаючій грі. Колиб я опирався тільки на одній з тих засад, то ризкувавби втратити маси. Між нами мусить існувати взаємне захоплення.

Цілком инакше мається справа з друкованим словом або чарами промови в радіо. Вони доходять тихо до мільйонів.

Але море людських облич звернених до мене на величезній piazza!

Ті напружені піднесені серця, ті захоплені палаючі очі — і громовий оклик як ломіт буруна об скелистий беріг моря!

В таких випадках вухо ввіймається вогнем від бистриці слів. Невмірущі чари — для мене і для них!

Моя ціль супроти аудиторії двоюка: вияснити свою центральну тему а рівночасно піддати нову думку.

Як добре пізнав я товпу за тих тридцять кілька літ!

В музиці, яку подаю їм, мусить бути святочний настрій; грандіозний римський привіт, чар пісні, що викликає захоплюючі спомини і патос.

Бож остаточно тільки віра може зрушити гори! Містич-

ний інструмент. Маси мало мають часу думати. А як неможливо охоче модерна людина вірить!

Коли чую, що я пірвав за собою товпу, вона стає в моїх руках пластична немов глина. Тоді я проводир лави риб!

Та як воно не дивно, я відчуваю в той самий час і рід відрази, подібно як поет до шорсткого словного матеріалу, який укладає. Я назвавби се почуттям гіркого розчарування, яке відчуває часто різьбар, коли мармур не прибирає під його руками форми його первісної творчої візії.

Однаке по всім я всеж якось успокоююся, бож весь мій успіх полягає в тім, щоб немов мистець опанувати гнучку масу.

Деякі критики можуть казати, що сам собі перечу.

Я не погоджуюся з Вінстоном Черчілем, що уважає величезну французьку армію запорукою мира. А всеж кладу рушниці (кажуть вони) в руки малих дітей!

Правда. Та я хочу виховати і скріпити ці невинні діти до нової льотерії нашого італійського життя. Ми такі відмінні від всіх вас! І з так багато причин.

Говорять мені також, що через цілу основу і ткань мого публичного життя пробігає нитка „гордості“.

Може й так. Гордістю я називаю „високу свідомість самого себе“. Чимсь цілком відмінним уважаю зарозумілість і ароганцію; їх назвавби я дегенерацією правдивої гордості, яка може бути величною і все — переможною прикметою.

Тепер спитайте мене, на щож найбільше гордий я в цій моїй кар'єрі, і я відповім вам без вагання: Що я був добрим вояком в битві. Бо се є доказом душевної сили людини — прикмети, якої прохали старинні греки в своїх богів замість звичайних проминаючих дочасних дарів.

Вже дитиною в убогій сільській хатині терпів я гірке пониження моєї молодой гордості; і моя наука і мій щоденний хліб були „третьої класи“!

Якраз такий прикрий досвід робить людину „революціонером“. Однаке характер та обставини володіють нами невмодно. А любов до рідного краю се почуття, яке найкраще можна відміряти величиною нашої жертви.

Ніколи не стратив я віри в свою провідну зірку — від тієї хвилини, коли отримав поклик в Міляно.

Від тоді дух активності пройняв всю мою істоту; сидіти тихо, непорушно, або марнувати цінні години життя — для мене пекельне прокляття.

Я весь за рухом. Я мушу завжди йти вперед. Вперед і все вище — як на стрімкому шляху в горах, так що величава панорама розкривається все ширше під мною. Отсе для мене; я радію своїми власними альпейськими кайданами.

Здобувати особистих приятелів зовсім не маю таланту. Я відчуваю, що людина стає сильною, коли не має приятелів, щоб на них опертися або шукати в них моральної опори, чи проводу.

Такий мій темперамент і така моя оцінка людей.

Приятьель може показатися ворогом.

З ворогом я стаю до борби; позатим не маю особистих зв'язків ні сімпатій.

Кожної днини я приймаю багато людей різних станів і позицій. Зазначаю, що тільки „приймаю“ їх.

Бо всеж вони якось далеко від мене; навіть сидячи у великих фотелях перед моїм робочим столом в сій величавій історичній салі мої відвідувачі лишаються неясними та далекими мого найглибшого я.

Вони питають. Я відповідаю. Але завжди я цілком самотній.

Деякі чужинці пробують вияснити мою особистість зовнішньому світові. Але як можливо зробити се докладно на основі тільки короткої і випадкової розмови?

Вони можуть покликуватися навіть на мої власні устні або писемні важні вислови.

Ось один з них: „Я прагну вчинити з свого життя містецький твір“.

А ось инший: „Я радби здраматизувати мою кар'єру — в ширшому та благороднішому значінню слова драма“.

Дехто пригадає мені, як то я прийняв „авантурницьке“ motto Ніцше: „Живи серед небезпек!“

І коли мене питають, як при такій гордій і „скритій“ вдачі можу я твердити, що моя найвисша ціль — добро мого народу, я відповідаю, що добро народу та його майбутня потужність самі в собі найвисша драма.

Тож чим більше зосереджую я свої сили, чим з більшою посвятою служу сій цілі — тим більшим вогнем ввіймається моє невизначне життя. В сьому моя релігія. Я бачу, як вона веде непохитно до слави!

Про особисту безпеку не дбаю — се може бачити весь Рим і се знає ціла Італія. Мене може стерегти тисячка поліції. Мені можуть радити, щоб я спав кожної ночі в иншому місці. Але вся та обережність не має на мене ніякого впливу.

Я виїзджая вільно, куди хочу — верхи, автом чи своїм перегонним ровером. Колиб я тільки на хвилину піддався думці про безпеку своєї особи, наступилоб почуття пониження і сорому, які, можу сказати, мені чужі.

Говорили про мене темні річи. У відповідь на се мало що маю сказати. Хіба отсе: „Я не півбог, а тільки людина відваги, яка ніколи не боїться виступити отверто до борби за свої глибоко відчуті переконання.“

Коли я помилявся, то тільки тому, що я людина. Я маю теж свої сильні сімпатії й антипатії, глибокі журби і щирі радощі.

Я людина, що живе своїми нервами; самотня душа, яку жене доля і яка прагне відпочинку і спокою.

Тож моя мовчанка хай боронить мене перед клеветами. Та до одного великого гріху мушу признатися: Я люблю свою Італію ідолопоклонною любов'ю!

Л. Граничка

На полях Самчукової „Волині“

Самчукову *Волинь* привітала критика майже однозгідними прихильними відзивами. Але роля критика при оцінці літературного твору ширша. Самі критики часто говорять про свою працю, що вона „творча“, що „збогачує“ культурні надбання рідної літератури. Та часто важко збагнути, в чому проявляється ця творчість: немає її в пустих похвалах ані в доганах. І тут пригадується нам дотепна характеристика таких критиків в К. Іжиковського: вони є або покоївками, що подивляють та захоплюються своїми панями або „лупіями“, що судять нещасних авторів.

Критик, як і кождий читач, має перед собою готовий твір, покликаний до життя автором. У випадку *Волині* маємо дуже важну перешкоду: не маємо ще цілості твору, тільки перші два томи. Ужймо простого, може зазвичайного, порівняння: маємо партер і перший поверх, бракує ще одного поверху й даху, третього тому. Наше порівняння булоб нідоного, якщоб Самчукова *Волинь* була строго фабульною повістю, бо автор такої повісти по скінченні II тому має стократ більше творчих можливостей, як архітект по скінченні першим поверхсі. Та Самчук подібний до архітекта, бо сам обмежив себе тим, що назвав твір „романом—хронікою“ *Волині*. Правда, в III томі автор може вийти поза дотеперішні межі, бо Володько готов відорватися від землі, а Самчук ладен втягнути до повісти трохи й інтелігентського та міського життя, — та проте „хронікарський“ характер повісти осмілює нас писати отсі рядки. *Батько й син* може тільки закінчити ту будівлю, що її на імя *Волинь*.

Щоб справді вірно пізнати літературний твір, треба в першу чергу поміркувати над тим, що саме хотів автор дати, чим бажав хвилювати своїх читачів, в який спосіб задумував організувати їхні почування. Се можливе тільки при аналізі літературного твору. Читач починає від того, на чому автор скінчив. Ми маємо перед собою цілу низку описів, сцен і оповідей, або, іншими словами, довгу низку мотивів. Тут треба підкреслити, що під поняттям „мотив“ не розуміємо тільки мо-

тиви в значінні порівняльної поетики, але всі неподільні частини твору. Для ясности пригадаймо, якто деякі літературознавці твердять, що навіть кожне речення має свій мотив. Отся предовга низка мотивів — се зміст або тема повісти. Якою ідеєю просякнений зміст Самчукової *Волині*? Найкоротша відповідь буде одне абстрактне слово: Волинь. Волинь на кілька літ перед війною та в часі війни й революції, Волинь очима Володька Довбенка. Та се абстрактне слово оживає в читача, коли він перечитує цілу низку мотивів, з яких складається зміст повісти, коли бачить дивну містерію на своїх очах, як одного літа

народилися нові люди, мільони нових людей і між ними і Володько Довбенко. І Володько гордий з того. Бо земля від котрої він узяв свою силу, барву крови й огонь серця, — нарешті дістала одних, що пішли і впали, других — що родилися і живуть. Їх очі бачать і вуха чують... Їх молоді барки формуються так, щоб взяти на себе страшний тягар в імя Бога, чести і слави землі своєї...

Між поодинокими частинами фабульної повісти повинна бути внутрішня, причиново-часова залежність. Колиж її нема, тоді можлива тільки часова злука між поодинокими частинами твору. Самчук вибрав форму „роману—хроніки“, себто форму безфабульної повісти. Розгортати фабулу — се значить підготовляти й змінювати ситуації на основі боротьби між героями, коротко, при допомозі інтриги. В часі війни й революції Самчукові герої, Довбенки, борються з людською стихією. Матвій ані Володько не могли „підготувати“ дії, не могли відвернути приходу Мадярів, Москалів чи большевиків, не мали сили, щоб задержати в себе українське військо, щоб національно освідомити волинські села.

Отже не має рації рецензент *Діла м. р.*, коли домагається в *Волині* „підготовки дії“ при появі нових героїв та коли хоче бачити безпосередний логічний звязок між поодинокими розділами. В „чистій“ хроніці можлива тільки єдина лучба: часове наступство поодиноких мотивів (частин) твору. Та таких чисто хронікарських повістей немає в літературі. Згадаймо хочби знану історичну хроніку про Карла IX — Проспера Меріме, або нашу хроніку про 1663 рік — П. Куліша. В обох творах бракує єдиного сюжетного стрижня — та повісти сі ніяк не можна назвати „безфабульними“. Є „фабула“ і в Самчуковій *Волині*, більше її в I томі, менше в *Війні і революції*. Чому воно так — ми згадували висше.

Так пояснюємо собі нпр. закид *Евг. М. у Вістнику*, що в II томі слабе напруження стихійности. Але чи можна говорити про нерівномірність напруження — таж саме в II томі читаємо, як старий Матвій оре ниву в часі війни:

Пропаде, то пропаде, а до пуття довести треба.

— Божевільний, — гомонять сусіди. — І на яку халеру він працює... Все одно, пропаде.

А Матвій все працює. Поле не сміє так лежати.

Закон наш — закон землі. Будьте сильні, як вона і вічність вам забезпечена.

— Пропаде моя праця тоді, коли мене не буде... А поки кости мої при купі, доти не сміє пропасти ні одно зерно.

Ми досі дивилися на *Волин*, ставши на становищі самого автора, себто памятаючи, що він назвав свій твір „романом—хронікою.“ Якщо критик схотівби дати і щось від себе, щось свого, то повинен поставити собі і авторові запити:

1) Чи автор, стоячи на своєму становищі, — справді як найліпше використав усі можливості, які розгортав передним його творчий задум.

2) Чи авторів задум був дійсно найліпшим в даному випадку.

Головний герой *Волині* — се Володько. Автор призначив йому й головну роль розгортаючи фабулу. Ціла повість написана зі становища Володька. Возьмім початок II тому. Автор на першій сторінці дає ніби абстрактний опис паринини Матвія — абстрактний, бо не бачимо оповідача — та ось вже на найближшій сторінці бачимо, що се ніби конкретні Володькові думи:

Думи заважають Володькові. Кляті, дурні думи.

Те саме бачимо й даліше. Самчук навіть описи природи подає через Володькову призму:

Довжезна, широка тінь жолобецького дубового лісу швидко коротшала. Над лісом спялося безліч невидимих жреців, які урочисто зносили на небесне склепіння велитенське огненне світло.

Земля тріпалась, мов піймана пташина, розгортала окраси, брєніла барвами. Нивки поля, мов багатокольниковий прапор, маєстатно маляли своїми просторими полотнищами.

Володько бадьоро ступає босими ногами по сухій, холодноватій дорожині і веде на ланцюгу четверо — цугом худоби.

Повисший композиційний прийом дозволив Самчукові дати такий динамічний опис природи, який може стояти не тільки поруч найкращих описів Мирного й Коцюбинського в нашій літературі, але й не посоромиться порівняння з будьякою чужинною літературою.

Пишучи повість зі становища Володька, автор зискав спаяність, що тріvkим цементом лучить поодинокі частини його хронікарського сюжету. Та тут з'явилася авторові й поважна небезпека. Автор повинен був знати, що в такому випадку треба було всюди писати тільки так, якби се міг описувати й розповідати сам Володько Довбенко. Та се дуже обмежувало творчі можливості автора, бож Володько — се молодий хлопчина — а тут треба зайняти становище до дуже поважних проблем, які переростають умові сили дев'ять — чи десятилітнього хлопця. Ось слабе місце Самчука, на що звертали вже увагу рецензенти, нарікаючи на „психологію“ головної постаті в повісті.

Треба об'єктивно признати, що й сам автор спостеріг сю

трудність, що сам обнажує своє слабе місце, додаючи пояснення до роздумувань Володька:

Володько все те не зовсім так розуміє, але приблизно так.

В його голові котиться туманна дума, повна гострих протиріч.

О, це не тепер буде зрозумілим.

Такий самий Володько і при кінці II тому, коли до нього говорить большевицький командір після філософування на релігійні теми:

Такі слова, устільки літ. Скільки вам? Шіснадцять? Не більше. Але ви людина недурна. Ні, ні. Недурна.

Віriamo авторові, та не хотілиб ми, щоб Володько виглядав замудрий на свій вік, себто на своїх 15 літ. А так воно виходить, коли чуємо його слова про стрічу двох сил: „сили порядку і сили непорядку.“ Він ще надто молодий, як про се знає і сам Самчук,

щоб знайти справжню віру свою, тверду мов камінь і непохитну мов гори.

Чи не добре було зробити Володька на кілька літ старшим?

Тоді його психологія булаб на сто відсотків творила ілюзію дійсности — тоді твір бувби ділав ще з більшою експресією.

Один рецензент вірно підкреслив, що Самчук „оповідає, якби собі пригадував обривки замазаної минувшини.“ Автор утотожнює себе з Володьком, навіть їхні роки уродин годяться зі собою. Деякі місця можуть бути власністю автора й Володька, якщо дивитися на них зі становища композиції.

Велична Земле моя, радосте моя! Благословляю красу й ширінь твою і люд правдивий, щирий, простий. Може, земле моя кохана, і над твоєю долею засяє ясна зоря свободи. Ще крок, ще тільки один крок... І чудесна, опоююча, свята свобода розгорне золоті свої крила над тими селами, садами, полями.

Зробивши Володька своєю еманцією, автор міг користуватися своїми переживаннями. Написавши твір може Самчук хвалитися щирістю у *Волині*, може покликуватися на реалізм своїх власних почувань, на життєву автентичність, перенесену до літературного твору. Та нам байдуже, чи мотиви літературного твору автентичні з життям, вистарчить, коли описані в літературному творі випадки виглядають на автентичні. А в тім, автор не має вірних копій своїх молодечих переживань — він їх аж наново відтворює, а може ліпше буде сказати, творить в часі писання твору. Не стенографувати життя, тільки перетворювати його, формувати в мистецькі організми, що викликають в читачів злуду дійсности — отсе завдання повістяра. Володько під пером Самчука місцями руйнує сю ілюзію — і се композиційна хибка твору; її не злагоджує ані т. зв. „щирість“ переживань, ані автентичність описуваних подій.

Варта тут згадати ще один мистецький засіб, може тро-

хи дивний в епічному творі — та потрібний, щоб викликати співчуття та безпосереднє зацікавлення читачів. Автор звертається впрост до читачів і в сей спосіб зближує їх до Володька:

О, не дивуйтеся виразові його очей, в яких радість подібна на смуток, а смуток зовсім відійшов на „ландштуки“...

Розгорніть минуле, де в тінях стоять ваші пращурі і в них хіба шукайте Володька.

Сей авторів ліризм виливається часом в апострофах до героя, дарма, що Самчук зве ці слова „мовою землі“:

Володьку! Не стій! Далі... Шукай Володьку і знайдеш, дивись і побачиш.

Володьку, увага! Замкни свою душу і непусти бакціля розкладу! Впади на тому місці, де горіло перше вогнище твоєї свідомости, цілуй землю ту, в якій корінь твій, і бийся за неї зо всіма Марксами, в якихби одягах не прийшли вони до тебе.

Отсе емоційне авторове відношення до героя просякає цілу повість — не тільки безпосередні апострофи:

Вкінці підсумуймо наші міркування.

Автор задумав свій твір, як „роман—хроніку“ і розвиває тему на основі часового наступства, а не логічно-причинової послідовности. Волинь бачила початок війни, галицьких втікачів 1915 року, війну аж до революції 1917 р... — також переживала революцію національну зі всіма перипетіями боротьби за волю. Тому то повість про Волинь стається легко епопеею цілої України.

В повісті все діється зі становища Володька, що є авторим речником у *Волині*. Самчук користувався своїми особистими переживаннями і наділив ними свого любимця — Володька Довбенка. Хлопець сей дивиться на події деколи зовсім не по дитячому — хоч саме така композиція вможливила авторові дати тривкий стрижень одній з найдовших повістей в нашій літературі

Композиція повісти зумовила й інші риси повісти, що на них звертали увагу автори рецензій. В перших двох томах не бачимо жадної іншої верстви нашого народу, крім селян. Чи аж треба вияснювати, чому воно так? Здогадуємося, що в III томі автор мусітиме вийти поза отсе сільське гето. Дай йому Боже, щоб і там обертався з такоюж легкістю, як по селах Волині.

Дехто негодує на автора, що він „недокладно“ змалював деякі періоди нашого недавноминулого. Закид нестійний: навіть „роман—хроніка“ — се не систематична історія, тільки містецький твір, що має свої окремі завдання. Завдання сі можна виконати і без хронікарської докладности; бо не нею впливає літературний твір на читачів.

Між першим і другим томом *Волині* випустив Самчук деякі інші свої твори. Твори сі позволяли нам боятися, що молодий автор понизив свій лет, що I том *Волині* був тільки ясним метеором на нашому літературному обрії. *Війна й революція* показала, що Самчук велика сила в нашій по-

воєнній літературі. Твір сей зобов'язує автора триматися на раз здобутій висоті.

І тому дивним і незрозумілим дисонансом прозвучали слова О. Боднарівича в „Назустрічі“ (1936 ч. 2) про те, що „признання першої літературної нагороди У. Самчукові за Волинь треба вважати до деякої міри непорозумінням.“

Ні, ні, панове. І нагорода за Волинь се напавду не за богато!

Герберт Н. Касон

Статті і статейки про успішність торговельних справ

(З англійського, за дозволом автора, переложив о. Т. Д. Волохатюк

А)

1

Кілько маєте часу нетто?

Коли людина хоче мати успіх в життю, мусить мати час думати, читати і плянувати.

Думання! Читання! Плянування! Ніхто не може зайти далеко в якій не булоб професії, не маючи часу за ці три справи.

Час учитися і час творити — отсе назвавби я часом нетто всякої людини.

Дуже багато з нас зводить тяжку боротьбу за час нетто взагалі.

Перетяжені деталями щоденної праці, ми часто попадаємо в неволю рутини. Працюємо як субекти або секретарі.

Кореспонденція загарбує нам щоднини годину або й дві. Кожний ранок заливає нас повінь листів. Ми мусимо найти спосіб перекинути найбільшу частину переписки на кого иншого.

Наша організація завжди заломлюється в певному місці. Ось умер або перейшов до иншої фірми здібний працівник.

Утримати організацію в повному русі — дуже важне діло. Се праця, яку ніхто за нас не може зробити. А вона вимагає часу.

Не обійдеться і без домашніх клопотів. Є жінки, які не докучають ними своїм чоловікам. Та инші телефонують до них без потреби.

Нераз за цілий робочий день людині не лишається навіть десять мінут, щоб подумати, почитати чи поробити пляни на будуче. Такий день страчений.

Тож кождий серйозний підприємець повинен триматися за-

сади: Ні одного дня без чогось нового і творчого! Більше часу нетто!

2

Студії і навчання

Що є тайною доброї управи? До великої міри студії і навчання.

Життєве завдання управителя — студіювати своє підприємство або свою ділянку праці, а рівночасно і своїх працівників.

Управитель мусить знати ясно, що треба зробити і як зробити. Він не сміє дозволити своїм підвладним, щоб виробляли свою власну рутину.

Коли працівники вироблять свій власний спосіб праці, то виконують дуже багато непотрібної роботи. Вони роблять, що можуть — і рідко коли знаходять найліпший та найкоротший шлях, щоб виконати завдання наложене на них.

Управитель мусить наперед виробити відповідну рутину і тоді пустити її в рух. Коли він новий управитель або дістав нову ділянку праці, то мусить наперед зужити як найбільше свого часу, щоб простудіювати рутину. Він ніколи не сміє прийняти за факт, що його люди знають, як треба виконувати дану працю.

Найти найвідповіднішу людину для кожної роботи — вимагає довгих студій. Ніхто не всілі перевести се завдання вичерпуюче. Найздібніші з нас роблять при цьому багато похибок. Студіюючи людей можемо число похибок зменшити.

Колиж управитель привів спосіб праці до ладу і він проходить вже гладко, йому треба вивчати чимало інших справ.

Він мусить вводити нові думки і методи праці в своє підприємство та навчити їх своїх працівників. Тримати їх з духом часу. Якщо робітники закріпляють в рутині, то зледащіють і втрачають охоту до праці.

Він мусить студіювати економічні умови, сторонні впливи, методи конкурентів, нові прилади — взагалі все, що може мати вплив на чистий зиск його фірми.

Можна сказати, що з правила управитель, який перестає вчитися, піддавшись злудній зарозумілості, що він знає своє підприємство від А до Z — спускається додолу.

Завжди можна завести щось нове, щоб заохотити працівників, зарадити марнованню, зменшити кошти, збільшити продаж і т. д.

Одним словом, управитель се не лише інспектор. Нагляд се тільки мала частина його праці.

Він має виконати чимало творчої праці. Щоб ту працю виконувати, він мусить учитися, а щоб розвинути здібності своїх працівників, він мусить учить.

Добувати нове знання і передавати його далі — се велика частина праці всякого управителя.

Більше думок — менше поту!

„Я більше заробив гроша в сурдугі, аніж без нього“ — сказав один підприємець, передовик в своїй області.

Він розумів, очевидно, що більше гроша можна заробити, коли кермувати іншими і думати, аніж власним тяжким трудом і потом.

Людина може піднятися до певної висоти звичайною тяжкою працею. Потім вона стоїть на місці, доки не навчиться перекладати працю на інших.

Велика людина має багато помічників, так як велика ріка має багато допливів. Є границя тому, що людина може зробити сама, та немає фактично границі тому, що найздібніші люди можуть доконати працею інших.

Коли крамар наймає помічника, то повинен вибрати собі найбільш відповідного хлопця зі своєї округи, платити йому на тиждень більше аніж дістають торговельні помічники в його окрузі і наложити на нього стільки дрібної роботи, скільки лише можливо.

Але майже кождий малий крамар бере дешевого тупого субекта, що хіба відганяє покупців і задає більше клопоту аніж приносить хісна.

Успішна людина, як тільки стане працедавцем, пересуває скільки лише можливо своєї роботи на працівників, щоб мати час зайнятися важнішими справами.

Богато людей переймається нерозумною гордістю з тої причини, що вони все заняті. „Тяжка праця доконує всього“ — кажуть вони, і замітають, розпаковують товар, але лишаются бідними.

Коли пересічному дрібному підприємцеві сказати, щоб запенумерував собі купецьку часопись, він каже: „Я не маю часу читати“! і далі пітніє та ледви заробляє на прожиток.

Дрібні працедавці поступають звичайно як працівники. Не вміють організувати та плянувати. Роблять разом зі своїм персоналом щоденну роботу.

Се приводить їх до того, що починають глядіти на працю як на прикрість, — а такий погляд фатальний для успіху кожної людини. Як тільки людина вважає своє підприємство тягарем, то можете бути певні, що воно скоро впаде.

Тільки наука і роздумування помагає розвиватися інтересам. Тільки праця мозку підносить підприємство. Але ліліпути торговельного світу ніколи не годні сього зрозуміти.

Плян праці

Богато підприємців, але більше в Америці аніж у Великій Британії, завжди спішається, а всеж виконують дуже мало праці.

Вони не плянують. Розбиваються сюди й туди. Надто заняті, щоб читати, щоб думати, щоб вирватися з того неладу, який самі витворюють.

Вони люблять казати: „Чиж не бачите, як я дуже зайнятий?“ І виконують корисну й некорисну працю, і ніколи не бачать різниці.

У Великій Британії ми з правила не грішимо таким поспіхом. Через те чужинці думають деколи, що ми повільні.

Один канадійський бізнесмен пише в часописі *Канадійський Бізнес*:

„Коли я вперше відвідував Лондон, мені якось смішно було з англійського способу ведення інтересів. Мене дуже здивувало, коли наш лондонський управитель потрактував мене чаєм о 4 год. пополудні. Думка про кухню в торговельнім бюрі виглядала мені забавною. Мені трудно було представити собі, як вони взагалі роблять там який інтерес.

Всеж помимо своєї повільної методи вони таки роблять добрі інтереси. І я знаю тепер чому. Пересічний англієць вважає на головне завдання більше аніж всякі інші підприємці. Він думає категоріями основних справ. Укладає собі плян праці і того пляну тримається. Не кружляє завжди довкола.

Як расу, дрібниці менше зворушують нас, аніж всякий инший нарід на світі. Ми не думаємо, що вже приходить кінець світа, бо наступив великий крах в економічній області.

Ми можемо, очевидно, плянувати більше аніж робити. Ми можемо теж занедбувати плянування через свою витревалість та самопевність.

Без огляду на те, як дуже людина не булаб занята, вона мусить оцінювати свою діяльність на основі вислідів. Успішність означає осяг більших результатів при зужиттю меншої енергії.

Коли людина укладає собі плян праці і позбувається скільки можливо машинальності в роботі, то має час читати і думати та виконувати творчу працю.

5

Кого треба управителям фірм?

Управитель одної лондонської фірми сказав мені: „Найбільше потрібно мені людини, яка подавалаб мені негайно достовірні числа, настільки докладні, щоб можна було на їх основі ділати. Я ті цифри студіював і робив відповідні рішення, які велиб до улпшень“.

Найкраще, на мою думку, назначити для тієї цілі статистичного секретаря. Він бувби частинно ревізором, а частинно дослідником ходу справ підприємства.

Статистичний секретар вибиравби всякі дати, які назбируються в бюрі. Робивби теж свої власні досліди.

Зібрані числа укладавби в формі відсотків, або й гра-

фічних карт, і пересилавби їх щодня або щотижня управителеві.

Найважливіше при цьому, щоби подавав звіти безпосередно управителеві. Він не сміє бути залежним від ніякого підвідділу підприємства.

Такого статистичного секретаря називають в Америці „контрольором“. Таких людей найшов я ще в кількох країнах. Є їх певне число і у Великій Британії. І вони незвичайно багато допомагають управителям фірм.

6

Хто платить за поступ?

За поступ платять, коли хочете знати, люди, що лишаються позаду. Недбалі фірми оплачують кошти дослідів поступових фірм.

Припустім, що в якомусь містечку є 50 крамниць! Припустім, що 10 з них змодернізувалися — устроїли гарно свої вистави, дали нове уладження та завели вдвоє сильніше електричне світло. Хто оплачує кошти сих уліпшень? Другі 40 крамниць.

Ті 40 крамниць тратять торги в користь тих 10 змодернізованих. Деяким з тих 40 крамниць прийдеться замкнути свої віконниці. Се не тільки теорія. Так фактично діється.

Припустім, що є десть п'ять промисловців, які фабрикують той самий товар. Припустім, що один з тих промисловців почав успішну рекляму. Хто оплачує кошти його реклями? Другі чотири промисловці. Поступовий фабрикант захоплює половину торгу на своєму полі. Він дістає те, що другі чотири тратять.

Припустім, що якийсь крамар заводить в себе бібліотеку економічних книжок і ангажує вишколеного бізнесового тренера для персоналу. Хто оплачує кошт бібліотеки і вишкіл персоналу? Його конкуренти.

На кожному полі кошт поступу і успіху оплачують не поступові та неуспішні.

Поступ ніколи не коштує нічого тих, хто йде вперед. Він збільшує зиски.

Ті, що лишаються позаду, платять кошти поступу фірм, що йдуть попереду.

Такий закон перемоги найздібніших.

7

Пробудіть свій персонал!

Велике діло — пробудити своїх помічників та спонукати їх живо зацікавитися своєю працею та її можливостями.

Дуже багато людей ходить оспало, зовсім не займає їх те, що роблять, за виїмком платні або якогось доходу.

Вони дрімають. Їхні очі тяжкі як у сні. Вони працюють щоднини „в поті чола“. Їх треба доконче пробудити.

Завдання кожного працедавця або управителя — пробудити людей, яким дає платню. Напівживі люди не зароблять для нього багато гроша.

Треба робити щось, щоб викликати в них запал праці. Треба добрих новин. Треба заохоти.

Дуже мало людей має внутрішню силу самозаохоти. Їх мусять заохотити ті, що мають над ними владу або надзір.

Коли багато працівників попаде в закостенілість і стане манекінами-роботами, їх треба вирвати з такого стану.

Їм треба додати охоти і навчити їх. Їм не можна дозволити стати механічним оруддям. Їх треба пробудити.

8

Моє підприємство инше!

Час від часу деякі читачі пишуть або кажуть: „Поучення Ваші всі дуже добрі, але моє підприємство инше“.

Моя відповідь на се, очевидно, що читач помиляється. Його підприємство не таке одиноке в своєму роді, як йому здається.

Немає ніде ніякого підприємства, чи воно велике чи мале, до якого не можна пристосувати засади успішності.

Припустім, що якийсь огорожник в Англії написавби до фірми в Америці: „Ваш катальог у всьому дуже добрий, але мій город инакший“. Що подумалиб в тій фірмі про такого огорожника?

Припустім, що хтось зайшовби до лікаря і сказав йому: „Не думаю, щоб Ви мені що помогли, бо моє тіло инакше“. Чи не подумавби лікар відразу, що має перед собою умово недужу людину?

Фактично навіть технічне підприємство тільки на яких 10—15% своєрідне. Зрештоюж воно таке звичайне, як людська природа.

В кожному підприємстві треба пізнати, як добути прихильність покупців, як зменшити кошти, як збільшити продаж, як кермувати працівниками і т. д.

Думки і методи праці в торговельних підприємствах відносяться до загальних справ, які всім треба знати, а які звичайно занедбуємо.

Майже всі з них можна пристосувати до всякої справи. До великої міри можна похиснуватися ними навіть в умових професіях.

Один учитель з Бірмінггему пише: „Я часто попадаю у Вашому журналі на думку, яка заповнює певну прогалину в моїй праці.“

Статті про віконні вистави нероз піддавали мені цінні думки, як притягати увагу учнів замість накидувати їм працю.

А що правдоподібно яка третина моїх учнів вибере торговельний фах, то Ваші статті про торгівлю для мене дуже хосенні“.

Учитель вміє читати статті на економічні теми і вихіснювати їх. Він не каже нерозумного вислову: „Моя школа инакша“.

Як ботаніка має до діла зі всякою рослиною, а хемія зі всякою матерією, так успішність має до діла зі всяким інтересом. Чоловік, який каже „моє підприємство инакше“, є під впливом егоїстичної злуди.

Колиж він раз тільки гляне уважно на своє підприємство і завважить, як повстають його зиски, то побачить, що поучування про успішність можна пристосувати до яких 90% його підприємства.

9

Заробітна сила людини

„Звичайно людина, яка заробляє 2.000 ф. шт. на рік, не є двічі інтелігентніша від тої, що заробляє 1.000 ф. шт.“, каже Чарлз М. С. Саймз. „Вона тільки здобула трохи того екстразнання, яке збільшує заробітну силу людини“.

Се цілком правдиве. Неодин заробляє тільки половину того, що мігби заробляти, колиб переміг в собі певне недомагання або добув трохи більше знання в даному предметі.

Неодин управитель продукційної фірми не знає нічого про торгівлю і навіть не думає про те, що повинен студіювати її. Хоч колиб він простудіював торгівлю, то ставби вдвоє цінніший для фірми, яка слаба з торговельного боку.

Неодин ревізор мігби стати компетентним управителем, колиб простудіював управу і торгівлю підприємства.

Богато людей з здібними головами та великим знанням зароблять половину того, що повинні, тільки через те, що не сміливі та самі усуваються в тінь.

Ще инших здібних людей затримує надалі брак амбіції. Вони воліють радше легке життя аніж маєток.

Заробітна сила не залежить ні від образования, ні від інтелігенції, ні від знання даної людини. Які то бувають вчені бібліотекарі, а яка мала їхня платня!

Здібність робити гріш се річ, якої треба і можна навчитися.

Дехто знає, як робити гріш і мало що більше понад се. Життеписи міліонерів показують се.

Бо існує штука робити гроші. Існує спеціальне знання, яке подають тільки економічні книжки і журнали.

Се найхосенніше знання в торговельнім світі. Воно навчає, як заробляти високу платню або, як робити великі зиски в торговельнім інтересі.

Неодна людина, що заробляє тепер 300 ф. шт. на рік, могла б по двох роках заробляти 600 ф. шт., коли б тільки простудіювала штуку як робити гроші.

Щоб заробляти високу платню або робити великий чистий зиск, на се треба певного роду знання — знання, яке найхосенніше в торговельнім світі.

Пізнати, як можна заробляти більше гроша — се перша проблема людини, а друга — найти джерело більшого зарібку.

10

Значіння престижу в торгівлі

Кожний торговельний агент і чимало торговельних помічників знає, що добра слава даного підприємства має великий вплив на зріст його торговельного обороту.

Один торговельний агент писав недавно до мене: „Я маю тяжке завдання. Моя фірма нова. Ніхто не знає ні її, ні її товарів“.

Торговельний агент, який працює для широко знаної фірми з добрим іменем, має велику перевагу. І він повинен цінити її.

Богато легше продавати тоді, коли в покупця нема сумнівів ні підозрінь.

За товаром стоїть завжди добра або лиха слава фірми, яка продає його.

Торговельний агент нової фірми мусить бути приготіваним задемонструвати якість товару, або предложити гарантію чи подати імена задоволених консументів. Його завдання тяжше, бо його фірма не має покищо престижу.

Фірма, яка є „Королівським Доставцем“ або може похвалитися, що „Основана 1830“, має своєрідний престиж. Та багато з так відзначених або столітніх фірм не вихіснують якслід такої доброї слави. А вона дає їм велику перевагу над конкурентами.

Торговельний агент, основаної на здоровій підставі фірми може сказати до кожного покупця: „Ви безпечно можете довірити нам. Ми не можемо дозволити собі на страту доброго імени“.

Добра слава дістається тим, хто на неї заслужив. Її не дають ні вік, ні величина підприємства.

Нова фірма може дуже скоро здобути престиж, коли докаже, що її персонал ретельний а її товар солідний.

Та нехай тільки фірма зломить слово, обнижить вартість товару або якнебудь зведе покупця, а престиж страчений.

Як тільки один покупець скаже до другого: „На доставу від такої-то фірми не можна здатися“ або „товар такої-то фірми вже не такий солідний як передше“, то її престиж паде.

Навіть мала крамниця може здобути престиж. На однім льондонським передмісті є мала м'ясарня. Вона здобула собі таке добре ім'я, що її торги се копальня золота.

Найпевніше можна здобути престиж, продаючи товари, які подобаються покупцям і продаючи їх в такий звичливий спосіб, що кожде купно остає приємною згадкою для покупця.

Престиж — се неоцінений набуток.

11

Успішний шлях до багатства

Один австралійський купець пише: „В нашому містечку є два гуртівники, які для мене загадка. Сі люди використовують кожного, щоб досягнути свої власні цілі. Вони зовсім не оглядаються на добру славу. Я чув, як багато крамарів сильно нарікали на їх методи. Увесь час вони показують своє самолюбство, а всеж мають успіх. Чим пояснити се?“

Моя відповідь на се така: є два шляхи до багатства — успішний і неуспішний.

Се правда, що людина може забагатіти коштом всього, що краще в її життю — доброї слави, приязни, домашнього щастя, характеру.

Людина може бути хитра й безсовісна і мимо того зложити маєток. Ми всі знаємо, що се правда.

Трапляється нераз багатий чоловік, що не має в місті ніодного приятеля, а всеж він живе в багатстві і серед багатства вмирає. Він то й зложив маєток неуспішним способом.

Його багатство коштує його за багато. Його маєток се все, що він має. Він не добув любови може навіть власної родини.

Ціле своє життя він тільки й грабав за золотом. Щоб зробити маєток, він пожертвував усім, що гарне в життю.

Та є инший шлях до багатства. Се успішний шлях. Шлях, що дає нам змогу робити маєток совісно і без жертви всього кращого і благороднішого в нашому життю.

Успішний шлях до багатства се шлях кращої обслуги клієнтів, набуття спеціального знання, вивчення техніки підприємства і здобуття прихильности своїх працівників, покупців та публики взагалі.

Успішний шлях виключає безсовісність та обманство. Виключає все те, що робить ворогів. Кладає велику вагу на добру славу і прихильність.

Успішний підприємець не пробує „здобути увесь світ а стратити душу свою“. Він знає, що такий шлях небезпечний так для сього як і для другого світу.

Він цінить високо себе як людину. Знає, що роблячи маєток, він мусить рівночасно розвивати й кращу частину своєї істоти — свій характер.

12

Родове підприємство

Кожний основник якогось підприємства рад започаткувати його родово, щоби його провадили його потомки, яке переходилоби з батька на сина з покоління в покоління.

У Великій Британії маємо багато таких родових підприємств. І неодноразово з них такеж успішне сьогодні як було тоді, коли його започатковано.

Перед мною цікава книжка: „Дім Мітсуї“. Вона подає нам історію родового підприємства, започаткованого 300 літ тому — історію інтересу протягом десяти поколінь.

Ся історія доказує, що несконечно „від рукава до рукава три покоління“ тільки. Вона доказує, що при мудрій управі можна затримати в роді компетентність.

Дім Мітсуї оснував Гачіробі Мітсуї, що родився 1621. Він став банкіром і купцем. Мав шість синів і зложив розумний план як продовжувати своє підприємство.

Основник дому Мітсуї збудував найбільшу крамницю в Токіо, яка давала заняття тисячці людей. В 1673 відважився прийняти засаду: „Товар за готівку і одна ціна“. Ся крамниця найбільша нині на Далекому Сході.

Умер в 73 році життя. В своєму завіщанні подав засади, якими мали кермуватися його потомки. Начеркнув форму організації.

Від його смерті до нині Товариство Спілок Мітсуї контролює всі фінансові і торговельні інституції всіх родин Мітсуї. Нині є одинадцять груп родин Мітсуї і кожду з них репрезентує в Товаристві Спілки Мітсуї один директор.

В родинному статуті багато мудрих порад. Ось кілька з правил:

Члени дому Мітсуї мають трактувати себе ввічливо і як близькі приятелі.

Триматися ощадности і оминати виставности, яка руйнує людину.

Приймати до праці людей великих здібностей і робити повний вжиток з їх таланту.

На місце старих працівників слабкої енергії приймати молодих надійних людей.

Ніколи не звязуватися з посторонними підприємствами.

Нехай сини починають працюю звичайних працівників та вчатися управи по філіях. Хто не знає справи, не вмітиме вести її.

Як можете бачити, все се мудрі приписи. За останніх 250 літ кождий член роду Мітсуї, ставши повнолітним, присягає підчас релігійної церемонії вірність заповітові та родовому статуту.

В результаті дім Мітсуї став найбільшою фінансовою, індустріальною та торговельною інституцією в Японії.

Він контролює 16 великих фірм. Посідає Банк Мітсуї філію в Лондоні. Має асекураційні фірми. Продукує сталь, вугілля, кавчук, хемікалії, рейон (штучний шовк), бавовняні тканини і пр. Будує дома. Має плантації чаю. Посідає пароходи. Має в своїх магазинах 25% всіх товарів Японії.

Президентом Дому Мітсуї є нині барон Такамімі Мітсуї.

Він нащадок в простій лінії людини, що заснувала сей дім майже три століття тому.

Така історія може спонукати до задуми або й пляну кожного, хто щасливий настільки, що має підприємство і сина.

13

Приватна ініціатива найліпша

Вальтер Б. Піткін з Нью Йорку видав інтересну та широко написану книжку „Капіталізм тримається“, яку присвячує „Середній класі, від існування та добробуту якої залежить ціла цивілізація“.

Він написав теж бадьору книжку „Життя починається в сорок літ“, якої розійшлося 160.000 примірників.

Піткін — один з кількох незалежних мислителів в Америці. Не належить до ніякої кліки ані партії. Не має теж так званого такту — говорить отверто те, що люди повинні, на його думку, знати.

Він каже: „Капіталізм остаточно загине. Таксамо колись загине й місяць, мимоходом кажучи“.

Але капіталізму він не ідеалізує. Вказує на його недосліді, але й зазначає, що показався найпрактичнішим шляхом до найширшого добробуту.

Піткін дає велике признание англійцям: „Наша середня класа облишилася пів століття за англійською щодо культури, а пятьдесят тисяч літ низше англійської щодо морального характеру“.

Він каже, що „капіталізм тримається помимо лотрів, які шкодять йому, та дурнів, що не вміють провадити його“.

Про інтернаціональних банкірів доброго слова не має. Вони забирають гроші з заможних країн, каже він, і позичають їх нужденним та ледачим правительством малих країн, — як се вони фактично роблять.

„Капіталізм — каже Піткін — стоятиме, коли триматиметься з духом часу. Він мусить братися за піонірство на нових полях, і в деяких випадках залишати старі виснажені“.

„Найбільший ворог капіталізму се закостенілий капіталіст“. Капіталіст, який не хоче вчитися, пристосовуватися та переводити поправки, йде на руку соціялістам. І в сьому Піткін знову має рацію.

Врешті він зазначає, що ніодин край не може відзискати добробуту, доки не вибиратиме провідників розумно зпосеред компетентних людей середньої класи, які здібні нести відповідальність проводу.

Б)

1

Вирвіться з товпи!

Неодин думає: „Хіба можливо мені досягнути великий успіх? Яж маю проти себе тисячі молодих людей, які пнуться вгору. Вигляди проти мене у відношенню тисячі до одного“.

Тут він помиляється. Не більше як 10% із тисячів молодих людей „пнється вгору“. Решта тільки пливе за водою. Молодій людині не тяжко вирватися з товпи. Легко може стати вийком.

Якщо прослухає якісь торговельні курси або купить собі з шість хосенних економічних книжок і простудіює їх, то підніметься понад товпу.

Чим більше хто вчиться, тим менше матиме конкурентів. Про се кождий повинен завжди пам'ятати.

Доки хтось зрівняний з товпою, доти матиме низьку платню. Бо не кладе ціни собі.

Коли хоче заробити 10 ф. шт. на тиждень, то мусить подбати, щоби вартував сю платню.

Дуже мало молодих людей виходить на життєвий шлях з рішенням вихіснувати свої здібности до краю. Хтож з таким рішенням в життя вступає, то відразу виривається з товпи.

2

Не ображайтеся за поправки!

Коли хтонебудь звертає комусь увагу на його похибку то се для нього іспит зрілости. Якщо ображається за поправку, то се тільки доказує, що має більше зарозумілости, аніж навчальности.

Се доказує, що насамперед думає про себе, а на другому місці ставить фірму. Се може показувати, що є ненавчальний.

Коли позує як п. Всезнайко, то завжди ображається за поправку. Вона стручує його з його педесталу.

Та навіть головний директор фірми може зробити деколи похибку і тому не повинен ображатися а радіти, коли хто зверне йому увагу, де і чому він помилився.

Великий будівельник залізниць в Злучених Державах, Джемс Дж. Гил, говорив одного разу з управителем свого бюро. Та ось ввійшов молодий секретар, з папером в руці і сказав: „Се зарядження невідповідні!“

Гил глипнув на папір і здивувався: „Яж сам видав се зарядження!“

„Так!“ — відповів секретар. „Воно хибне!“

Гил заразже простудіював зарядження. „Маєте рацію“ — сказав до секретаря. „Я зробив похибку. Ви зробили як слід, що показали мені її. Бачу, що маєте голову і відвагу“.

Небаром потім молодий секретар дістав підвищення.

3

„Зроби се тепер!“

В неодній канцелярії найдемо на робочім столі або на стіні клич — „Зроби се тепер!“ — Загально беручи, се хосенний клич. Він може зарадити неодній нерозумній проволочі.

Та сей клич бувби, очевидно, безпечніший, колиб ми додали до нього чотири слова — „Як воно що вартує“.

Клич — „Зроби се тепер!“ — може людину спонукати дати нурка, який може принести йому маєток, але може також кинути його головою в пропасть.

Альберт Гобард сказав раз: „Акція се молитва, яка завжди буває вислухана“. Се розумна приповідка і її не забули; але коли акція не буде розумна, то людина не любитиме відповіді на свою молитву.

Розумна акція — завдання кожного підприємця. Се його найтяжша проблема. Фактично така тяжка, що всі слабкі люди омінняють її та взагалі не ділають. Ціле життя вони рухаються тільки тоді, коли хто попихає їх.

Найцінніша для всякої фірми ся людина, яка знає що робити, аби підприємство мало з того хосен.

4

Розгонова сила

Один ньюйорський підприємець, що має 40 відділів і стількиж їхніх управителів, сказав недавно: „Я переложив майже всю мою відвічальність на управителів, але не передав нікому розгонової сили“.

Зноваж один льондонський підприємець, що теж має яких сорок управителів, заявив якраз навпаки: „Я мушу рухатися. Мої управителі завжди попихають мене наперед“.

Котрий з тих двох має рацію? Чи головний директор має бути головним промотором, чи й управителі відділів повинні теж бути промоторами фірми?

На мою думку має рацію льондонець. Йому вдалося вложити розгонову силу в своїх управителів.

Фірма не повинна бути тачками, які попихає головний директор.

Чим більше в якій фірмі людей інтелекту та ініціативи, тим краще для її підприємства. Тож головний директор повинен бути тільки радий сьому, що його управителі попихають його наперед.

Коли нові думки йдуть не тільки з гори до долу, але й з долу до гори, то се одна з признаков, що фірма має добру управу.

5

Чому мене відправили?

Хто дістане від фірми повідомлення, що його служба вже непотрібна, повинен провести свій перший день без заняття на роздумах. Повинен поставити собі прикре питання: „Чому мене відправили?“

Краще булоб, очевидно, для нього, колиб подумав був

глибоко шість місяців наперед. В такім випадку не стративби був може роботи.

Своє роздумування повинен почати пригадкою факту, що ніодна фірма не відправляє найбільш хосенних і льяольних працівників.

Йому легко буде найти щось на своє оправдання. Та виступати з ним може він щонайбільше перед своєю жінкою, але ніколи перед самим собою.

Йому треба стати віч-на-віч з фактами — неприємними фактами. Він мусить спитати себе: „Які в мене браки? Чи не працював я як рбот? Як манекін? Як мігби я був бути більше хосенним? Чого треба мені навчитися? Чи нема яких хиб в мойому темпераменті? В мойй вдачі? Чи працював я совісно після моїх найкращих сил? Чи може моя найкраща праця ще за слаба?“

Одним словом, коли хтось стратив роботу, то мусить піддати себе строгому самоіспитові та приготувитися до нового старту в життєвих перегонах.

Деколи втрата служби найкраща подія в життю молодї людини, бо спрямовує її на правильний шлях до успіху.

6

Як оцінювати людей?

Дуже цінну услугу дає швайцарським підприємцям Інститут Фрідріха Вебера в Женеві.

Шелдон перший звернув увагу на велике значіння аналізи людського характеру. Пізніше взялася за сей предмет др. Катерина Блекфорд і розвинула його. Вебер веде тепер дальші досліди на сьому полі в Швайцарії.

Як оцінювати людей, як пізнати, що за тип людина, яку студіюємо — се дуже хосенне заняття, особливо в торгівлі та при доборі торговельних і бюрових працівників.

Нераз стрічаємо людину, що цілком не така, на яку виглядає на звичайну людську мірку. Студіюючи голову, обличчя і звички людини, ми можемо багато дечого навчитися. Але й студіюючи самих себе молоді люди можуть нераз пізнати до чого вони самі найкраще надаються.

7

Не забувайте про жінок і матерей торговельних агентів!

Одна англійська фірма найшла недавно новий спосіб, як допомогти своїм торговельним агентам та додати їм більшої охоти до праці. Кожда філія дала чайний вечір для жінок і матерей сих працівників. Запрошення прийняло поверх 600 пань.

На кождому вечері була музика. На стінах висіли відповідні кличі. В промовах зясовано паням, як можуть допомогти своїм чоловікам та синам до більшого успіху.

Се добра думка, яка повинна прийнятися загальною. Управитель торговельного відділу ніколи не може ігнорувати жінок своїх працівників.

Коли жінку торговельного агента не лишати в тіни, то вона проявляє більше особистого заінтересовання працею свого чоловіка. А се чимало помагає йому в роботі.

8

Покупці люблять, щоб їх похвалити

До одної льондонської крамниці електричних товарів ввійшов покупець. За яких п'ять минут він вибрав собі і купив радіо.

„Ви мабуть не часто маєте покупців, щоб так скоро купували як я?“—спитав крамаря, заплативши за товар.

Відповідь крамаря була невдачна і нерозумна: „О, так! Богато людей купує в нас скоро, знаючи, що ми раді зробити для них все, що можемо“.

Крамар повинен був відповісти: „Маєте рацію, добродію. Ви найскорший покупець у нас на протязі довшого часу. Колиб кождий покупець був такий як ви, то продаж булаб богато приємнішою працею“.

Ясно, що сей покупець був гордий на свою скорість. Він хотів слова похвали, але нерозумний крамар похвалив тільки себе і свою крамницю.

Крамар мав гарну нагоду і стратив її. Всі продавці повинні знати, що фактично всі покупці люблять слівце похвали.

І вони повинні, очевидно, дістати слівце похвали, коли заслугують на нього і його бажають. Останною точкою правильно переведеної продажі є рекомендація.

9

Подайте факти працівникам!

Подавати факти про стан підприємства працівникам, трактувати їх як співників — се справді розумна політика кожної великої фірми. Бо краще сказати правду і не допустити до поголосок.

Кожда фірма, яка має фірмовий бюлетень, може подавати своїм працівникам, на що зужито річний зиск і т. д.

Одна з менших сталевих фірм в Америці завела звичай подавати звіти що місяця. В одному з чисел фірмового бюлетеня подано працівникам такі факти:

В 1932 ми мали втрат на 475.000 дол. В 1933 було зиску 160.000 дол., а в 1934 наші зиски виносили 442.000 дол.

Маємо 700 власників преференційних акцій, яким ми платили дивіденду від 1932 і 3.000 власників звичайних акцій, яким ми не платили дивіденд від 1930.

Маємо 40 конкурентів, що готові забрати від нас кождий ринок, який ми втратили б з якоїсь не булоб причини.

Ясно, що подавання таких фактів витворює серед працівників почуття спільного інтересу. Вони стають цікавіші та лояльніші, коли їх не ігнорується і не залишається в тіні.

10

Заохочуйте своїх робітників, щоб думали

Петерсон, американський продуцент реєстраційних кас, йшов одної неділі вулицею в сусідстві своєї фабрики і стрінув одного з перших своїх робітників.

„Щож, Томе?“ — озвався до нього. „Я не бачив Вас довгі роки. Ви колись важили в мене вугілля, як я ще торгував ним. Щож Ви робите тепер?“

„Я й досі працюю у Вас, пане Петерсон“, — відповів робітник. „Чищу каси, що вийшли з відливарні“.

„Чомуж Ви робите коло сього?“ — запитав Петерсон.

„Бо не можу дістати ліпшої роботи“, — відповів робітник.

„Алеж Ви маєте добру голову, Томе“, — сказав Петерсон. „Чому не напишете якийсь проєкт і не вишлете до мене? Я міг би тоді піднести Вас в службу“.

„Шкода заходу“ — відповів Том. „Проекти ніколи до Вас не доходять. Їх викидають або хтось з висших дістає нагороду за них“.

Петерсон побачив, що в організації його підприємства чогось бракує. І незабаром по сім випадку започаткував систему проєктів, щоб заохотити своїх робітників, щоб вони роздумували.

11

На 50-му році знов до школи

Славна акторка Сібіля Торндайк сказала: „На 50-му році кожда людина повинна знов йти до школи“.

Се мудра порада для тих, хто перестав учитися на 20-му або 30-му році життя. А таких найбільше.

Ідеальна річ — вчитися ціле життя. Се одинокий шлях до того, щоб лишитися, розумним і молодим.

50-літня людина, що давно перестала вчитися, втратила безнадійно звязок з новою генерацією.

Запас її знання в меншій або більшій мірі перестарівся. Богато з того, що вона називає своїм „знанням“ перестало ним бути.

Така людина стала як рослина на виснаженому полі і хочаб вона мала навіть велику силу волі, то її умове випосаження перестаріле.

Так, п'ятдесятка — небезпечний вік і багато небезпечні-

ший аніж двадцятка. Ми всі знаємо багато людей в віці п'ядесять літ, які фактично потребують реконструкції, щоб могли навіязати зв'язок з умовами сучасного дня.

Ненавчальна 50-літня людина скоро стає старою і скаменілою.

12

Коли дирекція хосенна?

Американський письменник Томас Драєр сказав недавно, що ідеальна дирекція складається з трох членів. Перший се чинний предсідник, другий в дорозі на океані, а третій в Тімбукту.

Головне завдання — тримати сих трох людей як найдалше від себе, щоби предсідник міг зробити роботу.

Драєр подає таку анекдоту:

Синочок питає батька, управителя фірми: „Тату! Що се таке дирекція?“ — Батько відповідає: „Се, сину, товариство, що списує мінути, а марнує години. (Minutes — в значінню: протоколи, тут іронічно — мінути. — Перекл.).

В сій сміховинці багато правди. Неодна фірма пропала через дирекцію, зложену для невідповідних цілей.

Дирекція, як виконавчий орган, що кермує акцією, звичайно приносить тільки шкоду. Се не раз тільки вигідний спосіб оминути особисту відвічальність. Про се не може бути сумніву.

Одначе дирекція може бути навіть дуже хосенна, коли має за ціль — розвивати гармонійність акції серед членів управи або приучувати молодих людей до адміністраційних обов'язків в данім підприємстві.

Дуже часто буває хосенною дирекція зложена з двох старшин і одного молодшого члена. Рівнож з трох управителів відділів, які не співпрацюють зі собою як слід.

Кермувати успішно підприємством — дирекція майже ніколи не може. Зате може обговорювати певні проблеми і тоді не раз зробити цінну прислугу.

13

Слово в обороні вірителів і податників

Хтось повинен врешті, на мою думку, відважитися і сказати слово в обороні вірителів і податників, яких права та інтереси ігнорує фактично кожне правительство в світі.

А вірителі і податники се люди, на яких тримається будівля промислу, торгівлі та цілої цивілізації.

Світ створений так, що безпечний для довжників і тих, хто дістає гроші від правительства, а дуже небезпечний і хижацький для вірителів і податників — їх стягають в нужду.

Коли правительство женеться за політикою, що видає

гроші і затыгає довги, то в результаті приходять знищення вірителів і податників. При кінці такого шляху не добробут а нужда.

Правительство, яке ігнорує права працедавців, інвесторів і податників, жене країну просто над пропасть банкрутства. Про се не може бути сумніву.

14

Рекляма і покупці

Припустім, що крамар видає 10 ф. шт. на рекламу товару, на якому має тільки 1 шілінг чистого зарібку.

Якщо він притягне сим способом 200 нових покупців на той товар, то не заробляє на ньому нічого. Йому вертаються тільки кошти реклами.

Але коли 50 з тих нових покупців приходять знов і стає, в меншій або більшій мірі, його сталими покупцями, то ся реклама принесе йому гарний зиск.

Тож зисковність реклами залежить від услуги і ввічливости його торговельного перзоналу.

Се факт, про який повинні знати всі торговельні помічники. Але багато з них ніколи навіть не подумає чад тим.

В. Дорошенко

Шкільні задачі Івана Франка

(З нагоди 20-ліття смерті)

Для дослідника цікава й дорога кожда дрібничка, що докидає хоч крихітку матеріалу до пізнання життя й діяльности предмету його дослідів. Тому й не дивниця, що літературознавці з такою пильністю й запопадливістю збирають кожний знадібок для характеристики чи то якогось письменника, чи то якоїсь доби. Критик-естет здвигає плечима, а то й щиро сміється, надбавши в учених записках повибирані з старого архіву, мало що не з газетярського коша „матеріали“. Письменник, мовляв, і сам не надавав своїй писанині ніякої ваги, викинув її геть як безвартісну до коша редактор, а тут її звідкись випорпав книжковий моль і пускає в світ. Шкода, каже паперу! Та глум сей зовсім не на місці. Скільки то вже й *Київська Старина* й *Записки НТШ* опублікували такого нібито „мотлоху“ й яку велику прислугу сим зробили дослідникові нашого минулого, висвітливши не одну темну прогалину в розвитку нашого письменства.

Твори якого небудь Климентія Зиновієва ніякої мистецької вартости не мають, а проте який же се предікавий документ часу і то не тільки для історика побуту, а й для історика письменства. Російсько-патріотичні вірші П. Гулака-Артемовського ніщо в порівнанні з його мистецькими переспівами Горация або Міцкевича, а проте чи не цікаві вони для характеристики самого автора як людини? А що вже говорити про твори письменника великого — та тут кожний рядок для нас інтересний, навіть із перших, несміливих спроб пера. Бо хоч якіб вони дитинні й незграбні були, але вже в них можемо доглянути майбутній талант. І як батьки радісно стежать за першими кроками своєї дитини, так літературознавець із розчуленням приглядається першим спробам великого письменника, стараючися добачити в них зародки його величі.

Отсю довгу мову веду я умисне, щоб усправедливити опублікування на сторінках *Вісника* віршів і прози Івана Франка з часу перебування його в нижчій гімназії (1871 р.).

Досі ці твори були цілком невідомі. Ми знали про перші віршові спроби І. Франка тільки зі споминів самого автора. В передмові до 2-го видання повісті *Петрії й Довбушуки*, що вийшло в Чернівцях у 1913 р., читаємо:

„Ще від четвертої гімназійної класи в Дрогобичі я почав писати вірші за прикладом мого старшого товариша Ізидора Пасічинського. Перший мій вірш п. з. *Великдень* був присвячений пам'яті мого батька Якова Франка, що вмер опівночі Великодньої суботи 1865 р. Другий вірш з описом зими, поданий, як шкільна задача, учителеві руської мови, був предметом критики того вчителя, Івана Верхратського, на годині руської мови. Своім звичаєм він чіпався поодиноких слів та зворотів, а в зміст не входив“ (стор. 5).

Але даремне булоб шукати сих пролісків Франкової поезії в його багатішій архіві, який він записав Науковому Т-ву ім. Шевченка.

Та й чи можна булоб припустити, щоб заховалися якісь там шкільні вправи? Отож доводилося вважати ці Франкові спроби за пропащі.

Але доля судила инакше. Вони не пропали, а заховалися саме в Франкового учителя, Ів. Верхратського. Торік в осені передала п. Олена Верхратська, вдова по бл. п. проф. Ів. Верхратським, за просвіченою ініціативою свого брата, Михайла Русина, бібліотеку й архів свого покійного чоловіка Науковому Товариству ім. Шевченка*). В імені бібліотеки НТШ

*) Разом дістала бібліотека понад 4.000 томів і збірку паперів, між иншим листи Куліша, Драгоманова, тощо. Мав покійний Верхратський ще й лист Шевченків, але на жаль лист сей згинув ще за його життя: професор лишив його на столі, при яким працював, серед инших паперів і пішов спати, а наймичка, роблючи вранці порядки, кинула все се як непотрібний мотлох до печі, де вони й згоріли. Верхратський ніяк не міг переболіти втрати Шевченкового листа, але на жаль не подумав записати за своєї пам'яті зміст і дату листа та до якого він був писаний.

перебрав я сей дар й, перевізши до бібліотеки, занявся його переглядом і порядкуванням. І от на превелику свою втіху серед шпаргалів старого професора знайшов гарно захований зшиток, з написом: *Задачі рускіи Івана Франка*. Перегортаю й бачу, що сеж саме ті задачі, про які згадував Франко. Зшиток містить пять задач: три прозові й дві віршовані. Прозові: I Опись літа, II Хосен води, III Опись пожару. Віршовані: IV Опись зими, V Опись святого Вечера. Отож, оскільки Франка не завела память, переплутавши Великдень з Різдом, бракувало б тільки першого вірша, але за те малиб ми 3-й невідомий. Та заки перейдемо до віршів, пригляньмося прозовим вправам. Є се звичайні шкільні задачі, призначені на те, щоб учні виробили собі здатність ясно й логічно висловлювати свої думки, переповідаючи прочитане або оповідаючи на до вільно задану чи то вибрану тему. І треба сказати, що всі задачі Франкового зшитка свідчать, що автор їх посідав ся здатність, як на учня 4-ої класи, у високім ступні. Недурно Верхратський при кінці кожної прозової задачі зазначив: по хва ль н о, а при віршованім описі зими: В до во ля є. П и л ь н і с т ь за слугує на по хва лу.

З Франкової автобіографії при збірці *В поті чола* ми знаємо, що він, хоча шкільної науки й не любив, учився гарно й йшов через цілу гімназію другим, третім або й першим, помагав товаришам робити письменні задачі або виясняв їм трудніші місця в читаних авторів. Перехований Верхратським зшиток як найкраще підтверджує й Франкові слова й похвали його вчителя. Очевидно, не кожда задача цілком самостійний твір. Впливи шкільної лектури, лекцій професора й поук та оповідань, яких наслухався хлопець у семі, впадають в очі. Не переводячи спеціального досліду, — бачу, що перша задача *Опись літа* навіяна відповідним уступом із шкільної читанки (пор. *Руска перша лзикоучебна читанка* Відень 1870 стор. 69—70 опис літ в розділі *пори року*). Автор тільки розширив опис, поданий в читанці, та переснував його ріжними моралізаторськими сентенціями, очевидно зачерпненими теж із якоїсь шкільної книжки або таки й з поук пана професора. Виразний штамп шкільної лектури має й друга задача *Хосен води*, але третя — *Опись пожару* безперечно навіяна справжньою подією, яку довелося спостерігати хлопцеві — так живо, яскраво й цікаво описана пожежа. Сей опис, як на молодого хлопця, річ дуже помітна, та заповідає хист будучого мистця оповідання.

Дальший віршований опис зими значно слабший за прозовий. Вірш ще надто слабкий, нерівний, рапавий, не плине संबідно й тільки звязує мову оповідача й сим мабуть треба пояснити безбарвність його опису. Останній вірш, що дійшов до нас, се властиво продовження попереднього, але без порівняння значно кращий за нього і щодо форми і щодо змісту.

Силлябічний вірш пливе тут легше, наслідуючи знайомі строфи бурсацьких орацій. Деякі рядки, як на молодого хлопця, й зовсім не погані й зраджують безперечний поетичний хист. Вдалася юнакові й сама картина вечера, змальована плястично й з докладним зображенням колишніх звичаїв, звязаних із св. вечером. Сей Франків опис має значний інтерес документальности й для вченого етнографа.

Мова задач чиста й гарна, тільки подекуди пересипана діалектичними зворотами та польонізмами, назагал нечисленими.

Нижче подаю без ніяких змін три кращі задачі з найдешого шкільного зшитка, переписуючи їх з етимологічного правопису на сучасний.

Задача III.

Опись пожару.

Сли я собі нераз нагадаю свої молоді літа, як то я разом з другими, такими як я, малими хлопцями, бігав по поли, по лісі і пастівниках, лазив по деревах, як вивірка, за гніздами воробців і ворон, як я нераз і побився з моїми малими товаришами, — завше мимовільно нагадаю собі великий і страшний пожар, котрий мало що не ціле наше село знищив. Село наше лежить в долині над річкою, котра десть з гір випливає, а упливши кілька миль, впадає до Дністра. По обох боках села розлягаєся насамперед невеличкий пастівник, а дальше піднімаєся в гору управне поле, а на самім вершку розтягаєся темний і густий ліс. Припадок, к(о)трий маю на цілі оповісти, притрафився в осени і то тогди, коли вже все з поля було позбирано, то є по Покрові. День був хмар(н)ий і зимний, а під вечер зірвався так сильний вітер, що з декотрих хат геть стріхи позривав, а жінкам, що на дворі колопні терли, позахапував і порозносив прядево, а навет(!) і паздіре. В едній хвилі так закурило порохами, листем, соломною і смітем, що довго не видно було світа. Чим більше вечеріло, тим більше змагався вітер, так що вікна дреньчали, а стіни і хати тряслися. Наша хата стояла на кінці села на невеличкім горбку, так, що ціле село мож було видіти. Тямю(!), як нині, що, колисьмо сіділи (!) коло вечері, відозвався хтось зпомеж нас: „Ой, ой, який вітер, не дай Боже огню, могло би пійти ціле село“. По вечері змовилисьмо молитви і лише що хочем іти спати, аж ту — крик! гвалт! галас у селі, якби десять орд Татарів (!) напало нараз на село, і криком хотят настрашити мешканців. Ніхто не лишився в хаті, — всі вибігли, і увиділи — Боже милий: една хата на кінці села уже мало що не догаряє, але огонь доходить уже до половини села. Як огненні птахи, літают китиці з едної стріхи на другу, а люде стоять, як вкопані, хоть вітер аж землю рве. Дальше зачали ся троха рушати, але уже

було за пізно, бо поломінь обхопив більшу часть села. Навет(!) дерева і цілі сади, як похідні(!), горіли і страшений представ- ляли вид. Тимчасом повиносили були з другої части села все із хат і комір, але вітер не давав ся нічому устояти на дворі і перевертав все до гори корінном. Дехто виніс подушки, або сусік збіжя, або що небудь із хати, вітер розхапував, а навет(!) люде валилися з ніг і падали, як колопні. Незабавки займи- лися також попівство, а ніхто не зміг угасити огню. За кілька годин досяг огонь кінця села, а то так швидко, що тота хата, що ся перша займила, ще догарала, а на другім кінци наша хата вже також займалася. Ціле село подібне було до Содоми і Гомори, котрі Бог також огнем навидив. Страшений зойк і лемент розлягався воколо, так, що мож си було погадати, що то істне пекло, в котрім ся грішні душі карают. Тільки цер- ков, котра стояла оподаль віт(!) села, стояла неушкоджена, а з рештов(!) все а все, хати, стодоли, стайні, шони, шпиклірі(!) і ко- мори, обороти, а навет(!) і дерева в огородах горіло і курилося, а вітер розносив іскри, як зернята, котрими засівав все, що му ставало на дорозі. Більша часть худоби в цілім селі попеклася, а решта ходила, ричучи, блудно помеже горючі забудованя, — а ричадаж то, ричала, діти перестрашені плакали і верещали в небоголоси(!) а матері заводили і ламали руки, що Господи — аж сум збирає. Шож мали тепер робити тоті бідні люде, коли єдної ночі стратили все, що називали своїм, крім святої землі? Плакали вни, плакали довго, але увиділи, що ту вже плач не поможе, — пійшли з священником до церкви і там цілу ніч молилися горячо до Бога, аби Він їх ще виратував і не дав загинати. На другий день село було пуста, а люде по- розходилися по других селах просити о поміч, а при допоміж людській(!) і Божій за кілька літ село було готове і всі люде зійшлися не де, як в церкві, і дякували Богу за его ласку.

Нема нич злого,

Щоби на добре вийти не могло.

Задача IV.

Опись зими.

Гей! що то ся так біліє,
Якби гуси в поли,
А що то так, як мотилі
Літає поволи?
Гей! минуло уже літо,
Минула й весна,
Вже минула глуха осінь,
Настала зима!
Гей! уже листя із дерев
Повідапали,
Всякі зілля, всякі трави
Поусихали!

Гей! тото не гуси в полі
Тамки осіли,
Сніги поле укривають,
Блишачії, білі!
Гей! тото вам не мотилі
Кругом літають,
То легкі платочки снігу
З гори спадають!
Гей! на поли не видати
І худобини,
Стоїт в стайні при жолобі
Кождої днини!

Гей! вже пастухине грають
 Та на фуярках,
 Худоба ся не чорніє,
 В поли по горбках!
 Гей! вже від нас відлетіли
 Бузьки, журавлі
 І ластівки, соловії,
 Деркачі, чаплі!
 Гей! відлетіли всі пташки,
 Що в літі співали
 І нас своїм голосочком
 Всіх розвеселяли!
 Гей! дивітся, метелиця!
 Вітер снігом курит,
 А воробець і ворона
 О їжу ся журит!
 Кури, гуси, всяке птаство
 Під стріхи ся пхає;
 Дівки прядут на припічку,
 Тай пісні співають.
 На долину з стріхи висят
 Сомплі ледовії,
 А там люди розкопуют
 Заспи сніговії...
 „Ну,—вже тихо; ану борше
 Сани витягайте;
 Нема чо' дома сідити(!)—
 Воли запрягайте!
 Тра буде латри возити.“—
 А там знов стежками
 Ідуть собі подорожні
 З міста з кошівками.
 Ту знов їдуть дорогою
 Сани із дровами,
 Господарі у кожухах
 Ідуть із бичами.
 А на поли чорний ворон
 Літає та криче,

А з села десь, — трохи чути, —
 Що дітина(!) плаче.
 Але й зима також свої
 Приємности має,
 І великих свят у зимі
 Много припадає:
 І так у грудню приходить
 Рождество Христово,
 Що прийшов нам возвістити
 Спасенія слово.
 На Рождество всі ся звикли
 Дуже утішати;
 Просят Бога, щоби їм дав
 Другого діждати;
 А під вікном колядники
 „Предвічний“, співають,
 „Народився для нас грішних“,
 І щастя желают
 Для дому і господаря.
 Дальше, — друге свято
 Єсть Іордань, тогди людий
 Сходиться багато,
 Ідуть на водосвятіє,
 Води набирають,
 І водов тов свяченою
 Доми обкрапляють.
 Дальше новий рік приходить,
 Тай поволи зима сходить,
 Потім весна наступає,
 Поволи й тота минає,
 Дальше літо, осінь, зима...
 Тай знов уже року нема;
 А й літа женуть стрілою,
 Тай несуть наш вік з собою!
 Тож завше ся тра молити,
 Господа не тра гнівити,
 Щоби нам дав в небі жити.

Задача V.

Опись святого Вечера.

За темні гори сонце ся ховає,
 По широкім поли сніг ся полискає,
 Ту мороз, тисне, а вітер свисне,
 Закурить снігом і втихне мигом.
 Вже всходить зоря, а місяць з моря

Ясний і чистий, як лице Бога,
 Вже поступає своєв дорогов.
 Із міста люди дорогов всюди
 Вже повертают і розмавляют;
 Бо наступає велике свято,
 Приносить людям втіхи богато:
 Різдво Христово.. Вни поспішают
 З торгу із міста; вже ся зближают
 До села свого, що у долині
 Он там за лісом при поточині...

— — —
 В селі роботу всі докінчают,
 Обори прячут; дівки змивають
 Столи, полиці, а молодіці
 Стоять при печі, та хліб саджают,
 Слуги з стодоли в хату вертают.
 Вже всьо готово... Діти на полу
 Гудят, а старші собі посполу
 Щось розмавляют; всі ся втішают..
 Вже ся стемніло, газдиня взяла,
 В нове горнятко угля набрала
 І сафатини. „Ходи но, сину,
 Засвіти свічку, що на припічку;
 Пійдем до стайні коров кадити,
 Щоб були файні“..
 І вийшла мати з сином із хати..
 Як ся впорали, в хату вертали.
 Вже всьо готово, а слуги входят,
 Сіно, солому і сніп уносят.
 Із них найстарший у дверьох став,
 Для дому щастя оттак желав:
 „Вінчую вас, чесний пане господарю,
 Тим Христом рожденним, що зняв з людей кару!
 Нехай ваш дом буде веселий, щасливий,
 Най ся вам худібка веде уродлива,
 Най вам сади родят,
 Най вам ниви плодят,
 Най вам ся усе поводит!“
 — „Дай Боже, дай Боже!“ — усі закричали,
 Солому по хаті діти розстилали
 І голосом всяких звірят удавали:
 Тото кури, гуси, то воли, телята,
 Тото качки, коні, а тамто ягнята..
 А слуги лави і стів вкривають
 Сіном пахучим і накривають
 Білим обрусом в пам'ять Ісуса,
 Що народився й лежав на сіні
 В пелени вкритий в пустій яскині.
 Як братя рідні всі ся стискают,

Взаїмно щастя собі жаляють...
 Свята година — вже ся зближає
 Час ожиданий; всі ся вмивають
 І молят Бога, щоб на сім світі
 Дав їм прожити, Єго славити
 В щастю, спокою на многа літа...
 Вечеря готова, за стів сідають,
 В Бозі надія, тай споживають.

Р. О.

Комінтерн в Союзі Народів

Союз Народів — се прекрасний терен для Росії, щоби плести на ній свою сітку інтриг і махінацій. Властиво тяжко сказати, чиї представники ділають в імені СССР на тім терені — московського уряду чи III-го Інтернаціоналу? Але найважливіше, що вони ділають і то дуже послідовно й уперто.

Барвистий — і запашний — образ совітської делегації при Союзі Народів дає паризький *Je suis Partout*, звідки й черпаємо понизші відомости:

В Женеві відбувся бенкет журналістів, приділених до Союзу Народів. Голова товариства журналістів, Роберт Дель з *Manchester Guardian*, приятель Льови Блюма, хвалив покійного Барту, який багато спричинився до прийняття СССР до Союзу Народів і натякнув на можливість союзу двох „демократій“, на погодження „Марселези“ з „Інтернаціоналом“, гимну французької — з гимном російсько-більшовицької революції.

Літвінов — нічого на се не відповів — він за спритний, щоби виголошувати неприготовані промови. Але зате усмінувся цілим своїм золотозубим ротом. Меню в „Берга“ було чудове і він мав всі причини бути задоволеним з себе. Рік з гаком тому — він увійшов до Союзу Народів чорним ходом, „привітаний“ промовою Мотти, який не міг поминути без протесту факту, що допустили до Союзу Народів представника кривавого режиму совітів, без згадки про моральний удар, який Союз зазнав через те допущення. Представник совітів увійшов тоді до Союзу по численних пониженнях. Але тепер — він тронує в Союзі. Меєр Валах, що називає себе Літвіновим, колись переслідуваний французькою поліцією за кримінальний злочин (проба виміни крадених грошей), — став одним з авгурів, одним з арбітрів установи, яку один з її президентів колись характеризував, як „маяк, до якого звертаються з довірям душі, спрагнені справедливості“.

Коли прибув до Женеви, один факт, на позір нібито незначний, вразив репортера. На засіданні п'ятої комісії, що займалася карами, яким підлягають малолітні в різних країнах, делегат Бельгії, граф Картон де Віяр і делегатка Угорщини, графиня Аппоній, піднесли, що в Європі є країна, де діти підлягають таким самим карам, що й дорослі. Сі слова були дуже прозорим натиюком на Росію, де — як відомо — діти, починаючи від 12-го року, можуть бути легально розстрілювані. Але заввага висше згаданих делегатів була усунена з протоколу засідання комісії, роздаваного секретаріатом. Можете собі уявити здивовання делегатів, які зробили сю заяву!

Власне з тої нагоди можна було почути в кулюарах Палати Народів, що в секретаріаті загніздилася дуже рухлива темна сила, яка робить багато з того, що їй подобається.

Пізніше, в Женеві появились сензаційні чутки, що прийшли нібито з Риму, — про непорозуміння між королем і Мусоліні, між престолонаслідником і Мусоліні, між міністрами і Мусоліні. І з тої нагоди знов почулося від деяких делегатів: „Кажуть, що тут загніздилася якась протифашистівська інформаційна агенція та що її осідком є — секретаріат Союзу Народів“. І дійсно, треба було лише розгорнути *Journal des Nations*, — часопись неофіційну, але яка, як показує її назва, хотілаби нею бути, — щоб побачити цілий розмах, з яким працювала в Женеві ся підозріла агенція, ся темна сила, що закорінилася в самому секретаріаті Союзу Народів.

З кого складається перзонал офіційної делегації СССР в Женеві? З трьох делегатів. Передусім Літвінов. Всі його знають. Фізичний вигляд представника міжнародного большевізму ідеально відповідає його „гешефтові“. Бо тяжко знайти більш досконалий символічний вираз для інтернаціональної революції.

Владімір Потьомкін, посол в Парижі. Тип російського інтелігента найнижшого сорту. Короткозорий, поритий зморщинами. Перед революцією — учитель і ліберал.

Борис Штайн, посол в Римі. Перед революцією був „кадетом“ (з конституційно-демократичної партії Мілюкова) аж до 1919. Зарозумілий і мовчазний. Пронизливі очі, змислові уста. Стриманий. Вийшов з заможної жидівської буржуазної родини. Характеристичний семітський тип. Права рука Літвінова в Женеві. Додаткова делегатка: пані Александра Колонтай, славнозвісна Месаліна російської революції. Донька генерала, але вже від сорока років большевичка. Бувша жінка матроса Дибенка, одного з немногих дійсних пролетарів, допущених в товариство Леніна. Бувша велика жрекина свободної любови, втілення „жіночого чару“ жовтневої революції. Нині — надзвичайний посол при шведськім королі і делегатка при Союзі Народів, при тих комісіях, які займаються... вихованням малолітніх! Літа дуже її змінили. Але все ще носить ся з кокет-

ливою міною смотрика і робить очко до всіх делегатів сильнішого полу. Пані Колонтай — без сумніву — представниця комічного елементу в російській делегації.

Генеральний секретар: Едвард Гершельман, балтійський шляхтич, секретар при совітським комісаріяті заграничних справ. Його завдання — представляти в совітській дипломатії елегантю старого режиму. Завжди готовий скластися сцизориком, коли говорить до Літвінова.

Другий секретар: Владімір Єгорієф, правник старого режиму.

Технічний дорадник: Борис Розенблум другий фаворит Літвінова, веселий, самозадоволений нехлюй, шия в чиряках. Клясичний тип молодого жида з гета, директор при комісаріяті заграничних справ СССР.

Нарешті ще дві секретарки: пані Агнеса Ром і панна Н. Рівіліна, обі жидівки. (Совітська делегація числить п'ять жидів або жидівок, трьох москалів і одного балта).

В „Баварії“, знаній женеvській кнайпі — Літвінова можна бачити з панею Колонтай і з Єгорієвим. Але в готелі „Річмонд“, в осідку совітської делегації він замикається з другими: се Штайн, буржуа, але жид, який вміє ненавидіти, Розенблум і Гельфанд, також жид, кореспондент агенції Тасс. З ними випрацьовує Літвінов тактику делегації і директиви для совітської преси. Є ще четвертий осібняк, що часто грає ролю першого дорадника. Се славновісний Розенберг, інтимний приятель Герію, генеральний підсекретар, приділений до Союзу Народів, урядник Союзу, з дуже високим винагородженням, теж жид.

Альфред Розенберг — се безсумнівний менер всіх заприсяжених ворогів Мусоліні і Гітлера. В секретаріяті він, сам один покищо, представляє СССР. Він фаворизує на посаду секретаря інформаційної секції свого приятеля Шапіро (жида). Але заки сей прибуде, Розенберг не засипляє справи. Ніякого спеціального заняття в Союзі він не дістав. Є тут виключно, щоби робити совітську політику. Його дійсні співробітники се совітські делегати. Його впливи великі і він навіть з тим не криється. Хвалиться, що се він спричинив упадок кабінету Ляваля. Розенберг, жид з краківського гета, малий, горбатий, руки завжди в русі, балакливий і галасливий, — є оком Москви в Женеві, сталий представник Комінтерну. Від нього виходили всі прикази, які потульно виконували члени „народного фронту“ і масонерії. Літвінову вдалося здобути в Женеві поважні впливи. Всі противашисти носяться з ним, як дурень з писаною торбою. Ним цікавляться всі гістеричні старі діви різних інтернаціоналів і всі, що мріють про „всесвітнє щастя“. Він спритний і легко водить за ніс свою клієнтелю.

Він, один однісінкый, серед всіх делегатів, є представником не тільки одної великої держави, а — двох. Насамперед

репрезентує він СССР, себто державу, з якою хочуть жити в згоді всі ті, які думають, що пакти й договори спасуть світ. З тої власне причини Геріо, Тігулеску або Бенеш — є щасливі, коли можуть бути в його товаристві. Крім того представляє він другу силу — яка давніше огортала тільки інтернаціональний комунізм, але нині — кермує комуністами, соціалістами, радикалами, масонами типу „Великого Орієнту“, свобододумцями, оборонцями „великих засад 1789“ і т. д. В своїй роботі він спирається на найрізноманітніших елементах і може доволіно лучити їх між собою: на Франції та її армії, на Едварді Геріо, на „народнім фронті“, на Льові Блюмі і „Великим Орієнті“, на Малій Антанті (Тігулеску і Бенеш), на англосаксонських паціфістах, на читачах Manchester Guardian, на всіх расових ворогах Гітлера, на рештках італійського протифашизму, які в Женеві знайшли єдиний куток, де ще мають якісь впливи, на інтернаціональним жидівстві без партійної різниці, на жидах в секретаріаті Союзу Народів, на католиках, оскільки вони є „паціфісти“ і вороги Гітлера і т. д.

Крім того Літвінов може завжди числити на певну підтримку в персоналі Союзу. Про секретаріат я вже говорив. Але існує ще ВІТ, Міжнародне Бюро Праці. На 350 урядовців того Бюра, сорок найвисших — се ізраеліти, отже заприсяжені вороги Гітлера. Від масонів — аж роїться в тім Бюрі. Інформаційна секція Бюра — в усім, що відноситься до справ СССР — скасована. Відтепер всі свої відомости про умови праці в СССР Бюро черпає виключно з московських офіційних даних. Недавно Бюро писало до Москви двох своїх агентів, щоби ще більше затіснити свій звязок з Кремлем: Льорвіля, американця, але з походження жида з України, начальника економічного відділу Бюра і Абрамсона, ковенського жида. Перед відїздом до Росії, оба заявили, що треба за всяку ціну підтримувати СССР, бо ворогом № 1 — є Гітлер.

Що більше, Літвінов користує з підтримки самої женеvської влади. Бо паном Женеви є славновісний соціаліст Ніколе, а голова женеvської соціалістичної партії є пан Дікер, подільський жид, особистий приятель совітського народного комісара заграничних справ.

Але всеж треба признати, що мимо тих впливів і запобігання ласки в совітської делегації з боку деяких малих держав, дуже многі делегати при Союзі відносяться до пана Літвінова і його чесного товариства — холодно. Ляваль не крився з своєю антипатією до совітських висланців. Семюель Гоар просто не прийняв „народного комісара“ СССР, коли той зложив йому візиту. А Антін Іден виразно уникає зустрічі з ним. Як знаємо, підчас загострення абісінського конфлікту, Літвінов дуже боронив англійську тезу. Але англійці слушно рішили, що сі галасливі вислови приязні скорше можуть бути їм небезпечні, аніж корисні.

Сим ворожим Росії впливам треба приписати невдачі Лі-

твінова на женеvськiм ґрунті. Напр. хоч як ляментували Розенберг і Геріо, — Літвінов зістав виключений з нарад про статут Мемеля. Таксамо зазнав він тяжкої поразки підчас вибору містоголови Зборів Союзу.

Подібно представник Італії, барон Альойзі по знаній інтервенції Літвінова в італійсько-абісінськiм конфлікті, покликав до себе посла Штайна, щоби заявити йому в дуже острiм тоні: „коли ми спричинилися до вашого прийняття в Союз Народів, то не на те, щоби ви впихали нам палки в колеса!“ Гра Літвінова — дуже прозора. „Сій розбрат — і пануй!“ — ось його девіза. Викопати провалля між Італією і Францією, підтримувати до абсурду права негуса, загострити непорозуміння між Францією і Малою Антантою, і все те, спираючись нібито на пакт Союзу, в імені цивілізації, безпеки, мира і всього, що є святим для Женеви...

Розеднана і посварена Європа — в обличчі стиснутої в один кулак сталініvської Росії, ось ціль, яку намагаються досягнути совіти в Женеві.

І знаходять хмару туподумців, які зраджуючи інтереси своїх націй — свідомо чи несвідомо — служать інтересам московського імперіалізму...

* * *

Масонерія і фашизм

В звязку з виборчою перемогою „народного фронту“ у Франції — реванш за 6-го лютого 1934 — світова масонерія знову піднесла голову. В нас — особливо ті, яких можна з великою імовірністю запідозрити в приналежності до сього „чесного товариства“ або в симпатії до нього, — намагаються представити масонську небезпеку — неістнуючою. Так не є. *Вісник* вже згадував, що проти масонства виступав Мусоліні. На сім місці подаємо його промови, що відносяться до сеї справи і які він виголосив в Палаті послів і в сенаті в травні і в листопаді 1925 підчас діскусії над законопроектом проти тайних товариств.

Промови сі відносяться до справи дуже дражливої і актуальної.

„Коли п'ятнацять років тому — зачав Мусоліні — я боровся в соціалістичній італійській партії, то мав нагоду зробити першорядний політичний досвід, який пізніше дуже мені придався. Вже тоді не мав я великої віри в демократію, ні в лібералізм. Вже тоді гадав, що хоч перо є великим знарядом, то всеж таки меч, який в певній хвилині перетинає вузли, є ліпшим.

Викликаючи переляк серед тодішніх мамутів соціалізму,

які лишилися ними донині, доводив я конечність зриву, який вщепивби в робітничі маси почуття трагізму. Був то останній подмук молодости італійської соціалістичної партії. Потім — не піднеслася вона вже зовсім. По війні мала вона хвилину „елефантіязису“, але не було се виразом фізіологічного розвою, лише скорше належало до царини суспільної патології. Вже тоді я зауважив, що масонерія мала певний вплив на італійський соціалізм. Бувало, що деякі виступи парламентарної групи, деяких часописів чи певних товариств, були вислідом попереднього порозуміння, доконаного в масонських льожах.

Сей підземний рух мав такий імпонуючий розмах, що справу масонерії постановлено умістити на порядку деннім зїзду в Анконі. Там відбувся між мною і невіджалованим Раймондом поєдинок красномовства, а соціалістична партія ухвалила внесок про незгідність масонерії з партією. Масонерія, як зрештою всі організації з міжнародною підставою, вийшла з війни трошки пошарпана.

Підчас мого правління зробив я другий досвід. А саме, я переконався, що масонерія порозміщувала своїх людей в середовищах, які я назвавби нервовими сплетами італійського життя. Потворною річю є, що урядники найвишого степеня ходять до льож, інформують їх і звідти відбирають прикази.

Не підлягає сумніву, що найвражливіші державні установи, ті, що кермують виміром справедливости, виховують нові покоління і репрезентують збройну силу, яка що хвилини повинна бути готова до оборони рідного краю, — підлягали і підлягають від часу до часу впливам масонерії. Се недопустимо і повинно скінчитися. Уважаю, що з хвилиною коли увійде в життя нинішня устава, масонерія, яку я колись назвав параваном, яка цілком не є горою, як могло здаватися коли оглядати її здалека, але скорше міхуром, який треба проколоти в певній хвилині, — масонерія покажеться тим, чим є на ділі, а саме — пережитком, що не має радції буття в наші часи.

Крім того, прошу панів, існує ще инша причина, далеко важніша для мене, що маю здоровий хлопський розум. Тою причиною є засада: треба робити максимум доброго своїм приятелям, і максимум злого — своїм ворогам. Ся засада не походить від ніякого фашиста-боевика лише — від Сократа.

Отже, через те, що масонерія поборювала нас, переслідувала, намагалася порізнити і розкласти, а в деяких містах удалося їй викликати серед нас розкол, — то вже з самих тих причин, колиб навіть не було інших, — маємо найповніше, святе право оборони, а також і нападу, як зрештою і ви мене нераз поучали, що найліпшою обороною є напад.

Бачу вже ревних оборонців свободи, які ревуть мов телята: закон сей непотрібний, бо його так чи не так будуть обхо-

дити. Щож! Всякий закон можна обійти, отже не треба видавати ніяких законів? А що й вже існуючі закони також обходять, то належалоби збурити ціле законодавство? Закони — се знаряд, а сила їх є в простім відношенні до снаги і витревалости тих, в чиїх руці їх примінення. Отже через те я переконаний, що ся устава — таки принесе свої плоди. Позатим є вона виявом відваги. Вчора, може, йшли ми ще за течією, нині — йдемо проти неї. В тім суть справи.

Не дуже також завдають мені клопоту міжнародні змови. Зло, яке мігби спричинити нам сей закон, вже його нам причинили. Ми вже втягнули се до свого рахунку. Не думаю, зрештою, щоби масони зпоза Альп і зза моря виреклися оборони власних інтересів лише на те, щоби шкодити Італії в царині моральній чи матеріяльній. Репресій не боїмося. Живемо в століттю перемоги. Ми — нове покоління. Ще перед війною відчували ми відразу і несмак з причини Італії, погрузлої в домашнім затишку, Італії, цілковито відданої нужденній парляментарній політиці, опанованої марнотами, які тільки тому приходили до значіння, що належали до масонерії, — з причини вчорашньої Італії. Тепер — ми далекі духом від того всього. В сім є доказ нашої молодости і нашої відваги, в сім певність нашого майбутнього.“

Так промовляв Мусоліні в Палаті, а з нагоди того закону, в листопаді тогож року — в сенаті казав:

„Зручний полеміст, сенатор Кріспольті, задав мені добрий удар. Відбиваю його, пригадуючи сенаторові, що хоч я і не є фетишист формальної і облудної консеквенції, то всеж можу служити доказами, що в моім життю існують засадничі консеквенції. А одною з них була власне моя стала відраза до масонерії. Вона старої дати. Коли перед війною я спостеріг, що масонерія стремить zdeформувати те, що повинно було бути характеристичною прикметою соціялістичного руху, зачав проти неї боротьбу, яка на зїзді в Анконі досягла свого вершку... Отже незгідно з правдою твердження сенатора Кріспольті, що ми стали протимасонами щойно тоді, коли до фашизму приступили націоналісти... Фашизм, в згоді з доброю стратегією, провадить свої битви ешельонами.

Наперед звалив большевізм, потім забрався до масонерії, нарешті до демо-ліберального порядку взагалі.

Першу ухвалу проти масонерії прийняла Велика Фашистська Рада в 1923, коли ще не наступило злиття з націоналістами.

Звідки масонерія рекрутує своїх прихильників? Поділім цілу суспільність згрубша на три чи чотири великі верстви. Тоді побачимо, що чинна буржуазія та, що числить лише на власні економічні сили, сторониться від масонерії. Її не знає й хліборобський стан. Простий нарід, так званий пролетаріят, ніколи не мав до неї довіря. Гадаю, що колиб можна було опертися на статистиці, то переконалисяб ми, що бодай 80 %

масонів знаходиться серед людей так званих ліберальних професій. Се можна пояснити надією на кар'єру, бо урядовці, лікарі, професори, адвокати, інженери вважають, що приналежність до масонерії улегшує скоріше просування по щаблях їх кар'єри.

Не згоджуюся з думкою сенатора Корбіно, який каже, що наш режим вже має міцні підвалини, і тому не личить йому ще більше їх забезпечувати. Сенатор Корбіно повинен би знати, що завше ліпше бути забезпеченим, що ліпше мати при собі зброю навіть тоді, коли не треба її уживати, щоби не довелося жалувати, в становищі, коли її ужити треба, а її нема. Додам, що кожний державний устрій має право ухвалити собі закони, які його захищають.

Ухвалюючи сей закон, панове сенатори, віддаєте італійському народові велику прислугу."

Коли готувався фашистівський переворот, масонерія навіть пробувала скокегувати новий рух. На другий день по марші на Рим, Великий Майстер італійської масонерії, скермував до всіх льох обіжників, в яким називав фашизм "новою силою", яка вийшла „з глибини народної душі." Але Мусоліні не дав себе здурити підхлібством. Вже 1923 Велика Рада поставила перед партією ділему — вибирати між фашизмом і масонерією. Протимасонський закон, ухвалений в Палаті і в Сенаті, набрав силу закона 26 листопада 1925. Зараз потім фашистівська поліція зайняла і розв'язала всі льохі королівства.

Пляга, від якої терпить політичне і духове життя Франції, Іспанії, Бельгії, Англії і інших країн, яка — тепер — виступає передовою стежею московського більшовізму, — знищена в фашистівській Італії.

Ж. Процишин

Ромен Мас*)

(Схід і Захід)

Тої ночі не вертав я до хати, бо забув ключ дома. Була вже північ, а льокатори будинку, в якому живу, кладуться разом з курми. Отже замість того я пішов звиджувати нічну Брюселю.

Біля першої години вночі зайшов я до одної з численних, ще отворених каварень. Мене заманили туди крик і сварка. Певно одна з тих нічних авантур, що є готовими темами до фейлетонів — подумав я.

Не була се авантюра, але щось дуже близьке до неї.

*) Бельгійський переможець в наколесному бігу довкола Франції 1935.

Розходилося про згоданий розподіл точок для поодиноких змагунів у найновішому етапі наколесного бігу довкола Франції. В тому проблематичному обрахунку замало точок приділив Масові та Артсові**) тип, що його обличчя я не міг доглянути за густою прислоною з папіросного диму. Двацять дискутантів викукували на неfortunного рахівника:

— Марш до штуби!..

— Якби тобі ту воду вилити на голову, що ти її маєш в голові!.. і т. п.

Всі вони вимахували часописами, пили пиво і курили папіроски або цигари.

Ввійшов новий тип із примірником Paris Soir в руках. Швидко став читати на голос:

„Ромен Мас помітно вичерпується. Боїмося, що на гірському етапі, який починається, зупиниться його добрий розмах. У Перпініані він не міг ані їсти, ані спати. А ранком надовго перед холодним світанком, мусів їхати далі, бажаючи ратувати славу. Якраз на сей день припадає перший гірський етап“...

Лектуру перервала буря голосів:

— Голота, драбуги!.. Ти не знаєш французів. Вони люті, що їхній не на чолі!

Обурення лилося щедро мов пиво.

В сусідній каварні придумали забаву. Кожного, хто входив до шинку питали:

— А на Вашу думку, хто буде перший в „тур-де-франс“?

Мене стрінули таким самим питанням. Без надуми я відповів:

— Мас!

— Щоби святилися Ваші слова! — крикнув грубий червоний чолов'яга, що напевно був автором вигадки — „Мас або Арте!“...

За ворожбу дістав я шклянку пива.

Новий гість дістав таке саме питання: Він пошкробався в голову:

— Шпайхер або Льові!..

— Ге, ге! Той добродій вгадує, як п'яний циган. Ніякий Шпайхер, ніякий Льові, чуєте? Мас або Арте!

Ціла сая заревіла, дзвонючи шклянками:

— Так, Мас! Мас або Арте!

Я пив моє пиво і міркував над загадкою: ентузіазм для спорту тут в шинку, о другій годині ранку, в хмарах нікотинного диму?.. Як можуть захоплюватися спортовими змагуними люди, що не мають поняття про гігієну звичаїв і про здоров'я дбають так, як пес про п'яту ногу?

Коли ранком вертав я до хати, добродій в піжамі купував газету у вуличної продавчиці:

**) Другий найзамітніший бельг. змагун в згаданих змаганнях.

— Ну і що чувати з Масом?

Розгортаючи газету він заспокоював цікавість. Таксамо другий, десятий, сотий: нічний байдоголова, шофер, робітник, буржуа і напевно сам посадник міста.

Мої скептичні спостереження про людей, що при півні о другій годині ночі проявляють свій ентузіазм для спорту — приблідли. Сей масовий, поголовний сантімент для наколесного змагуна — імпував і зворушував.

Того самого ранку в малому флямандському селі збиралася стара мати Ромена та Сильвестра Масів в подорож до Парижа. Там, при меті вона ждатиме синів.

—

Кількакратно впевняли репортери, що Ромен Мас вмирає з виснаження. Французький спікер-репортер подав до відома, що Мас уже остаточно побитий та скінчений, що його „зіли“ Камусо, Норелі і Бергамаші в одному з гірських етапів, який сприяв італійцям. Протягом найблизших двадцять чотирох годин Ромен Мас поволі, але вперто знову вертає на чоловіче місце. Сей „вмираючий“ додержує товариства всім фаворитам спікера на те, щоби згодом казати їм чемно „до побачення“ і приїхати самотнім до Кан.

У вбивчій боротьбі з найліпшими асами наколесництва, Ромен Мас ні на хвилину не послаблює впертого прямування вперед. Він проявляє надлюдську енергію, щоби здобути кусень жовтої матерії — символ перемоги.

Сил додає йому свідомість, що біля мети вже на нього мати. Мати, якої серце і думки напружені до крайности: про нещастя так легко. Терпіння старої матері Ромен Мас замінить в тріумф.

Перший на меті в Ліль (перший етап), він вдержав своє провідне місце протягом двадцять одного етапу. До Парижа прибув у часі на 17 хвилин кращою, аніж його наслідник в загальній класифікації. Прибувши на мету, він розплакався в обіймах матері.

Я бачив фінал окружного наколесного бігу довкола Бельгії. Картина „тріумфальної рунди“ переможця довго переслідувала мене відтак мов змора. Обляпаний болотом від стіп до волосся, з обличчям, що застигло в нервовім спазмі від натуги і вичерпання, він надаремно пробував усміхнутися до публіки, що ревіла з захоплення. Оглядаючи на фільмі кілька днів по скінченні змагань фінал наколесного бігу довкола Франції, я звернув увагу на два обличчя Ромена Маса та інших змагунів: обличчя перед метою і обличчя по меті. Осягнена мета, се раптово скінчене надлюдське зусилля: дух перестає володіти над тілом, що приходить до голосу тим нагальніше, чим немилосердніше було воно досі уярмлене.

Ромена Маса, його матір, братів витала Брюсея як національних героїв. Стотисячна товпа залила по береги Велику Площу, щоби повитати побідника і його родину на балкони ратуша. Всі міські ради в Бельгії приймали Ромена Маса так урочисто, як витають короля підчас його покоронаційних візів до бельгійських міст.

Мій знайомий, краян, що разом зі мною приглядався тим гоми́нким витальним демонстраціям, згідливо завважив:

— Се не ентузіязм! Се — хороблива егзальтація, щось в роді збірного *delirium tremens*. Уявляю собі, що американці таксамо витали Ліндберга. Алеж бо Ліндберг довершив епохального діла. Він розгорнув нову сторінку в історії цивілізації!.. А що зробив Ромен Мас? Він довершив діла, що його від низки літ щороку хтось довершує!

Мойому знайомому видавався безглуздом сей ентузіязм, бо він цікавився наколесним бігом довкола Франції, мов десятим колом в плоті, а юрба народу звернула його увагу тому, що вона залягла вулицю, якою ми проходили. Він не слідкував за таємними, чудодійними нитками, що від першого етапу лучили Ромена Маса з народом, що тепер так бурливо витає його по трох тижнях майже мітичної віри в його успіх. Мій знайомий випадково попав на останню дію зворушливої містерії, яку і так важко булоб йому зрозуміти. Він — східний славянин, а східні славяни не скорі до подиву індивідуальностей. На Сході великі індивідуальности до подиву себе змушують масу. На Заході маса викохує героїв.

Брюсея 1935

Мирослав Гоца

Гума як організаційний ідеал

(Від міту XX стол. до — механічної маси)

Маса перестає імпонувати нашим свого роду реальним політикам, які так люблять, коли вона їх гласкає, коли з усіх усюд чують на свою адресу: слава! Перестає імпонувати щойно тоді, коли ся маса показала тим демократам спину.

Ще недавно розпиналися наші офіційози перед масами, „масовались“ — що так скажу, хвалилися масами, любилися, ба — кохалися в масі. І які то певні міни мали, гласкані масою. Кохана, любя була маса, народ...

— Що? — кажуть — вона інертна, тупа, дурна і неморальна? Брехня! Вонаж вибирає! — Вонаж така мудра, така

вірна здавалася їм, поки з отвореним ротом слухала їх — вибраних, наших!..

Так, маса, се первісний твір — се звір. Коли її гласкають, — вона відплачується тим самим: гласкає окликами, „славає“ і дає кредит. Колиб вона в безконечність лишилася така добра, така демократична, така мудра, така вірна і довірлива, як наївні були в своїй вірі в масу — її вибранці! Але нині — маса є дурна!

Колись реальні політики обурювалися на тих, що погорджували масою. Нині „приходять до голови по розум“ *post factum* — як то все в них буває. І нині посипалася хвиля нарікань на адресу невдячної маси в органи — згадайте! — нічий, як тільки уроджених масистів-демократів.

Сьому демосові-масі, колись обожуваному, нині лаяному нашвидку „авторитаризованими“ демократами, присвячені дві статті в останньому *Шляху Нації*: 1) *Товпа та її вождь. Від „тотему“ до „міту XX століття“* і 2) *Проблеми нашого збірного устрою (Шлях Нації 1936 ч. 3—4)*. А хоч згідні ці статті в погорді до маси (що за аристократизм!), проте своїми твердженнями перечать собі.

Перше, що ми на превелике здивування прочитаємо в органі демократів, се спізнене признание „сумерку ліберальної демократії“, а „перемоги принципу т. зв. авторитарної демократії“. Проти сього не малиб ми ніяких застережень, колиб не отсе якесь немудре підозріння, що ся „т. зв. авторитарна демократія“ в наших „авторитарних“ демократів стільки має зрозуміння, що й ними до останньої хвилини лаяний гітлеризм. Вони признають, що ідеології голошені провідниками переминюються в маси у віру. Але в запалі обридження до маси, один автор забіг за далеко, спихаючи на неї те, що відноситься до проводу. Він каже, що „найбільш шляхетні ідеї і ідеали проголошувані тими чи іншими провідниками, хоч вони самі по собі були наскрізь розумові, толерантні, позитивні, хочби прямували до добра й правди, раз кинуті в товпу, переминюються в сім кітлі в найбільш ірраціональні, фанатичні, нетерпимі... Ось так прим. „комуністичний рай“ на землі, реалізований товпою самою силою законів, які одвіку правлять людською товпою, мусів обернутися у найбільш нетолерантне, фанатичне суспільне пекло на землі. І яку ідеалістичну програму той чи інший провідник не висувавби, кожда з них мусить обернутися при зустрічі з товпою, завжди в суттєво однакову, найбільш нетолерантну віру“.

Що кожда творча і сильна, ідеологія маси і провідників є їх вірою, се факт. Инакше національ-соціалізм, як і фашизм не булиб нині при владі. Але се не є прикмета мас! Се прикмета одиниць сильної і творчої раси! Коли таких людей немає, немає нічого

творчого. Людина, що не вірить в свої ідеали, є тільки сновидом, конюнктуристом, що мов акробат скаче з „віри“ до „віри“. Ідеологія без сеї віри, є та, яка вже виродилася і якої держаться лише ті, які „визнають“ її для „хліба насущного“.

Колиб більшовізм не мав прикмети тої раси, що вірить, бувби тільки юрбою, масою, якою були наші драгоманівці в часах революції. Такою як їх, булаб і доля більшовиків.

Мусимо відріжнати юрбу від зорганізованої групи, яка має за собою маси. Фанатична свідома група, що вірить в свій ідеал, в свою безумовну слушність з одного боку, а з другого — фанатична маса, що підчинилася, що вірить в сю провідну групу.

Щоби зрозуміти причину сього конкретного факту — „пекла“, як пише *Шлях Нації*, мусимо відріжнати сі два елементи. Чи ідеалістична ідеологія, коли захопить маси, витворює „пекло“? Факти сьому перечать. Пекло, яке бачимо нпр. в СРСР має свою причину в чимось іншим: не в масі а в проводі, а в часі революції, в тупості передбільшовицької еліти, яка мусіла уступити місце новим провідникам. Дальшою причиною є: абсурдність чи реалізм програми? При тім тямити треба одну річ, про яку забувають демократи: що реальний зміст ідеології не виключає, а потребує „абсурдності“, „містики“, скрайної непримирности ідеї. „Пекло“ в Росії вийшло з тупости і дегенерації старої правлячої верстви — сю верству так жорстоко усунено, як жорстока і тупа була, будучи при владі; те пекло вийшло з психології москаля, з його садизму, з абсурдности більшовицької доктрини, яка заперечує всі органічні підстави життя.

Певно, маса, коли нею не керує інтелігентна група, є звірська і анархічна. Але й є в ній елементи дисципліни, підчинення, організаційні. Залежить, на яких струнах масової душі керуюча група грає, яким потуратиме, а які знищить. Того, що про більшовізм, не можна сказати ні про фашизм ні про гітлеризм. Що в Італії і в Німеччині є нетолеранція інших вір, се не значить, щоб там мусіло бути „пекло“. Але напевно, колиб Гінденбург і соціально-демократи були такі необачні, як „буржуазія“ в Росії, напевно гітлерівська революція малаб в собі щось „пекельного“. Те саме, колиб на місці національ-соціалістів були національ-соціалісти-росіяни. Отже „масові“ рухи не мусять мати в собі пекла і сатанізму. Се є зовсім відмінна справа від „масовости“. Автор перестерігає, що „сліпотю булоб нехтувати існування таких суспільних сил, як товпа, маса і не старатися викликати в них позитивних діянь і наслідків, що їх при допомозі мас та ірраціональної механіки їхнього життя можна викликати!“ Але, порадивши так, не знає, що з тою радою зробити. Його демократична „техніка“ підходу до маси — безплідна. Демократи і всякі юрбовці, та взагалі ті, які не вміють дати собі раду з масою і не розуміють її, роблять так: наперед посліпають

по бібліотеках, поспіють над „змістом“, „програмами“ і з тим готовим приходять до маси, підлешуються їй, беруться на хитрощі і намагаються сим „змістом“ викликати віру, без якої нема групи — а тільки юрба. Але частіше є ще інакше. Вони скликають комітети, наради і закладають органи преси, та тим хочуть, механічно створити групу. Такий процес ніколи не створює природної і цупкої групи, як первісний тотем. Е. Пеленський розумів се і тому з обридженням відноситься до зорганізованої групи, а заохвалює юрбу й юрбовий стан у нас — і називає се скромно: кляном (до того ще верну).

Природність і сила „фашизмів“ в тім, що виходять від віри, від почуття і не мають програм-шкаралуп. Ленін крім віри — дав таку програму. Вона, як кожда така доктрина прим. демократична, має все претенсії бути останнім словом історії і людського ума. Тим большевізм замурував себе, уне-рухомив. Тому не вмів собі дати ради з життям, яке є живе, яке висмикається силоміць поза доктрину і намагається її розсадити. Програма, знову, з своєю клікою намагається души-ти життя в своїй шкаралупі. Так борикаються зі собою ті дві сили в СССР — і як ся трагедія скінчиться, чи побідить програма чи життя, можна передбачити легко. Суть націоналізму в тім власне, що не має програми з параграфами і підпараграфами, „з землею чи без землі“, „монархія чи республіка“. Змістом „доктрини“ націоналізму є світогляд, оті „широкі концепції“, „вищі думки“, тенденції — якими розв'язують конкретні проблеми і потреби життя. Життя можна опанувати тільки світоглядом, а не програмово в розумінні формальних параграфів. „Оригінальність фашизму ще в тім, що ставить чоло всіляким фактам безпосередно і рішає про способи діяння без всяких попередних абстрактних міркувань. Тому фашизм скорий і успішний в діянню... З днем, коли фашизм давши себе замкнути в форму доктрини, мігби одержати апробату, а навіть подив деяких професорів, але ставби перестарілим і задофаним, так як всі програми, проти яких повстав і боровся. В сім характеристичний зміст фашизму. Опанувати так багато буйних напрямів і підпорядкувати їх одній широкій концепції, висшій думки, і замінити їх в історичну дійсність, се є твір політичного генія, що вноситься поза і над всі партійні калькуляції“*).

Те саме треба сказати і про гітлеризм. Се не значить, що сі „концепції“ політичні не малиб ідей, не малиб отсих „широких думок“. Найважливішим „змістом“ їх є світогляд — наставлення душ і їх якість. Наставлювання душ і виховування характерів — творення означеної якості душ — се головна чинність творення дійсного і інтелігентного проводу. Ніколи його не створять „наради“, „ко-

*) L. Guarnieri — Faszyzm a sumienie, Katowice 1931 стор. 15.

мітети", „збори" — а тимбільше принагідні „спільні чаї" чи „вечери". Тим душам, щоб їх настроїти, треба дати віру, як і масам, обезвіреним все в епохах ферментації, — відходу старих вір і народин нової.

Крім того се не є реакційні рухи з соціального становища. І вони мають гасла, конкретні гасла усунення вже існуючих недомагань і лиха. Не дармож людство перейшло через хаос і потвору егоїзму демократії та конвульсії практичного марксизму. Методи сих „модерних рухів" все і всюди однакові в інтелігентної раси проводу. Важнішою річчю є рядити і володіти інтелігентно-„справедливо", як здійснювати програми поліційно. Др О. Кульчицький радить приміювати „методи" сих модерних концепцій розумно і будувати „свій зміст". Зібрати, помітингувати, говорити — бо говорить Гітлер, бо говорив Ленін... (але дуже любив мітингувати і Керенський). Вони все думають, що се ще так як за давних старих часів демократичні партії переліцитувалися „змістами", чий „рідніший" чий „радикальніший" чий більше обіцює...

Ось такий образ життя юрби дозволить нам се зрозуміти краще. Подратована юрба кидається і робить бешкети, або скажیم безрадна супроти якогось факту. Раптом виринає хтось, хто має вроджені дані до того, щоб її спинити чи повести. Він приказує. Се вдається. Але колиб в юрбу вмішались ті, що з неї своєю нездарністю зробили з групи юрбу, хочби просили і благали — юрба їх не послухає. Спробують приказувати — висміє, а то й розчавить, коли надто влізливі. Метода — одна, але в першій випадку успішна, в другій — ні. Чому? Тому, що річ не в „методі", а в чімось іншому. Річ — в людях, в їх якості, в їх психічній однородності, яку дає їм віра, хочби вона початково не мала навіть конкретних напрямних, хочби була тільки почуванням-емоціями, як все є в початковій стадії перетворювання пливкої юрби в групу цупку й спаяну. Метода і своєрідний „зміст" нових вір-світоглядів се нерозривні річі. Нема методи без „змісту". Великі рухи мали й мусять мати „методичний зміст" і „змістову методу". Се може бути тільки тоді, коли змістом є отсі світоглядів „висші концепції", отсі тенденції, що регулюють життя. „Практична політика" тих рухів і організацій, коли ними проводили інтелігентні і характерні люди, все була реальна, ніколи патологічна, як в Росії, і все стосувалася до напрямних гасел „змісту". „Зміст" сей був реальний і методичний, мав революційну форму, мав темперамент епохи, хоч скрайний — ніколи абсурдний. Факти практики гітлеризму і фашизму все заскакують несподівано тих, що ховали голову в пісок, тих які сподівались, що се „вода на їх млин", тзн. верстви загрожені соціальною революцією, які з демократичного егоїзму думали, що далі будуть і при „модерній системі" заховувати спокійно свої вигідні позиції соціальних галапасів. Але ці факти не є новістю ані несподіванкою для тих, що ро-

зуміють суть „модерних“ концепцій (про що згадував вже *Вістник* ч. 2 М. Р. — Націоналізм). Факти практичної політики тих рухів, немало заскочили і тих, що звикли трактувати життя механічно і демагогів, які хочуть бачити все перевернутим і змішаним в хаосі, а себе — гойданих та „славаних“ на збурених хвилях життя. Заскочили і тих, що закидали їм доктринерство та демагогію, і тих, що закидали їм реакційність і „контрреволюційність“. Не один факт останніх днів доказав, що не є се рухи демагогічні і безсильні, що більш консеквентні та вибагливі в здійснюванні своїх цілей, аніж доктринери.

Один автор з *Шляху Нації* представляє ідентичні по суті психічні чинники, які діють в тотемі і в „модерних“ групах, які в „міті ХХ стол.“ віднаходять знов свою природну спаяність. Другий — в тім же *Шляху Нації*, всупереч першому, є за процесом — від міту ХХ стол. до — „кляну“. Клян сей — є нічим иншим як юрбою, чистокровною юрбою, принагідною, без ніяких сполучаючих її психічних чинників, збіговищем чи „суспільством“, що „держиться“ силою самих тільки механічних взаємовідносин між одиницями. Юрбовики не можуть обійтись без хаосу в суспільстві. Бо, з хвилиною, коли сей хаос скінчиться — кінчиться і їх роля. О. Кульчицький радить „розумно“ примінювати методи викликування в масах об'явів, які організують їх. Але бере об'яви за причину і тими об'явами: „парадами“, „зборищами“, „кольонами“ — хоче викликати віру. Не диво, що його колега бере річ ще простіше. Він не потребує віри. Бачить, що штучний „провід“, який знаходиться сам в стані юрби, не може дати віри, яка з маси-суспільства створилаб одноділу групу. Тому радить просто: замість міту ХХ стол. — „клян“.

Головна сила нинішних „масовістичних“ — як їх зве — рухів, в тім власне, що дали масам віру і зєднали нації так цупко, як цупкими психологічно були тотемістичні групи, і як цупкими мусіли вони бути, щоби перетривати в боротьбі за існування шляхетної людської породи. Сі „масовістичні“ концепції і „культури“ створили єдність своїх спільнот, їх „однотунність“ — дали новий провід і нову еластичну організацію, приноврену до живого життя. Тому можливі в них всякі постанови великої ваги, тому можуть провадити політику доконаних фактів, тому можуть і мають право витримати велику гру за існування. Такий стан унеможливає в них всякі спекуляції типів, які живуть з „гри на масах“, з „політики“. Тому немилый демагогам і демократам.

3. Пеленський має повне обридження до таких зорганізованих станів суспільства. Його ідеалом є инший. Свій вимріяний стан громадянства називає „кляновим“. Його клян — се не природна, первісна організація людської групи. Се принагідна товпа. Як його клян виглядає, пояснює сам: найвисший наш церковний достойник краю „запросив до 200 осіб до себе

на чай. Зустрілося при сій нагоді зі собою зпоміж українців національного табору справді все, що має в нашому громадянстві на терені столиці хоч яку вагу й значіння... Зібрався цілий специфічний галицький клан. Саме „клян“ — се слово ще найкраще віддає змісл нашої тутешньої організованости... Правдою було і є те, що... було зібране оте правдиве УНДО, як цілком специфічна форма нашої національно-політичної організованости, яка ще дуже мало що спільного має зі змеханізованим способом організованя себе в масові наскрізь охлократичні партії! Внутрі тієї зібраної цілости було чимало найбільш ріжноманітних супротивних собі течій, прямувань, поглядів, нераз якнайбільш різких суперечностей. Не було воно й без того, щоб в тих чи інших серцях не кипіла до себе найбільше ретельна ненависть... Се не відповідає дійсности, що ми можемо триматися політично... діянням масовістичного партійного апарату, що можемо триматися безнастанною мобілізацією більших чи менших збіговиськ... гуртів товпи... Ота наша тотальна партія... по суті є тим, чим ми як збірнота є, — дарма, що ся „партія“ є структурно в собі на ділі слабо повязана... Сто разів помиляються ті, які навіть найбільш гострим суперечкам внутрі сього табору придають надмірно велике значіння. Навіть якнайбільша скількість внутрішніх фронд і фракцій в сьому таборі не пересуджує єдности сього табору у всіх рішачих годинах“. Ось такий ідеал „немеханізованого“ спаяного громадянства — ідеал „русина-гуми“, „Хитрого Панька“, якого автор ідеалізує і ставить вище від людини віри і дисципліни! Тішитися, що „русина-гуму“ ніхто не розкусить. Припустім, але за тільки соток літ русин сам себе не розкусив, і, якщо юрбовий стан гумовиків триватиме далше, не розкусить себе ніколи. Русин-гума присався до свого підлога і дідько його з місця не зрушить. Присався до своєї хати з краю і дідько його з неї не вижене, хіба — викурять большевики й вивезуть на Соловки, спалять хату і місце де була заорють. Поки гума в своїй хатці, далше свого села носа не вистромить, в „найбільш рішачі“ моменти буде псом сторожити своєї буди, і буде тішитися, що гуми ніхто не розкусить. Навіть не знає кілько стратив на „окраїнах“ (є, що там такі кусні!), що стратив осередки-міста по всій своїй „много-мільонній“ території, якою Хитрий Панько любить хвалитися і яка його ні трішки не цікавить безпосередно — він щасливий. Гума... Його ще не розкушено. Поки до нього дійдуть, ще, ого! ще не так скоро! Русин-гума, щасливий, вдоволений, не так пертий як відсталий, русин-гума „індивідуаліст“ — але гума се тільки погній, се раб, се найпідліша і найобридливіша істота, яку гнуть, жують і кусають як, хто і коли хоче.

Русин-гума — все сліпий і нечулий. Щасливий, що він є великою і інертною масою, яку ще так го! го! скоро не роз-

гусять. Русин-гума не творить нації, ані народу — се хіба кнй — се „людські індивіди“, що заселяють велику і багату „неньку“ — („яка вона нещасна та ненька!“ — вміє за неї і поплакати). Але нема гумячої нації — є тільки поодинокі гумки. Часом „в рішачий момент“ то все, що є чуле, що ще не згуміоване заворушиться, збереться в купі з гумками, ось як при тім чаї на юрській горі і відчує, що „щось їх лучить“, повинно лучити. Поодинокі гумки з дива тоді не можуть вийти, чому такі пішли купою, хоч один одного ненавидів. Гумки тішаться з того, що „на ділі слабо повязані“, що ненавидять себе взаємно, що такий власне має бути гумячий провід.

Що більше, гума, се ідеал людини взагалі! „Такими є англійці“ — каже одна з гумок у *Шляху Нації*. Не знаю яку міну зробивби англієць, колиб йому „наша, рідна“ гума з *Шляху Нації* показала його образ, як він відбився в її мудрім мозочку немов у кривім зеркалі. Англійська група-раса, ціла в своїй великій масі, розкинута по цілім світі — сильніше повязана психічно „в мирний час“, як наші гумки в юрбі, яка збереться з нагоди чаю чи „рішачого моменту“. Ще недавно сю злуку в рішачім моменті ми бачили і яка ся злука була, такий і її кінець. Гума себе не розкусила, гуму жує хто і як хоче...

Висше поданий образ „клянущої“ автор з *Шляху Нації* виносить до висоти групи, організованої „немеханізованою“ організацією, „мобілізацією більших чи менших збіговиськ“. Протиний, відмінний образ групи, як прим. гітлерівська, се в його понятті — юрба, товпа масовістична і охлократична. Що до тої „охлократичности“, теж муситься мати застереження, але тут нас головнио інтересує проблема юрби.

Подавати тут подрібно, що є товпа і які її питомости, як її розуміє отся наука, до якої відкликуються оба автори, немає місця. Обмежимо до головніших моментів.

Юрба-товпа, се зборище людських істот, які зосереджують свою увагу на якомось факті, що їх зацікавив. Йдете вулицею й пристаєте до гурту, що придивляється нещасному випадкові чи рекламі і входите в товпу. Ся товпа є вже певним гуртовим твором — одним з найпримітивніших природних психологічних творів. Споює її тільки спільна точка хвилевого заінтересовання і єдність психічного наставлення до даного явища, яке всіх зацікавило. Юрба має своє окреме життя. В певних моментах доходить навіть до того, що поодинокі її члени затрачують цілковито свою індивідуальність і зливаються з свідомістю юрби. Стан інтелігенції в юрбі рівняється найнижшому поземові найпримітивніших одиниць, що входять в її склад. Але спаяність юрби є „на ділі“ слаба. В юрбі лучаться всякі елементи, в яких „серця кипить до себе ретельна ненависть“. В момент принагідного змасовлення, ся ненависть „зникає“. Два вороги будуть плакати разом над якимось фактом,

чи розжалоблені промовою або розніжені чолобиттям в когось на чайнім прийнятті. Життя юрби короткотривале. Розніження мине — і юрба розсипається знов на поодинокі „гумки“-індивіди, які дишуть до себе ненавистю. Осьтак як розходиться вулична юрба заспокоївши цікавість — і психічне життя громади перестає існувати. Кождий живе далі для себе. Життя тої маси далі є лиш механічне. Кождий журиться своїми інтересами. Життя вулиці міста ілюструє се докладно.

Такий стан принагідного збіговища ідеалізує *Шлях Нації* і зве се „тотальною“ партією! Ба, тішитися, що вона „на ділі слабо повязана“, що дихає до себе взаємно ненавистю! Зате юрбою зве зорганізовану групу, яка є психологічною тревалою дійсністю, має замість принагідної точки зацікавлення, тревале емотивне наставлення душ, яке дає віра і органи, що кермують нею по лінії найвисшої інтелігенції. Ні, се не юрба! Се в науці зветься групою, не товпою, як думають шляхівські автори.

Один з них хотівби націю бачити в такому „гумовому“ стані. Але розуміє, що сій нулі, сьому зборищу поодиноких гумок треба якоїсь єдності, треба злучитися в якесь громадянство. Се має створити сильна „плівка спільної політичної організованости, зрозумілої в суто організаційному механічному змислі“ (підчерк. має М. Г.). Говорить про потребу розбудови апарату і поширення його, про потребу вийти „зі стану вічно пасивної репрезентанщини в стан своєрідного діючого і виконуючого уряду“.

Здається йому, що юрбовики і юрба своє збіговище в формі „клянну“-проводу, — заховає, ба „поширить свої позиції“, вийде з стану вічної репрезентанщини? Яким чином, коли вона не має нічого, ніякої душі, ніякої віри, крім рідких юрбових екстаз-розніжень, з такої чи іншої нагоди, паради, ювілейного чаю чи „рішаючих моментів“? Масові екстази гітлерівської групи, се не принагідні сходини! Се вияви почуття єдності, свідомо і інстинктивно, тріумф (безрадного у стані демократичного „клянну“) інстинкту солідарности. Се емоції — але кождий відчуває, які вони висші, від примітивних екстаз принагідної юрби! Між екстазом почуття „Kolonne-Sein“ — і екстазом в юрбі, існує різниця, і то різниця, яка є між інтелігентною людиною нинішнього Заходу і первісною людиною; яка є між тотемом і нинішньою німецькою нацією, що повірила в символ свастики. Є різниця — хоч джерело сил однакове. Тим джерелом є людська психіка з своїми законами, які їй дала природа.

Юрбовці не розуміють сього, ні сеї різниці. Для шляхівців се омасовлювання, се емоції товпи, маси. Але є маси різної якости. Є маси спаяні в інтелігентну групу, і маси механічні-етнографічні. Між „масою“-групою і масою-юрбою є та різниця, що між нацією і етнографічною масою, яка є в гу-

мовім стані. Найкраще зображує гумовий стан маси велитенська вулиця. Безліч людських істот по ній ходить. Лад держиться механічно. Нема ніякого групового життя між ними, ніякої спаяності. Кожда одиниця собі живе і має свої заінтересовання. Се стихія — бо люди на вулиці се гумки.

Люди на вулиці се маса. Часом тільки, ради якогось випадку, збігаються в гуртки в — юрбу. Родиться на хвилинку найпримітивніше психічне життя, щоби щезнути з хвилиною, коли юрба розійдеться. Тревалого психічного життя юрба не має. Ось такою механічною масою хочуть бачити наші шляхівські гумки українську націю, а її психічне життя, її єдність обмежити до найпримітивнішої форми — юрби: принагідних зборищ і „рішачючих годин“!

Один з шляхівців видко відчуває, що „щось не тее“ з його „кляновістю“ і „гумовістю“ і хоче виправдати масовістичний і юрбовий стан та його раціональність — мовляв він вдержався в нас, бо не заістнували ще умови під инший стан: „Ще дуже багато часу промине, заки прийдуть в нас ті люди, сей тип політиків, що зможуть вгорнути наші маси в того роду політичні організаційні форми, як се робить Мусоліні чи Гітлер. Такі організаційні форми не зявляться самі. Вони є продуктом означеного суспільного розвитку (підчерк. мое—М. Г.). Їх передпосилкою є означений стан освіти народних мас, скупчення сих мас по великих містах, їх механізація, пролетарізація, відірвання від безпосередної стичности з орною землею. Наша політична організованість є організованістю цілком відмінного типу“ (стор. 216).

Хто обізваний хоч поверхово з гітлеризмом чи з фашизмом з ролею, яку в них відгравать власне елементи невідірвані від землі, з тим, що сі рухи є власне самообороною перед комунізуючими і рабунковими елементами, відірваними від землі, ніколи таких вісенітниць не говоритиме. Щож до методи, то хай демократи вірять в „означений суспільний розвиток.“ Я — натомість — вірю, що Леніна зродила його свідома і волева чинність скорше, аніж той „означений розвиток“, бо для комунізму в Росії, як рідко заселеної аграрної країни, не було ніяких означених розвиткових станів, крім дегенерації поміщицького проводу.

Ще є одна справа, один „позитивний“ об'яв життя нашого громадянства, приписуваний по узурпаторськи діянню юрбового „проводу.“ Се ославлена узурпаторами ота галицька „наша Європа“: економічна зорганізованість громадянства. Чи справді сей стан „клянну“ створив сю будь-що-будь імпонуючу організацію? Чи навпаки, не породила її таки якась ідеявіра? Сеж зусилля грубих тисячів, штовханих і ведених ініціативними одиницями, які повірили в ідею кооперації і захопили нею маси. Инакше не булоб такої посвяти одиниць — колиб не мали сеї віри. Колиб се діялось по „кляновому“.

юрбово, то (як то й було в поодиноких конкретних випадках) порадилиб, захопилисьби і на тім скінчили. Мусить бути віра, щоб людина щось зробила. І такий економічний здвиг, коли заістнував у нас тип кооператора-фанатика, відбувається і відбувався, чи „провідний клян“ хотівби пальцем кивнути чи ні.

Се економічна ділянка. І в ній треба було сеї віри. Перейдім до суспільно-політичної. „Гумовці-кляністи“ люблять жерувати і пхатися там, де чиясь віра і фанатизм вже щось зробили. Люблять сінекури і тому деморалізують і хутко розкладають віруючих; тимскорше, чим сі віруючі менш „фанатичні“ й витривалі характером. А коли сінекуристи опанують готове, — справа замість рости, падає і валиться, а деморалізація шириться і на маси.

Се кінець кожного руху, що повстав з віри, а перемінився в „клян.“ Се доводять факти нашої дійсности. Що і без кляну може істнувати ся „Європа“, свідчить факт, що отсі „еретики“ вигнані з кляну, опановують всевладно не одну комірчину сеї „Європи“, а проте вона не валиться, а часом росте.

В одно можна повірити, що віру „можна прищеплювати скрізь там, де вигасла всяка традиція і де люди перетворилися в аморфну чернь“. — Прим. в Італії і в Німеччині згангренований демократичний провід перетворився в чернь і маса стала ворухитися — шукати нової віри. Стара здіскредитувалась — показалося, що має фальшивих пророків, фальшивих визнаців і фальшивих „жреців“. З кожної суспільности твориться дезорієнтована маса, коли старий провід тратить довіря і з предмету пошани і послуху, стає предметом кпин і злоби. Нема тоді проводу. Є тільки „наївні“ сінекуристи і „провідники з традиції“, які самі собі приписують „авторитетність“. Маса видає тоді з себе нові дисциплінуючі і активні елементи, які намагаються опанувати розбурхане життя і з маси створити групу. А та „чернь“ мусить мати віру, і ті маси не вміють її створити. Сю віру дають їй „нові люди.“ Пригадаймо тільки, як ся маса хапала й ловила „вітер зі Сходу“, поки не зареагували на ту отрую на Заході Мусоліні і Гітлер, даючи своїй масі віру, інтелігентнішу від примітивної східної. А і в нас уроджені кляністи, хоч і є „гумами“, не маючи віри в свої ідеали, хапали сей вітер зі Сходу, так як нині „кляністи“ у Франції і Еспанії, чим хочуть дальше задержувати сінекурні посади. Бо без віри нема проводу, без проводу нема групи — є тільки дезорієнтована маса.

Що ся маса, яка знову повірила, є фанатична — се прикмета неофітів. Инакше не закріпилаб себе ніяка віра, ні рух. Пригадаймо перших християн, хрестоносців і порівнаймо з нинішнім механічним клером, пригадаймо перших революційних демократів з нинішніми слухняними демократами. Що провідники сих вір такі високі і так шановані, се зрозуміле. Сі люди на правду є шляхетнішої раси, як юрбовики. Про се свідчать їх чини-факти.

Богато говорять в нас різні мікроби „гумової“ хвороби про „форми устрою“, „теорії“, „аналізи і синтези ситуації“, „рідні“ і ще рідніші „змісти“, науково й навіть вже й „іrrраціонально“, про іrrраціональні моменти в житті громади і про психологічні сили її життя. Але те все є тільки і лишилося базіканням, коли не визнають ще одного, того, що багато вже з них, бодай зі снобізму, як не з розуміння, визнали,—того, за що колись обкидали *Вістник* різними епітетами; коли не визнають ще одної правди, чи не найважнішої: що все оту „політику“ ведуть і здійснюють повновартні люди — себто характери.

Ся правда є найдражливішим і найважнішим питанням. Найдражливішим: бо не можна її рушити, щоби до живого не торкнути і не розюшити цілої нашої „еліти“. Характер в політиці значить: неподатність, альогічна вперта стійкість в обороні свого і безкомпромісовість та безпardonність в відношенні до гешефтарів і скакунів від політики, хочби вони „зміст“ і „кличі“ змінили на найбільш „рідні“ і ще рідніші, хочби й помекували слово в слово те, за що ви з ними колись боролися. Скажіть щось про характер, не вказуючи пальцем навіть, зараз офіціози здійснюють бурю: що він говорить! Анархія, аморальність! Так, як то ми бачили по відчиті *Два патріотизми* д-ра Дм. Дойцова, де згадалося про годовану безрогу, хоч в иншому і менш дражливому значінні, як вищезгадана справа характеру. Зараз по тім і моралізаторські гумки з *Шляху Нації* накинулися на автора з купою виссаних з пальця „сензацій“, за які—полібні ним — обурюється тойже сам чеснотливий і льогічний і мудрий З. Пеленський на свого риваля в фабрикації сензацій!

Так виглядає юрбове життя „кляну“, що є в розсипці. Але люди, що „ще держать“ щось матеріяльного, а матерія се теж сила, бороняться ще часом довго, оперуючи тими засобами, щоби не стратити вигідної позиції в юрбі. Навіть — живемо в модерних часах! — намагаються себе „відмолодити“. Відси є ще великий попит на мандрівний тип „лицаря“, що наймається стріляти в користь того, хто згодив.

Здегенеровані верхи (бо все, що без віри, се з суспільного становища безвартісне, безплодне і zdeгенероване)—в часах перелому хапаються деморалізуючих метод, в цілі особистої оборони, при чім розпинаються за „моральність“. Тоді все боротьба між „фракціями“ прибирає особистий характер, відси повстають отсі особливі „сензації“, якими взаїмно себе обкидують клікові вояжери.

Так і *Шлях Нації*, особливо відмолоджений, дозволяє собі на грішок молодости і впадає в патріотичну тромтадрацію з своїми авторами, які по всіх кочовиськах знали все тільки тромтадрацію. І в сей спосіб впадають в снобізм погорди до маси-юрби, до товпи, вчисляючи до неї і модерну групу —

нації, обєднані „мітом XX століття“. Культуру цих націй звуть вони з погорди „масовістичною“. Не розуміють зовсім, чим є насправду ота „юрба“, хочби з отого „наукового“ становища, а чим психологічна група. Не розрізняють тих понять і не розуміють, що юрба се найпримітивніший психологічно-суспільний твір, а група найвисший. Що поза тими природними творами, ще існують „маси“, нічим не обєднані крім механічних матеріальних взаємовідносин, як прим. склад вулиці великого міста, і що в тім без суспільнім стані по-встає громадне життя тільки принагідно, коротко в випадкових збіговиськах.

Сей механічний, етнографічний (відносно нації) стан, сей захвалюваний гумячий стан суспільности, вони порівнюють до висоти психологічного життя англійської раси, сеї, як англійці кажуть, „найщасливішої і найшляхетнішої раси людей“, яка живе на своїм „золотім острові, обрамованім в срібло моря, створеним природою для самого себе“. Чи „зміст“ отсих слів, вже не може бути для англійців символом віри, їх мітом? Чи сей міт англійської раси, який її від таких давних давен держав і такий же, як віра, даний Мусоліні італійській расі, Гітлером—германській — є тільки для „викликування юрбових станів“ в масах, чи се щось інтелігентнішого і висшого, аніж забитий лоб галіційського мудрця, свідчать о тім факти. Сі мудрці, оплювавши наш міт, віру української раси, ствердивши його „нерідність“, (о, превеликий патріотизме!) відвертаються від „міту XX століття“, що-би опинитися в „кляні“, в гумячій масі.

В однім з чисел *Шляху Нації* (8 ч. 1935 р. 42 стор.) тойже сам автор бідається над тим, що брак в нас людей з належною соціологічною освітою. Томуж всілякі демагоги можуть жерувати на нашім суспільнім організмі. Свята правда! Стверджуємо брак сеї освіти не лиш в „молоді“ і масах, але і в тих, що повинні її мати, що всі проблеми розважають з „наукового і льогічного становища“, як все зазначає при своїх статтях *Шлях Нації*. Брак сеї освіти, а ще більший брак розуміння предмету і цитованих авторів, отих Тардів, Діркемів, Фуйле і ин., допровадили до сеї парадної сїтуації в „ідеологічнім“ місячнику, де автори самі собі перечають, а зокрема один одному в однім і тім самім числі. Так. Брак примітивної освіти, яка звичайно розминається з дипломованістю мудрців, допроваджує до того, що демагогія і „патріотична“ тромтадрація не то що жерує, але й має попит.

Евген Маланюк

Поезія і вірші*)

Коли зважити загальні умовини життя — тема звучить надто спеціально, аж егзотично...

Не належу до вузьких патріотів свого — сказатиб — „фаху“. Се про балетмайстра Авраменка злі язики кажуть, що він, навчаючи танцювати, примовляє: „Танцюйте й тим ратуйте Україну“. Се — анегдот. Але, як ніхто інший, я далекий від перефразування й достосування тієї анегдотичної формули до віршописання.

Віршів в наших друках маємо досить. Маємо значно більше, аніж якийбудь інший нарід, навіть з тих, що не потребують журитися тим, мовляв, „ратуванням“...

Відразу хочу ствердити, що вірші ввагалі нічого і нікого вратувати не можуть, в тім числі і їх автора. Щож торкається поезії, то вона, як показує історія, коли й не „вратує“, то всеж має більш або менш помітний вплив на історичні процеси.

Чому між віршами і поезією, графічно, а навіть подекуди й семантично так до себе подібними, заходить одначе величезна різниця, — на се хотілосяб, в міру сил і в міру можливостей, що їх скупю дає ся надто складна тема — відповісти.

I

Є щось блюзнірське в теоретизуваннях на теми мистецтва. Надтож, коли теоретизує людина до творчости причетна, або й сам мистець.

Се завжди нагадує прилюдну й либонь не зовсім соромливу сповідь з найінтимніших глибин життя. Як зявилася „думка“, та як повставав твір; як, саме, творив його мистець, та що при тім відчував; що думає мистець з приводу свого твору та що має намір робити далі; врешті — кого воліє мистець — блондинок чи brunetok... Се не злісна карикатура. Се — звичайний стандарт певної сторінки сучасних мистецьких і немистецьких часописів.

Живемо, бо в добі всіляких обнажень, всіляких „нюдізмів“.

Обнажилася історія, що з її суворой постаті спадають останні дипломатичні одіння й декорації. Обнажилася культура аж до своїх преісторичних підстав і корінів. Обнажилися народи і — ще мить — стануть перед нами у всій правді своєї расової природи. Обнажилася, врешті, людина, а в тім і творець, і його твориня.

*) Відчит, що відбувся 28 квітня с. р. у Львові.

І зпід лаштунків з'явилася несподівана й позірно-спокуслива простота наготи.

Се не могло не зробити вражіння на наївних, не могло не спокусити „малих сих“. Звідсіля — повинь теорій і теоретизувань.

Розгорніть навмання перший-ліпший мистецький часопис і ви побачите, як там мало творів і як багато, натомість, псевдо-теоретичних ливів-переливів на теми „зприводу“, і на теми „як то робиться“ і „як то треба робити“. Характеристичне вельми є вже саме те слово — „робити“ — в застосованню до явищ, де, бодай, теоретично, діє не примітивна робота, лише дуже складна й дуже неокреслена чинність, звана відвіку творчістю.

Мимоволі пригадується розмова Гамлета з акторами зприводу гри на флеті. „Коли ти не вмієш грати на сій дудці — каже Гамлет Гольденстернові — якже ти хочеш грати на людській душі?“ (Цитую з пам'яті).

Так приходимо ми до істоти проблеми. Бо, якби дотепно і скількиб Фоєрбахів з Марксами та Ленінів з Павловими не заперечували існування тої душі, тим несподіваніш і мстивіш з'являється вона, як Командор Дон-Жуанові, саме в мистецтві і у всілякій творчості — передовсім. З'являється грізна, як найгрізніша, найбільш безсумнівна й найбільш необорна дійсність.

І тоді стає ясно, що ніякою арифметикою, ніякою механікою (хочби то був не знати який хитрий фройдізм), тим менше якоюсь формулою чи роботом — її ролі в творчості заступити не можна.

Так мимоволі й непомітно входимо ми в той, свого роду, четвертий вимір, що його згіржливо й довго лаяли „метафізикою“.

II

Не хочу тим сказати, що в мистецтві й в творчості взагалі — все спроваджується лише до метафізики.

Творці — не ангели і твори їх — не яви на спіритичних сеансах. Живемо на землі. В наших домах не лише кабінети й світлиці, але й кухні. Кухню свою має кожда чинність на сій землі.

Ні. Мистецтво не лише „душа“, але також і та „дудка“ з Гамлетової розмови. Треба лише, щоб „душа“ діткнулася тієї „дудки“: бо з їх сполучення, музикою повстає, зроджується твір. Не сама лише „душа“, але й не сама лише „дудка“, тільки і „душа“, і „дудка“ разом. І то так гармонійно разом, що ту гармонію поети звали колись божественною.

Нажаль, в нашій бурхливій, але оголеній і спрощеній, сучасности назагал втрачено здібність побожного і безсумнів-

ного признання божественности, як цілком певного, благодатного факту. Звідсіть оперування в сфері творчості лише хірургічними приладами формальної аналізи, приладами не завжди навіть стерелізованими і відповідно дібраними. Що гірше, ті критичні розтини часто-густо виконує ніж коновала.

Такого роду метода пригадує мені позитивістично-матеріалістичні (й досить, зрештою, зловісні) дотепи в старих довоєнних календарях, де, під заголовком „Скільки коштує людина?“, обраховувалося, скільки людське тіло посідає жирів, білку, солі, металів і т. и. Арітметична сума фізико-хімічних складників людини (враз зі знаменитими „гормонами“) — становить не людину, а — труп. Є щось інше, що вправляє фізико-хімічний механізм в рух і, вдихаючи життя, творить з нього організм.

Коли читаємо теоретичні сторінки в якимбудь органі т. зв. артистичної авангарди — свої чи чужої, — мимохіть спадає на думку образ дитини чи дикуна, що ламає якийсь скомплікований витвір нашої цивілізації, аби лише побачити, яка то хитра механіка ховається всередині. Дитина ламає ляльку чи іншу забавку і з міною розчарованого переможця стоїть над безвартісними уламками. Ріжниця між такою дитиною і якимбудь критиком тієї категорії — справді лише зовнішня. Але якже висше стоїть дитина від віршороба, що, навчений тієї категорії критиком, намагається з безвартісних уламків поломаного предмету наново ліпити якусь безформну цілість! Дитина сього ніколи не робить.

Ото напр. наївна людина почула, а по „розломанню“ вірша переконалася, що, скажім, алітерація є важливим складником ефонії віршу. І ото вже вся різноманітність і скомплікованість поезії для тієї наївної людини зосереджується, саме, на тій злочасній алітерації. Поза алітераціями вже нічого не видно.

Або візьмім менше гротесковий, але значно більш поширений приклад. Як з підручників відомо, „поет мислить образами“. Отже поезія се — образи, а образ сеж — метафора. І починається масова психоза... Метафора робиться фетишем, панацеєю для всіляких „авангард“. Повстає „нова“ теорія, що, мовляв, так, як намісто є результатом нанизування різнокольорових бус, так поезія є результатом механічного нанизування різноманітних метафор, ба навіть просто „поетичних“ слів, бож існує також і механічно-словесна „теорія поезії“.

Немає ніякого сумніву, що за всіма тими теоретизуваннями й психозами стоїть одне: се підозріла любов до лінії найменшого опору і матеріалістична віра в ту лінію. Се, вживаючи Шевченкового окреслення — ледача воля малої душі („Ледача воля обдурила маленьку душу...“), болотяний спокій нерухомої, мертвої води. А — часом — і хитрість, півсвідомі надія механічними залищанками обдурити Музу, ошукати нещадного й всевидючого даймона мистецтва.

Скількиж то марних надій покладалося хочби напр. на

т. зв. „вільний вірш“, що очам наївних розгортав такі спокусливі перспективи. Скількиж то Валеріянів Поліщуків бачило в нім чарівну „свободу“ від якогобудь творчого напруження! Як легко фабрикувалися цілі томи сторінок з великими літерами в початку рядка і з яким апетитом споживалося на кредит векслеу славу... Так було недавно, — але що ж сьогодні з тієї слави залишилося?

III

Чи навмисне „нанизували“ Овідій і Вергілій свої клясичні ономатонеї? Можливо, що Овідій „підшукав“ своє *Quamvis sint sub aqua, sub aqua...*, алеж та „аqua“ була, властиво „під рукою“ і не потребував він її притягати звідкільсь „за волосся“. Щож до Вергілієвих *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum*, то строфа та, віддаючи стукіт кінських копит, безперечно, зродилася відразу, зродилася цілком „музично“.

Чи здавав собі справу Шевченко, коли звукописав: „Хто се, хто се по сім боці“ або „Неначе ляля в льолі білій“?

Не думаю. Не думаю, що ранній Тичина спеціально довго гриз олівця, поки не вигриз „Рокотання, ридання бандур“. Ще менш уважаю, щоб Рильський акцентував навмисне: „Ти зацілована, запльована, фарбована і — нежива“. Просто так а не инакше записав музику, що тоді в нім звучала.

І вже напевно можна сказати, що старенький байкар Глібів, пишучи „У полі орачі на ярину орали“, ледви чи знав, що вживає тут алітерації.

Коли читаємо у Рільке

Dein Wille geht wie eine Welle,
Und jeder Tag ertrinkt darin, —

то се далеко не значить, що сей, найорганічніший поет, в момент зродження тієї строфи, думав саме про вишукані асонанси (*Wille-Welle*) і інструментацію на *l*, *r* та *d*.

Бо коли риму, асонанс, алітерацію й метафору уважаємо разом з метром і ритмом за невідомі складники віршу, то є се наше ствердження *post factum*, а не вихідна точка поетичної творчости. Поет пише вірші всеж таки зліва направо, а не навпаки, як мене колись переконував один, не позбавлений хисту російський поет (що правда, мішаної прогенітури).

Тим всім, крий Боже, не заперечую й не можу заперечувати всього того, що на початку не зовсім естетично назвав я „кухню“. Хто на сей термін не пристає, хай замінить його більш естетичним: „лабораторією“, наприклад.

Творчість є, перш за все, порив, порив духа до вишуканості над „дійсністю“, а значить — порив до нестерпимості. Се свого роду динамічна готика.

Але який високий той порив не бувби, під певною горизонталею його лежатиме те, що звемо ремеслом і чого вагу так глибоко окреслив Франко, навіязуючи до класичної максими: *ars — longa, vita — brevis*: „Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло“.

Воно справді незглибиме, коли творче. При всій бо прозаїчності своєї назви, що її часом мистці вимовляють з призириством, ремесло теж має свої високі таємниці, а навіть свою містику. Присутність „ремесла“ у великих творах людського генія не підлягає сумнівові. Се однаково відноситься до Ероїки, як і до Бруклінського Мосту, до битви під Австерліцом, як і до трепанації черепа. Без знання контрапункту й законів механіки, без знання тактики й анатомії — повисші приклади, можливо, не існувалиб, бодай в тій постаті, як їх знаємо. Але вони не існувалиб напевно, колиб їх творцями не були люди, що звалися Бетовеном або Наполеоном, не були великі мистці чи то інжинери, чи хірурги.

До речі нагадати тут глибокий біблійний символ, що криється в самому сполученні слів: „косноязычний Мойсей“. В галерії геніїв не завше стрічаємо такі гармонійні (ліпше сказати з грецького — „калякагатичні“) постаті, як Гете, що над ними глибиніє сумірна вічність йонійського неба. Історія мистецтва дав нам також цілий ряд трагічних геніїв, геніїв-калік, геніїв „косноязычних“, що не завше знаходили повний, природний вираз для своєї творчости. Серед творів великих мистців нерідко знайдемо моменти зривів, „павз“ і слабших місць, що повставали з різних причин, але часом власне наслідком технічної, ремісничої, що так скажу, — „недіспозитії“, шкідливої навіть і для геніяльного мистця.

В новітній нашій поезії вистарчить вказати напр. на Осьмачку, потенційально могутнього поета, що — наслідком також і неопановання літературного ремесла — полишив нам пам'ятки геніяльного каліцтва. І, навпаки, письменник скромної обдарованости — Павло Филипович, вихований і сформований в оточенні національно-недокровоної, але формально високої культури, дав нашій поезії таку безсумнівну вартість, як збірка „Земля і Вітер“, характеристичний плід саме „творчого ремесла“.

І всеж без того, хоч малого, дару, без тієї, хоч часточки, благодати (сей „архаїзм“ в нашій добі робиться дуже актуальним), — письменникам типу Филиповича не допомоглиб ані київський університет, ані кваліфікація доцента чи професора фільольогії.

Мораль тих довгих розважань є проста і znana, як аксіома з початкової геометрії. І, якщо, наражаючись на смішність, з жаром повторюю тут старезні істини, то роблю се тому, що переконаний в об'єктивній необхідности саме тепер їх знову й знову повторювати.

Всебо вказує на те, що сі істини тепер надто міцно призабуті...

Час — переходовий. „Батьки“, істини ті звавши, історично не мали часу передати їх „дітям“, тим більш, передати в формі — для тих останніх — сприймальної. В нашій ще вируючій, ще не усталеній добі, добі, повній земних духів, — „діти“ не мали ані часу, ані нагоди ті аксіоми усвідомити саможиттєво. Боюся отже, що для багатьох молодших колег по літературі, аксіоми ті видаватимуться теоремами. Звідциль „доказовий“ тон при нагадуванні вічних, очевидних, але ірраціональних і тому, остаточно, бездоказових правд.

IV

Москалі мають прислів'я, якого сенс полягає в тім, що хвороба входить в людину грамами, а виходить кількограмами.

Те, що бачимо сьогодні — на щастя в епігонів! — всі ті кубістичні спрощення, всі ті вистилізовані „пурізми“ (l'art pour l'art!), всі ті спустошені, порожні як бубон, формалістичні „форми“, всі ті заголення, що марно й безрадісно обнажили мертву фактуру, — все те лишень спізнені наслідки довгих і на початку, навіть неспостережених процесів, безпосередньо зв'язаних з другою половиною минулого століття, а — посередно — з славетним XVIII-м віком „просвіченості“ і обожественого розуму, а навіть з раннім, ще метафізичним, матеріалізмом XVII століття.

Се, власне, секуляризована наука, переставши бути „служницею теології“ і все більше і більше підпадаючи гіпнозі безобличної абстракції т. зв. розуму, „самоозначилася“ мовляв, до кінця. В своїм раціоналістично позитивістичнім поганстві дійшла вона ще в минулім столітті — при величезних технічних своїх досягах — до повної затрати душі. І ось вона, навантажена матеріалістичною мертвеччиною, ще й нині по інерції бється головою об мур, намагаючися „розщепити атом“, мимо того, що найвидатніші фізики сучасності приходять до поняття льогосу, а науки „темного“ середньовіччя, як альхемія чи астрологія, фактично реабілітуються. Як і цілий ряд інших „темно-середньовічних“ явищ, (фанатична віра, корпоративна держава)...

Пізніше прийшла черга і на мистецтво, що почало довго і вперто „звільнятися“ та „висвободжуватися“ зпід „опіки“ аж на межі XIX і XX століть зробилося остаточно „чистим“, себто виправим з усього, що складало його творчий зміст, його мистецьке життя, його душу. Тож в короткім часі маємо музику „як таку“, поезію „без сенсу“ (себто сенсу поезії), роман „без героя“, малярство „без предмету“ (себто предмету малярства), глухо-німу архітектуру „без орнаменту“ (себто коробку без натяку на якубудь „музику“, що складає „зміст“ кожного з мистецтв). Словом мистецтво

зробилося врешті „чисте“, таке „чисте“, що йому нічого иншого вже не залишалося, як тільки лягти в труну. Нічого дивного, що базуючися на грамофоні, кіні і инших „нових мистецтвах“, деякі теоретики, особливо з країни традиційної „некрофільї“, почали поважно розумувати на тему „смерть мистецтва“. Тож кийські панфутуристи з Семенком на чолі, коли совітська адміністрація ще дозволяла їм брикати, не без малоросійської консеквентности назвали один зі своїх збірників так: „Катафалк мистецтв.“

Європейський романтизм XIX ст., сей бунт особистости проти безобличної, але агресивно-смертельної абстракції „розуму“ був, властиво, „превенційною“ війною проти всього того, що в початку XX ст. на наших очах почало здійснюватися. Здійснювалося так, може, власне тому, що то був лише бунт, був несамовитий, часто анархічний взлет духа з ще більш затискуваної вязниці матерії; була екстаза — в грецькім розумінні сього слова — нестерельної душі з оселі смертного тіла, що вже передчувала майбутні тяготи „поступу“ і тортури матеріялістичної інквізиції.

Матерія й механіка зістали не лише канонізовані, а й обожествлені. Шлунок був урочисто признаний якоюсь ентелехією людини і її творчости. Виквіт тієї творчости — мистецтво (й культура взагалі) було догматично проголошено „над-будовою“. Органічна й передтим неподільна культуро-цівілізація розпадається на, сказатиб, „чисту“ культуру й „чисту“ (голу) цівілізацію, і між ними повстає зловісна прірва. В живу органіку влорскується трупний бакциль механічної анархії. Повстає диявольський міт про кляси, що перетинає живе тіло народу. Людину відривають від землі і природи, що є ґрунтом всілякої творчости. Врешті, викорінена й атомізована людина випадає з органічної системи всесвіту, зриває свій звязок з природною творчістю, а тим самим і з самим творцем, що творчим флюїдом благодати всесвіт обіймає, просякає й просвітлює.

Все те проходило під найвисшими гаслами, в ім'я майстерно оздобленої вербалістичним блудодійством ідеї, ідеї отого старинного „познання добра і зла“, якою спокусилися прабатьки, ідеї того лже-світла, що ним спокушує в ім'я лже-правди „розумний“ і цінічний Дух Тьми.

В обнажености, в заголености нашої доби випало нам побачити на власні очі мертву й марну „правду“ Мефістофеля-Люципера, ватажка збунтованих ангелів. І якоюж страшною ціною, ціною душі (себто не смерельности), тією ціною, за яку він, звичайно, купував всіх Фавстів, — платимо ми тепер за його пошулерські підсунені нам „технічні досягнення“ і всі завоювання т. зв. „поступу“.

Усвідомлення собі всього того досвіду, досвіду, що його трудно характеризувати раціоналізованою й стандартизованою мовою сучасности, хай буде вітхою в нашій трудній,

переломовій і назагал, нерадісній добі; усвідомлення собі сього походження сучасної кризи в мистецтві є першим обов'язком людей творчості, бо вони перші відповідають за похід історії кризь століття.

V

Про троянду й соловейка досі написано безліч віршів — від Гафіза до наших днів. На туж тему писатимуться вірші й далі, бо теми справжньої поезії тим більш вічні, чим поезія справжніша.

З'являється питання: чому з віршів про троянду й соловейка так мало залишається імен і так мало творів? Чому з тієї безлічі віршів памятаємо лише кілька творів? Коротко кажучи, чому з тієї безлічі віршів тільки кілька є поезія?

На вістрі ножа — границя між ними.

І то — добра форма, і се — добра форма. І там — рими, і тут рими. І там — слова, і тут слова. І там слово „обрій“ і тут слово „обрій“*). Але то — поезія, а се — лише вірші.

Прийдеться звернутися до аналогій і спробувати відповісти на се при допомозі притч.

Немає нині, здається, нічого більш конкретного й, мовляв, самособою зрозумілого, як загально вживана електричність. Вона показує нам звуковий фільм, вона дає нам змогу слухати оперу з міланської La Scala, вона освітлює нам кімнату і навіть гріє нам чай. Ми навіть знаємо, що електричність пливе по дротах, розноситься радіо-хвилями, дає цілком очевидну іскру й викликає, врешті, прикре фізіологічне почуття аж до того ефекту, що його дає електричне крісло в Америці.

Але згодімсяж з тим, що все те лише більш або менш матеріялізовані прояви наві таємничої й досі сили. Про істоту тієї сили ми маємо й досі лише гіпотези та теорії. Більш того, ми просто віримо, що сила та існує, але ества її з нас ніхто не бачив і не знає. Ми лише з певністю стверджуємо, що то є енергія, що ми вміємо її видобувати, що ми, врешті, знаємо деякі закони, яким вона підлягає. Але на тім і кінець нашого знання.

Поезія — се вірш, наладований енергією, подібною до електричності. Коли тієї наладованості немає, тоді вірш, хоч як технічно досконалий, зі всіма римами й алітераціями, залишається лише віршом.

Пригадуєте собі якуж філософічно-глибоку й якуж геніяльно просту дитячу казку про Сонну Кралю. Спала вона

*) Стаття Е. Ю. Пеленського, викликавши репліку І. Коровицького, спричинилася до рідкої в нашій ситуації, справді плідної дискусії, що висвітлила, головню дякуючи І. Коровицькому, справу з „обрієм“ (беручи його як символ) — цілковито.

мертвим сном, прекрасна але нерухома. І все в її палаці спало разом з нею. Навіть рослини й водограї. Але ось в залятий замок з'явився сміливий юнак і поцілував королівну... І все обудилося, все ожило, все затріпотіло й запульсувало живим життям і живою красою!

В сій дитячій казці — вся тайна творчости, вся тайна мистецького зродження й мистецького життя.

Чи ж треба дивуватися, що тайна та залишається або незрозумілою, або неприступною для всіх тих, що намагаються „сфорсувати“ творчість чи то хитрим шляхом найменшого опору, чи то акторським удаванням, чи то мертвою, хоч і технічно-поправною гестикаляцією, чи то, врешті, церебральною, отже неплодною, імітацією еросу там, де мусить бути проявлена енергія потужного й всеохоплюючого почуття.

Здається ніоден поет світа не мав і не має такої кількості наслідувачів, як в нас Шевченко, що, зрештою, взявши під увагу його органічну всенародність та деякі властивості нашої історії, не мусить дивувати. Спокуса Шевченкової „простоти“, хоч ми тепер добре знаємо якою складною вона в дійсности, завше непереможно притягала до себе наївних, особливо ж письменних селяхів Наддніпрянщини.

Талановитий оповідач — Павло Зайцев — оповідав колись, як то на однім з перших засідань Центральної Ради дорвався до голосу якийсь сільський дідок, що привіз з собою до Києва цілий клунок віршів власного виробу. Покійний Грушевський, бувши головою, вже й бороду жував, і прів, і благав того дідка (благав, розуміється, обережно, бо дідок той з одного боку був „представником селянських мас“, з другого — зовсім в стилі Клемансо — дідок той заявив одразу: „я сорок літ вичікував сеї хвилини!“)... Все було даремне. Дідок читав вірші без кінця, видобуваючи з саквів сувій за сувоєм. Річ ясна, що вірші ті були жажливою саламахою з уривків Шевченкових строф, з його образів і слів.

Той бідолашний дідок завше пригадується, бо в армії довелося мені зустріти ідентичну, хоч і молодшу віком, постать військового канцеляриста, який цілими кілометрами своїх шевченкіад мігби довести нервового слухача до шалу. Пам'ятаю, як скаржився Вороний, що той канцелярист систематично посилав йому цілі пакунки рукописів, заохочений необережним словом слабонервного маестра — „пишіть далі“, що, здається, зіпсувало життя бідаки-віршописця навіки.

Але свого роду наслідувачів зраджував передовсім той, кого вони наслідували, себто Шевченко. Бо й мало обізнаний з літературою слухач безжалісно підіймав їх на сміх. Та уявлю собі, що предмет наслідування є, скажім, Рильський чи Ольжич, а наслідувач — не сільський дідок, лише — мійський молодик. Справа тоді виглядатиме вже значно менше гумористично, аніж у випадку з київським дідом, хоч, посуті, то буде одне й те саме явище. Ріжниця лише в тім, що київсь-

кого діда й військового канцеляриста спокушала їх темнота і примітивізм, а сучасного молодика спокушає поверховна освіта і „легкість віршування“, себто той самий примітивізм, хоч і менше сімпатичний.

Генези його треба зновуж шукати в ледачій вірі в якусь універсальну матеріалістичну аріметику, що на ній зупинявся я в недавній статті про Толстого.

До речі не треба взагалі забувати, звідки сей вітер віє.

Хоч віє часом і via „Париж“, але зроджується він там, де віддавна творчість оголошено „частиною виробничого процесу“, де до творчості стосують „стахановську (sic!) методу“, де віддавна культивується традиційний репортажовий „реалізм“ і атомістично-розкладава трупна „правда“, де мистці крокують „бригадами“ й творять „на соціальне (себто адміністративне) замовлення“, і де віддавна панує серійна фабрикація випханих принагідним „змістом“ стандартізованих літературних „форм“.

Зрештою те все цілком нормальне, бож саме на терені бувшої Росії сконцентрувалися нині — під величезним тисненням — всі отруйні останки колишньої „просвічености“, вся мертвечина „матеріалізму“.

VI

Модна до недавна на терені СССР формальна метода в мистецтві, запозичена, як завше, в німців, і доведена росіянами до абсурдального догмату, — дає цілу колекцію готових рецептів для такого роду „виробничого процесу“*).

Голова совітських формалістів — Шкловський затитулював один з своїх перших трактатів так: „Як зроблено гоголівську *Шинель*“. Сим заголовком він зрадився. Обтяжений своєю „расовою“ неплідністю, російський примітив (хоч і з дуже китрим, аж перверзійним розумом), він і не домислився, що гоголівська новеля „Шинель“ передовсім зроджена, а не зроблена. Зроджена трудно й скомпліковано, зі значною дозою гоголівської патологічності, але зроджена, бо тільки так повстає великий (хочби й хорий) твір. „Шинелі“ не міг написати ані Пушкін, ані Шевченко, ані інший сучасник Гоголя, як Гоголь не мігби написати „Онегіна“ чи „Гамалію“.

Ясна річ, натомість, що пересічний совітський роман (і

* В перспективі десятиліття тепер є недвозначно ясно, що „школа формалістів“ в Петербурзі була, властиво, однією з форм інтелігентського ратунку перед сов. дійсністю, своєрідною інтелігентською мімікрією. Всі ті Шкловські, Томашевські, Айхенбауми і Жірманські, боючись большевицького „змісту“, втікали в чисту „форму“, аж поки не довели її до очевидного, навіть для большевиків, абсурду.

Тож не дивно, що сов. адміністрація нині, похопившись, веде з „формалізмом“ люту війну, очевидно, єдиним способом, яким діспонує, себто поліційно-жандармським.

навіть поему) підписати може хтобудь з сотень літературних „стахановців“, чи він називатиметься Пільняк чи Лідін, чи якийсь інший літературний автомат.

Але правдиву творчість ніякі „кухонні“ рецепти не заступлять.

Формаліст (але сумлінний) візьме на свій операційний стіл, скажім, Шевченкове „Мені однаково“. Беру сей приклад, як, може, найяскравіший.

Формаліст аналізуватиме той вірш за допомогою „наукової“ методи, що розтинає, розкладає і навіть забиває в імія „наукового“ пізнання. Він підсумує кількість строф (3), кількість рядків (23), розташування рим (авава... і т. д.) і класифікацію їх (рими, назагал, — „бідні“, опріч „молись—колись“, часом „приблизні“, часом „римоїди“). Він постарается підвести під будьяку категорію строфічну будову віршу, хоч мусітиме відразу підкреслити, що строфіка „Мені однаково“ — досить оригінальна. Коли формаліст той посідатиме формалістичну фантазію, він підрахує ще кількість голосних та приголосних, поділить їх одну на другу і збагатить формалістичну статистику ще одним даним, а власне „співчинником прозорости мови“.

І коли сей формаліст буде людиною сумлінною до кінця, він мусітиме визнати, що, мимо досить оригінальної строфіки, у вірші „Мені однаково“ нічого надзвичайного немає ані в римах, ані в алітераціях (до речі — ледви помітних) ані в епітетах. Що ж до образности, то, маючи лише дві метафори в кінці („в огні“ і „окраденою“), вірш той належить визнати, в кождім разі, слабеньким і, назагал, блідим.

І коли сей формаліст обізнається з значінням сього віршу в нашій літературі і в творчості Шевченка, коли він потрафить його відчувати не формально, а безпосередньо-емоційно, він опиниться в дуже клопітливій ситуації: з одного боку — блідий вірш, з другого — геніяльна поезія!

Коли формаліст буде людиною живою й характерною, він піде в своїх дослідах ширше й глибше. Він перечитає той вірш ще раз, перечитає голосно. Коли він знатиме музику Лисенка до того твору Шевченка, почне потрохи домислюватися. Він зверне увагу на ті два навіть три „ні“: „Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні“... Він зауважить ухом той погребовий гул „у“: „буду“, „забуде“, „снігу“. Врешті — знову безапеляційний акорд двох „ні“:

Мене в снігу, на чужині, —
Однаковісінько мені.

Він усвідомить собі — не може не усвідомити, що перша строфа є органічно-суцільним вступом, в яким не можна переставити „ані тітли, ніже тої коми“.

Він читатиме далі і, слідкуючи за своїм віддиком, почне відчувати дихання того феноменального — щодо

сього — твору світової лірики. Він затримається на центрі ваги віршу:

На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.

Затримається навіть і тоді, коли не спостереже розділових знаків.

Переходячи до третьої і останньої строфи, він упритомнить собі, що вірш сей є органічною конструкцією. Вчитуючися в кінцеву строфу і відчувши той могутній помах — „Та не однаково мені“..., що горячою хвилею перебиває майже епічний попередний ритм і майже от-от зруйнує всю будівлю, він зрозумів, що твір сей, як і кождий правдивий твір поезії, є передовсім потенціальною музикою, що її так конгеніально розкрив Лисенко.

Той нестерпний скрегіт „окраденую“, той глухо-погребовий гул „збудять“ і, врешті, знов загамований протяжний кінцевий акорд: „Ох, не однаково мені“... з тим лаятмотивним, гнівно-незломним „ні“ (Вміти сказати „ні“!), що звучатиме у Шевченка крізь все життя — до останнього віддиху...

Формаліст, коли він, повторюю, людина жива, забуде про всі формалізми... В свідомості його хіба ще промайне слово „інструментація“, але він відмахнеться від нього, як від настирливої мухи. Наукова звичка називати явища підказуватиме йому інші терміни для окреслення тієї музичної електричності, що нею наснажений цілий вірш, тієї майже зримої пульсації, що нею стрясається, двиготить не будівля, не конструкція — ні! — живий організм Шевченкового твору. Живий організм, в якому хірургічні розтини нічого особливого не відкриють: його можна або цілком прийняти, або цілком відкинути.

Ту внутрішню музику, те дихання життя, ту пульсацію живої ліричної хвилі формаліст назве ритмом (в окремій випадку — інтонацією). Не сперечатимемося про терміни. Важне те, що формаліст віднайшов нарешті найістотніше в поезії. Те, що робить поетичний твір живим і неповторним. Те, що в спільнім ритмі дихання чудодійно сполучує його з природою, з музикою всесвіту, з Творцем всесвіту. І те, без чого від твору залишаються лише скороминучі вірші, хочби як тематично актуальні, „ідеологічно“ насичені і технічно „інструментовані“.

Без того „дихання життя“, про яке говорить перша книга Біблії, „дихання“, яке кождий творець мусить вдихнути в свій твір, — від твору залишається бездушний зліпок глини, арифметична сума хаотизованих атомів, що розпадуться від найменшого подмуху.

А того „дихання життя“ не дасться — навіть в найменшій мірі знаслідувати.

VII

Брак місця не дає зупинитися ширше на проблемі, що позірно зв'язана з проблемою імітації в мистецтві — се цікава проблема графоманії.

Графоманія бо в чистій своїй формі лише позірно в'яжеться з імітуванням (се один з парадоксів, що ними повне життя). Між сими нездоровими явищами в мистецтві заходять та кардинальна різниця, що імітація — се не так хобі, як гріх; імітація — се, посуті, блюзнірське й, остаточно неплідне підсовування „роботи“ на місце творчості. Графоманія ж є, як се не дивно, — творчістю: психопатичною, відємною, об'єктивно неоправданою і суб'єктивно безосновною, але творчістю.

Колиб відважитися на графічне виображення сих явищ у вигляді кривих на декартових координатах, де на осі Х-ів відкладали ми „техніку“, а на осі У-ів „обдарованість“ (чи „право до творчості“), то праця імітатора не далаб ніякої кривої, пересуваючися — в залежності від рівня „техніки“ — по осі Х-ів. Діяльність графомана, натомість, далаб криву, лише та крива розположиласяб вліво від початку координат і під осею Х-ів.

Творчість графомана — творчість відємна, його анти-творча — з природи своєї — енергія є порочна, але ту енергію графоман виладовує. Графоман переживає хвилини натхнення й своєрідної „творчої“ радості, а навіть екстази... Але істота його творчості є хора і твори його є потвори, для всіх очевидні і, тому, зрештою нешкідливі. Графоманові, коли він щирій, як то кажуть, — „Бог простить“.

Але не простить Бог імітаторові, тим більше свідомому, що графоманствує назимно, з розрахунком, відчуваючи в глибині душі, що робить гріх. Раніш чи пізніш імітатор буде покараний, хочби се наступило за пів століття по його смерті. Як помстилася над Віктором Гюго, зрештою, менша й не завжди літературна частина дорібку сього великого письменника; частина, що він заповнив її дутою імітацією суспільно-радикальної патетики.

І, навпаки, знаємо стільки явищ ренесансів письменницьких, чудових регенерацій творчості, що її не могли — в силу різних причин похопити й відчути, „зрозуміти“ — сучасники. Ось — Стендаль, що живши самотним і неоціненим (1783—1842), сам пророкував своє „воскресення“ аж в XX столітті. Ось — Норвід, що його відкривають щойно в самостійній Польщі, як росіяни — в найліпшу добу передвоєнного російського символізму — несподівано відкрили в 1912 р. Тютчева, глибокого поета-філософа, „затмареного сонцем Пушкіна“... Таких наших Норвідів і Стендалів одкриватимуть і в нас наступні покоління!

Істнуєбо не лише „закон заховання матерії“ („закон

вічності речовини", відкритий Лявуазіє, за що вчений і був „вдячним народом“ згільтінований), але й пів століття пізніш (1842 р.) відкритий „закон заховання енергії“ (Юлій Маєр). Сей закон має величезне значіння саме в області духової, мистецької творчости, де, раз виладована, творча енергія — ніколи не гине, чого найліпшим доказом служать, повисші приклади письменницьких відроджень в більш як пів століття по смерті мистців.

* * *

Застерігаюся, що в своїх розважаннях, які як кожді розважання, також, нажаль, містять в собі „теоретизування“, маю на увазі правдиве, отже велике мистецтво, мистецтво, зроджене з високої муки, мистецтво, що проймає, стрясає й обдаровує нас просвітлюючим катарзісом.

Там, де духове життя проходить більше або менше в організованих, стабільних формах, там своє конструктивне місце знаходять не лише епігони (категорія — в розбудованих мистецтвах — часом корисна), а навіть імітатори, що популяризують „здобутки“ й „нові рухи“. Але там, де все знаходиться в хаотичнім процесі становлення, де мистецтво відограє величезну й безпосередно-першу ролю, де воно є не лише зримим проявом національного існування, а й могутнім формотворчим чинником і органом історіософічного прозріння, — там не можна дозволити на марний люксус імітації, що обертається в найстрашнішу і найзгубнішу форму моральної самозгуби.

Є се саботування творчости, що — в широкій скалі — приводить до параліжу творчого інстинкту. А без творчости немає життя: вона таїться в ній, вона є його електричністю, його душею.

Мистецька творчість не полягає на арифметичних комбінуваннях атомів життя, бо — в моменті тих комбінацій — атоми будуть вже бездушні, а життя — вже не живе.

Мистецька творчість не полягає на репортажовім чи там натуралістичнім малпуванні життя, бо те малпування — статичне, а життя се рух, дінаміка. Що з того, що Шіллер ніколи не бачив моря, але як стихійно здолав його відтворити в своїх поезіях!

Мистецька творчість, се не майстрування механічного моделю дійсности і не роблення штучного псевдожиття за допомогою „сінтетичного способу“, як роблять сінтетичну гуму.

В справжнім мистецтві, т. зв. дійсність переображується якісно, переходить в иншу дійсність і в инші виміри, не траючи органічного звязку з стихією життя.

Мистець мусить зродити з себе свої образи, своїх героїв. Виділити їх з себе, вибрунькувати їх цілостью, опукло, трохвимірно — так, як се робить саме життя. Щоб ті герої і образи не були ані зліпками шматків репортажової мертвеч-

чини, ані пласкими тінями, двохвимірними проєкціями на ті чи інші (навіть „ідеологічні“) випадкові площини.

В безформенній брилі косного мармору, в уламкові камяного хаосу Мікель Анджельо вже прозрівав свого нестерпного Давида.

Мистецтво родить („формує“) життя і само зроджується з його таємничо-глибинної неподільної субстанції. Мистецтво ніколи не є приблизною „правдоподібністю“ життя. Воно потужне і грізне, безпомилкове і нещадне, невичерпальне і творче, як сама стихія, як саме життя.

Хтось скаже, що ці бездоказові твердження звучать занадто догматично, занадто непереконаливо для „наукового“ розуму. Так, твердження ці можна прийняти і відкинути, як твердження віри.

Але без тієї віри, немає ані творчости, ані мистецтва, ані поезії.

Роман Юнак

Збори і зїзди

(Репортаж з наших щоденників)

Навмисне репортаж з часописей, щоб дати доказ, що пресу треба вміти читати, щоби позатим, що вона бажав сказати, знайти зовсім належний погляд на суть справи та її зміст.

З року на рік чито виділи, чи надзирні ради, чи просто навіть урядовці інституцій, в обороні власній, але під покришкою оборони чистоти або спокою зборів, чи зїзду, завели дуже гостру контролю учасників. Контроля ся про право участництва має одну абсолютно позитивну сторону: навчає порядку, вчить відповідальности за участь на зборах, насторожує відпорність думки — змушує і вчить виступати послідовно і зорганізовано. Якраз на останніх загальних зборах можна було зауважити, як особисті наміри і острі міри (саме поза всякими намірами і мірами) можуть принести загальну користь для національної справи. І новий правильник РСУК і задумана *Просвітлянська Спілька* чи навіть *Просвітлянський Народний Банк* може зорганізована більшість спрямувати в корисне русло. Бо не наміри і міри важні, але важна так само послідовна як вони, зорганізованість.

Під бундучним заголовком *Ніщо нації не зорганізує так сильно, як кооперація* обговорює загальні збори Союзу Кооперативних Союзів *Центросоюзу*, що відбувся 9 червня с. р. наша цюця Кльоця *Діло* ч. 127 і тішиться:

61 представників усіх чинних 28 окружних Союзів, 8 делегатів 4-ох кооп. централь (Маслосоюз, Нар. Торговля, Центробанк, Дністер)

делегатів РСУК, Сільськ. Господаря, 32 гостей кооп. світу, кількадесят службовиків *Центросоюзу*, численні представники преси — разом поперх 150 осіб.

Самі родзинки. Так добірні і солодкі, як ті, що центральям доставляють жидівські доставці... *Українські Вісти* ч. 132 зазначають, що було присутніх „42 представників, які репрезентують 1340 голосів, себто є заступлені усі Повітові Союзи“, а голова надз. ради і сенатор О. Луцький заявив, що *Центросоюз* „станув на сильних матеріяльних і моральних підвалинах“. Пересічно 32 голоси на одного представника. Дивне в тій кооперативній центральній установі представництво, дивно-кооперативне і дивно-моральне, але може дуже добре матеріяльне. Читач читає.

Діло ч. 127 пише дальше:

дир. Ю. Шепарович казав про конструктивну співпрацю всіх кооп. централей. Болючим ударом було відірвання північних українських земель від галицького кооп. пня. Присутні підтримали грімкими оплесками привіт промовця для волинських кооператорів... дир. Стронський з Ковля витаючи зїзд від волинської кооперації, підкреслив, що вся ідеологічно звязана з матірним пнем та що її відпорність каже вірити в перемогу слушної кооперативної справи.

Кооперація на північних українських землях справа безспірно важна. Але як смішно виглядає галицький „Високоповажаний Пан Директор“ на тлі того волинського „товариша директора“, лівого з лівих галицького зайти „ідеологічно звязаного з матірним пнем“!.. Цьоця-Кльоця і „Пани Директори“ радіють.., бо тим разом був збиточник „цяця“ і забувають про довги, якими фактично звязаний з матірним пнем ковельський кооп. осередок.

Діло дальше згадує ревізійний звіт, де

65'6 відс. припадає на постачання, 8 відс. на продукційну ділянку і 24 відс. на експорт.

Навіть відемне явище є: „на 42 відс, активів складаються довжники.“ Шкода, що не обраховано відсотків товарів постачаних українськими продукційними фірмами і такийже чужими і не згадано про електричні батареї. Але то внутрішню дирекційні справи. Як вигідно то української продукції товар береться хоч він лихий (Бо то патріотизм!.. гогого!). Як вигідно то товар чужинної продукції береться, бо того вимагає покупець (А покупець.. гогого!). Зрештою, чи оплатиться бути справедливим?

Українські Вісти ч. 132 повідомляють, що „10.000 призначено на добродійні цілі (Просвіта, Рідна Школа, інваліди і т. д.)“. Не знати чи в друкованім звіті зазначено подрібно суму тих дарів, бо се також проречисті числа. Дивно також, що кооп. установи, хоч досить багато грошей видають на пропаганду, ті свої видатки держать у великій таємниці. Чи тому, що кооперація безпартійна? Чому не можна приміром в звіті заявити: Пропаганда коштувала стільки і стільки, з того пресова пропаганда стільки: три щоденники — три рази по стільки, десять тижневиків—десять рази по стільки, пять місячників—

пять рази по стільки, або на аркуш стільки. Досить поважні суми видаються на пропаганду і дехто хибно думає, що се внутрішня справа. Засоби і виміри пропаганди повинні бути важною точкою в дискусії на зборах. Тимчасом *Українські Вісти* ч. 132 звертають увагу, що

спеціальне місце в дискусії занимали два питання: питання ідейности в кооперативній праці і питання відношення до приватників. Перше порушили інж. І. Семянчук зі Станиславова і о. Вигоринський ЧСВВ з Чорткова. Вони вказували на небезпеку надто великої схлонности деяких кооператорів до земних благ, надто велике привязання їх до матеріальних цінностей. Се може загубити нашу кооперацію, може спричинити її заокостеніння і упадок.

Діло ч. 127 пише:

інж. Семянчук (Станиславів) кликав звертати увагу не тільки на матеріальні осяги, але й на моральне виховання мас... о. Вигоринський оповідав про цікаві і характеристичні явища нинішнього талицького села.

Зверніть увагу на справоздавчі „тонкости“ цюці-Клюці! сен. О. Луцький заявляючи м. и., що кооперація не думає вести боротьби з природними проявами приватної ініціативи, в торговлі і промислі, але не може не протиставитись наростаючій сімпатії громадянства до приватників.

Треба справді застановитися над наростаючими сімпатіями громадянства до приватників, бо нічого в світі без причини не буває! *Українські Вісти* ч. 132 в той спосіб про дану справу здають звіт:

Керманічі Центросоюзу стали на становищі, що між кооперацією і приватним промислом і торгівлею треба поставити водорозділ. Село повинна опанувати кооперація, місто приватник. До міста повинні йти найздібніші одиниці з піонерськими нахилами і повільно та систематично його завойовувати. Таким одиницям кооперація повинна навіть допомагати в їх тяжкій праці.

Отже теперішній провід кооперації хоче йти по лінії найменшого опору. Не хочуть ставляти собі тяжших завдань і віддають легким серцем місто приватникам. Досвіди останніх днів (події в т-ві *Дністер*) виказали, що сей водорозділ абсолютно недопустимий. Наша дійсність йде в тому напрямку, що потребуємо найздібніших одиниць в однаковій мірі і на селі і в місті.

Закінчує *Діло* (ч. 127) кадильно:

Збори характеризує надзвичайно діловий тон, а у виступах всіх промовців бренть нота здорового оптимізму полученого з почуттям дійсности.

Як на родзинкову добірність зборів похвала скромна.

Про загальні Збори РСУК, що відбулися 10 червня пише *Новий Час* ч. 130:

при участі 396 відпоручників кооператив з 880 голосами, гостей та численно заступленої преси... сен. Павликовський вказує на зятяжну і успішну боротьбу українського кооператора і на постійний зріст свідомости нашого громадянства... Коли інші наступають то ми йдемо до протинаступу... сен. Луцький перестерігає, щоб кооп. рух не зійшов тільки на торговельно-бюрократичну сторінку, але мусить бути завсіди присутній кооперативний дух, що працює під знаком найвисших інтересів нації.

Декларативна формалістика. А „наступи“ одного п. се

натора пригадують австрійські звідомлення з фронту. А другому п. сенаторові треба пригадати, що за дух, який панує в організації відповідальний провід; коли провід не відповідає духові, або дух проводові, то треба сподіватися якихсь змін на фронті.

о. І. Вигоринський (Чортків) говорить про потребу ідеології в кооп. часописі *Кооперативна Республіка*. Сей орган своїм ідеологічним напрямком не є національний, минається з кооп. ідеєю, покликється в своїх статтях на жидів, а слово „національний“ ставить в лапки, чи пак скобки. Сей орган шкодить народові й кооп. справі та посягає на сільськогосподарський напрям. Треба припинити невідповідальні ходи членів редакції сього органу... Треба щось зробити з *Кооп. Республікою* бо є дефіцитним органом — річно майже п'ять тисяч злотих треба доплатити... проф. Н. Сабат (Перемишль) критикує ділову торговельну діяльність нашої кооперації. Збори перебивають бесідника дуже бурхливо, бо не хотять слухати комуну. Падають різні гострі слова в бік промовця... Мигаль (Себечів) виступає проти *Кооп. Республіки*, яка виховує таких людей як Сабат. Г. Демчина (Жовква) домагається твердого проводу, низам квалітетів не подобається, квалітет *Кооп. Республіки*, яка виховує розкладовий елемент на селах... В. Смольський (підгорки) говорить про нерентовну кооп. пресу.

Діло ч. 129 пише, що дир. Вол. Кохан (Укр. Банк Сокаль) казав:

Треба виховати в нас людей, що булиби тверді і непохитні. На кождім полі національного життя. Виступає проти деяких статей в *Кооп. Республіці*... дир. Луцький... до кооперації можна дійти різними шляхами. Можна дійти шляхом християнізму, соціалізму, націоналізму, як світоглядів. Не можемо одні виєлімінувати, а інші підтримувати.

Пане директор (*Діло* Вас тим разом так титулує, а я за ним!) з тими „шляхами“ то єсть неприємна справа. Ходила цюця-Клюця з еф-ефами на Набеляка і на Квяткуфку, тепер ходите з нею на *Бурю над сходом* і заїдаєте стільки фіги з маком. А низові кооператори тільки раз в рік їдять кутю з маком.

При виборах вийшов диссонансовий скрегіт. При додатковім голосуванню на 608 голосів лише 177 дістала кандидатка, що як платна пропагаторка РСУК на притягання жінок до кооперативного членства, обїхала великий шмат наших земель і повинна бути популярна. Чи якраз тому, чи мимо того до Ради не ввійшла.

Загальні Збори „нашого неначе економічного парламенту“ закінчилися без бурливих змін.

Зїзд освітників попереджував Заг. Збори Т-ва *Просвіти* і вже на ньому панували гострі протикомуністичні настрої, а *Новий Час* ч. 130 каже навіть, що „тон більшости зїзду освітників мав націоналістичний характер.“ Господарський референт говорив, що *Просвіта* повинна стати самовистарчална. Вона в силі се зробити — тому мусить се зробити. Освітний референт голосив, що

освіта повинна дати тип нової людини. ...Ідеал *Просвіти* — витворити ідеал повновартної української одиниці — члена українського громадянства.

Ідеологічний референт звернув м. и. увагу... головню на наступ комуністів зі Сходу. Наступ сей зрештою вже тоді було видно, коли той сам „ідеолог“ витав большевицького конзуля Лапчинського кілька літ тому і дякував йому за те, що маємо за Збручем „українську державу.“ Отже треба бути обережним і вміти розрізняти кон'юктуральні заяви всіх тих, що держать ніс за вітром.

Так само, як не треба себе дати засугерувати пятиаркушевим звітам-книжкам з статистичними таблицями і білянсом, де що позиція то бодай п'ять чисел. Білянсові позиції попереджували наші щоденники не застановляючися, що всі ті „надвишки“ і актива цілком нереальні. *Новий Час* пише ч. 129: „чисте майно збільшилося на суму 6.197'82.“ За проданий маєток в Угерцях прийшло понад сто сорок тисяч золотих, запис Мійського (Тискова) в процесі, а „майно збільшилося“?! Білянсові „зиски“ виказує і видавничий відділ *Життя і Знання*, а *Діло* ч. 129 зазначає зноваж: „Справи віддовження т-ва не розв'язала ані парцеляція Угерців, ані не розв'язав її так званий санаційний плян, бо основні джерела доходів т-ва, як вкладки *Дар Просвіти* та кольпортажа книжок не досягнули ще прелімінованих сум“. *Дар Просвіти* в звітному часі був ще двацять тисяч зол. по п'ять тисяч зол. місячно. Направду се дуже гарна округла сума навіть для такої великої інституції.

Справу фінансової рівноваги ускладнило нове, але необхідно потрібне видавництво книжок місячних і чвертьрічних, в звітному часі ся ділянка мала в оборотах готівкового недобору за нові видання 41.270'91 зол.

отже місячно 1719'62 зол. недобору готівкового. І подумати, що се не є видавництво наукове ані спеціальне, але загально приступне, популярне, що має запевнений ринок збуту (3071 читалень, 82 філій, 64 освітніх інструкторів!). Щож мають робити приватні видавництва, які і мріяти не можуть про те, щоб продовж двох літ докласти місячно по тисячу сімсот золотих? Є тільки дві можливости, або книжки не подобаються читачам або, попросту кажучи, порядку нема. „Довги читалень і філій до Матірнього т-ва в такій велитенській сумі себто разом за книжки і вкладки в сумі понад 400.000 зол. є проречистим доказом недомагань нашої організації по місцях.“ Проречистий доказ недомагань організації! Тільки чому лише на місцях? *Діло* наївно обурюється, що читальні мають в себе понад сто тисяч готівки, а тимчасом той факт може вказувати також на се, що читальні платити не хотять за товар, який їм з гори накидають і який їм може не подобається. Виходить, що з вісім комісій при Головному Виділові в першу чергу треба посилити працю Комісії господарсько-адміністраційної і видавничої — головню щодо змісту книжок і способу їх писання (менше розливности).

Діло ч. 130 в статті *Шлях до анархії чи до консолідації* робить підсумки.

Зміст палких дискусій дав чудовий матеріал зорієнтуватися в настроях краю. Се тим цікавіше і важніше, що ми бачили перед собою людей діла — тих які надають тон всьому краєвому життю не словами, не гаслами, а щоденною конструктивною працею в тих двох ділянках, які рішають про силу і вартість нації: в ділянці економічної та культурної розбудови.

Се тільки *Діло* потрапить по такій заяві почати бідкатися, плакати і репетувати:

Люди починають нюхати той комунізм там де його може й нема. Видно як страшенне дає себе вже в знаки кертична комуністична робота на місцях, головню в українськiм селі — коли кооперативні і просвітянські діячі такі озлоблені і так різко реагують. Не можемо признати річю правильною — усувати від співпраці тих радикальних діячів, які так само з комунізмом не мають нічого спільного... Хоч історія в Нагуєвичах була дійсно дуже прикра, то проте... чи доцільно починати якусь боротьбу з тими радикалами, які досі не дали причини до закиду... Загрозливий час диктує саме співпрацю всіх національних елементів... Маємо вражіння, що... можна буде таки найти вихід.

Цьоца-Кльоца схлібляє і просить, підхвалює радикалів і кличе до співпраці. *Щож*, нічого дивного. Вона має широке серце, що пестило колись большевиків, а тепер інших, з радикалами вже співпрацювала і знає їх добре. Сліпа і глуха не бачить, що вони гальмують наш національний розмах своєю заскорузлістю, драгоманівщиною і червоним прапором, який вже досить шкоди приніс нашій національній справі.

Нагуєвичі тільки дали очевидний і наглядний доказ, що сховані за плечима українських демократичних і радикальних соціалістів вдираються на наше село жидівські і польські комуністи, хочби називали себе „народним фронтом.“

„Кооперативні і просвітні діячі“, ті, що справді „надають тон всьому краєвому життю щоденною конструктивною працею“ правильно zareагували на нагуєвицьку провокацію. Шкода тільки, що не витягнули всіх далекойдучих користей, які їм давала більшість голосів на зборах.

Наша нова доба потребує нових людей.

Дм. Донцов

„Згода в сімействі“

В однім польськiм щоденнику прочитав я сю фразу з Бжозовського: „Нині нам треба ясної думки, кріпкої незрушимої волі, віри... Література мусить годувати нові покоління львиним молоком. Все инше — буде отрутою“.

Ось слова, що виводять з рівноваги моїх противників.

Не львиним молоком хочуть вони годувати нове покоління, а вівсяною кашкою для старих діабетиків. Такий їх смак.

Що підкреслює у Франка літературна Пітія компактної більшості? Те, що „мігби був Франко дозволити собі на нехтувальний жест супроти читача і кинути якенебудь готове гасло“, але „не робив він цього ні як письменник, ні як діяч“, не ставав „в позу бойовика“¹⁾. Не важно, чи правильно Пітія викладає думки Франка, але що для неї найважливіше? Щоб не було „бойовости“, щоб не було „готових гасел“! Щоб могла лінива думка десь блукати і вправо і вліво, без тяжкого для нігіліста панциря сякого чи такого обов'язку, сякого чи такого напрямку.

Що виудив другий критик в *Ділі* зі спадщини Франка? Його „чуле відношення до жидів“, яке з радістю зквітнувала *Chwila* (ч. 547) — якіто, мовляв, „світи ділили його (Франка) від моря ненависти“! Напр. такої, якою дихав Шварцбарт або та сама *Chwila* до арабів...

Що підкреслив у київських *Вістях* (28 V) Синько? Що підкреслює *Комуніст* того самого дня? Що автор „Камеярів“ „досить різко виступав проти українського шовінізму і проти антисемітизму“...

Що в постаті Франка звернуло увагу д-ра В. Сімовича? Те, що „до людей він відносився вибачливо“²⁾, що мав, отже, м'яке серце незлобне, що не годувався львиним, лише мабуть голубиним молоком...

Кому присвячує *Назустріч* (1934 ч. 15) теплу згадку? Олександрові Зарицькому, що хоч „відбився від свого народу і вже до смерті служив чужим богам“, але всеж „використовував у своїй творчості пребогаті мотиви української народної пісні“. Були вони до чужих текстів? Ну щож, зате „надихані українською мелодійністю і українським сентиментом“... І Володимирові Будзиновському, що теж „трудився майже виключно в чужих товариствах“, як дірігент, прелегент і пр. Та „хоч був роки цілі відбитий від нашого життя, почував себе українцем і розмови при обіді в Парової вели ми весь сезон лише на тему української музики“!

¹⁾ М. Рудницький: *Франко і роля активного письменника* (Діло).

²⁾ В. Сімович: *Іван Франко* В-во Просвіта 1936.

Що підкреслюють в Лесі Українки? Що вона вмів „сумувати“ над горем „українського народу і інших народів“ і що її творчість — се „якийсь загально-людський плач-скарга“³⁾).

Що винайшов Дм. Дорошенко в творчості автора *Заповіту*? Те, що він зовсім, але то зовсім „не прагнув кривавої революції“ проти Росії, зовсім не був українським Петефім, поетичним Руже де Лілем чи автором *Hermannschlacht* Кляй-стом, лише ось так тільки лякав Росію, щоби вона — схаменулася і дала волю кріпакам. Такий собі нешкідливий фабіянєць з козацькими вусами і смушковою шапкою, якого творчість — крий Боже — не якась там ненависть чи гнів пересякали, лише — „думка любови і всепрощення“! От собі правобережний Квітка в кожусі чи босий Сковорода⁴⁾.

Що відкрили колишні приятелі молодости Петлюри в нім? Один, що був він людина „незвичайно ніжна, добра, любляча“. Другий, що його характеристичною рисою була „незвичайна, майже жіноча м'якість“. Третій — що був „незвичайно лагідний супроти кожної людини та толерантний“; що „не судив легковажно людей за їхні погляди та вчинки“; що „людяно ставився до людини, що завинила, старався знайти причини та обставини, що зм'ягчалиб провини та давали змогу... пробачити“⁵⁾.

Чи такий був Петлюра? Не про се мені йде, а про те, що солодкі автори уважали за найцінніше в нім...

Яку філософію радить д-р Ю. Липа? Ту, що людей „не вільно опльовувати... за те, що мали в собі всі елементи людяности“, за „кілька хвиль тільки людських почувань“; що треба не картати слабих, а узгляднювати „слабости людської натури“; що треба брати під увагу „і ситуацію, що в ній вона перебуває“; що, коли взяти під увагу сю ситуацію, то й перечуканий Манілов, що мріє про „сонечко правди“, що „осяє Україну“, коли то всі „люде обіймуться“, — що той Манілов є новим Полуботком або Кальнишевським⁶⁾...

Ідеал пророка, вождя, поета, борця, звичайного діяча — всі поливають вони перецукровано-нудким сосом свого невибагливого, поблажливого, лінивого, сонливого „вірую“, що не зносить ніякої острої думки чи твердого почуття. Зіставте отсі скарікатуризовані, в призмі їх ідеалу, постаті з поста-тями Кромвеля, Данте, Колінса, — з тими, мов з бронзи ви-лятими поста-тями непохитної ідеї, суворого серця, — і зро-зумієте той пекельний вереск, що зчиняють Манілови, коли вишикувати перед ними ті постаті щасливого Заходу. Брати

³⁾ Плай, журнал молоді держ. гімназії з укр. мовою навчання в Коломиї ч. 1.

⁴⁾ *Chevtchenko le poète national de l'Ukraine* par D. Dorochenko. Prague 1931.

⁵⁾ *Симон Петлюра в молодості* Збірка споминів під редакцією А. Жука Львів стор. 29, 36, 62.

⁶⁾ Ю. Липа: *Українська Доба* Варшава 1936.

взірці в чужинців? Звеличувати Макіявелів, Гітлерів, Мусоліні? Се зрада нььки-України, позичати мудрости в чужинців! — кажуть одні — і пропагують науку франкфуртського садукея Карла Маркса, навіть не такого „рідного“ як Бармат і Стависький.

Се зрада нььки-України — кажуть другі, — захвалювати однобічно європейську літературу! — і засмічують мозки читачів Каревими, Пільняками і Аверченками, мабуть теж не дуже рідними.

Се зраджувати нььку-Україну — прищеплювати чужі науки фашизму — кажуть треті, — і в спеціальній брошурці захвалюють, як взір гідний наслідування „гуманітарний принцип“ і „етичні засади“ масонерії⁷⁾, — теж не дуже „ньько-шароварницької“ науки. Чи се несвідомість? Чи просто забріханість? Ні, се мабуть просто вичитані в *Капіталі* чи з масонських мудрощів — „етичні засади“. А укрита під ними правда — очевидно інша. Ся правда є та, що сі бронзові постаті Заходу як і цілий він — безмежно чужі феллахській натурі малоросіян. Але сказати се отверто — вони не мають смілости! Тож і мусять виїздити з аргументом „чужинности“. Тож і мусять протиставлятися тим, пропагованим *Вістником* доктринам.

Бо і якжеж? Ті доктрини і постаті — сеж пропаганда сектарства, вузького догматизму! Сеж заперечення всякої гуманности, чулосердности! Сеж неблаганість до людей Пилипа серед атенців! Сеж захвалювання „голої сили“, якої вони не відчувають в собі! Сеж проповідь якогось „абстрактного динамізму“, — без змісту, без конкретної „програми“! А деж його взяти в людей, в яких динамізм переважно горизонтального напрямку? Сеж — бути вірним до кінця своїй маніяцькій ідеї, своєму „готовому гаслу“, а якжеж тяжко мати „готові гасла“ людям, які так охоче міняють їх залежно від „обставин“, „ситуації“ і „слабости людської натури“!

Макіявель, Мусоліні, Гітлер, Кіплінг, — се аномальні типи! — тикають пальцями і регочуться...

В Полудневій Америці, в одній місцевості, так було серед людности поширене вола, що хто його не мав, уходив за каліку. Якось відвідала сю місцевість одна англійська родина. Умлівіч її окружила юрма цікавих, що з реготом, показуючи пальцями, гукала: „дивись, вони не мають вола“!

Вони не мають вола, вони каліки, отсі чужинці — вони не мають бажання бути „незвичайно лагідними“ супроти каналій! Вони вимагають кари на людей за „слабости їх натури“! Вони глузують з тих, що віддаються солодким і безплідним мріям, коли то нам „сонечко правди засяє“ і коли „люди обіймуться“! Вони не спішаються обійматися з усіма!

Вони стоять просто і очі їм не заходять сльозою, коли в „брата“ болить живіт. Вони не панькаються з „людиною, що

⁷⁾ Юрій Липа: *З історії вільних будівничих* Варшава 1933.

завинила“, лише копняком вказують належне їй місце! Вони не позичають своїх гасел нині в одних, завтра — в інших, а в що вірять — над тим не дискусують!

Вони приходять, щоби формувати життя за „готовими гаслами“. Вони вибагливі до інших і — до себе... Пробі! Вони не мають вола! Вони — каліки!

Чого ті волоносці хочуть від нас і що вони нам закидають?

Абстрактність нашого дінамізму і нищення традицій, сектарство, протиставлення компактній більшості. Нащо війна? — питаються вони.

Нащо війна? Якжеж не гідні розуміти своєї доби ті лицарі „любви і прощення“! „Є часи, коли думка глядить на себе, як на плід, що виріс з ідей, засіяних попередними часами. Є й такі, що недавноминуле відчують як щось, що вимагає наглої і основної реформи. Перші часи, — се доба мирної філософії, другі — доба „філософії мілітанс“. Вона-ся остання, намагається знищити спадщину вчорашного, ради, калю їй перемогти. Наша доба належить до сього другого роду. Очевидно, коли розуміти „нашу добу“ не як щось, що зближається до свого кінця, лише як щось що підноситься вгору“⁸⁾.

Тепер ви розумієте, милі малоросійські Манілови, що таке є „наша доба“?

Коли в суспільстві родиться нова думка, що виповідає війну тій, що досі панувала, — „духова збірнота розщеплюється на два табори. В однім — велика більшість тих, що тримаються старовини, в другім — невеличка меншість (так, так, „меншість“, „сектярі“! — Д. Д.), передова стежа духа, пробуджені душі, які в далині вітрять ще нездобуті краї. Для більшості сі краї — се terra incognita, незнані землі, вона їх не бачить, завжди готова завдати удар в спину тим, що напереді“...

Tout comme chez nous! — все як в нас! Се розщеплення на два табори, і війна між ними, — все те, як показується, не вигадка маніяків, а соціологічний факт. А підкреслюю його тут — в який вже раз! — не для полеміки з повапленими гробами, лише для тих, яким ще не позакладало і яких є — і тут і на Україні — вже легіон...

„Бувають різні епохи — пише той самий автор — епохи еволюційні, де нема противенств між традицією і новою думкою. І інші епохи, коли се противенство гостре, як ніколи“. Се — „войовничі століття і покоління боротьби. В першім випадку — сини в згоді з батьками і коряться їм; в політиці, в науці, в мистецтві затримують провід в руках старі... В другім випадку, йде вже не про те, щоби заховати, нагромадити, лише щоби — зірвати, замінити одне другим... Се часи молодих, часи світанку, часи творчої боротьби“.

⁸⁾ José Ortega y Gasset *Die Aufgabe unserer Zeit*.

„Сей ритм епох молодости і старости, що наступають одна по другій, таке загальне зявище на протязі цілої історії, що я не можу вийти здида, що ще не всі бачать сей факт“ — завважає вже цитований автор.

Але сього очевидного факту не хочуть бачити ігноранти *in rebus politicis*, що затоплюють книжковий ринок масовою дешевою продукцією, „бросовим товаром“, заступаючи якість кількістю. Їх не кортить йти вузькою — і часто неприємною — стежкою боротьби з вчорашнім, яке хотілоби провадити сьогоднішнім. Напасти на рідну офіційщину? — але хтож тоді уквітчає чоло такого марафонського бігуна від пера — лавровим вінком, якого він так спрагнений? Хтож його тоді канонізує за життя? Хто дасть віхати поспішним потягом (два аркуші на годину!) в храм слави? Хто прибере офіційну печатку „будителя народу“ ділетантові чи геніяльному плягіяторові? Хто прийме в товариство взаємної адорації з запашним кадилом? Ніякої з тих приємностей не стрінеш на стежці еретика. Тому — геть всі соціологічні факти! Лишімся всі укупочці! Бо Україна — сеж відділений від світу Санчо-Панцівський острів Баратарія. Яке примінення мають на нім чужі закони чужого світу? Стати на точку погляду „наплювізму“ супроти компактної більшости та її узнання — на се Манілови нездібні. Такому треба вірити в себе і свого „даймона“ в душі. Вони тої віри не мають. Непевні свого незримого Бога, мусять плазувати перед зримими ідолами...

А проте не вони мають радію, а Ортега і Гасе і я. Бо якраз в таку — не еволюційну — добу живемо і ми. В нову добу, в нашу добу, а в ніяку „українську добу“ — вираз абсурдалийний, який кепсько свідчить про інтелігентність його винахідника. В добу зривання пережитих „традиційних“ цінностей і творення нових, боротьби за них, яка вимагає зовсім нового психічного наставлення: якраз того „сектярського духа“, догматизму, камінної душі і камінних скрижалів, виключности. Не „людяности“ і не мрій про згоду в „блаженній стороні.“

Значить руйнувати традиції, національні святощі?

Які традиції і які святощі? Одні нераз суперечать другим. Ті, які шанують одні, — промовчують або забувають інші. Ті, які шанують інші — мусять здирати ті, що дивляться в майбутнє.

Чи карікатурування Шевченка — що нібито мріяв про „любов і всепродення“ — чи се значить шанувати його традиції, чи зневажати їх? Чи звеличувати того, який поставив хрест над всіми мужеськими цінностями, поривами і думками нашої мужеської, героїчної доби, доби XVII-го віку, — чи звеличувати Драгоманова, се значить шанувати ті героїчні традиції чи їх зневажати?

Чи відгребувати з історії одне нещасливе посунення Хмельницького (Переяслав!), як се роблять сторонники „трьох

Русей", — значить шанувати чи зневажати традиції тої доби? Чи робити Прометея з того, хто в політиці був — коротко героєм поневоли, а стало — капітулянтom з переконання, хоч і знаним істориком — значить шанувати традиції?

Чи вщеплювати — як *Вістник* — культ Мазепи, Слова о полку Ігоря, Міхновського, Грінченка і Кониського — противників Драгоманова, культ Шевченка з його „козацькою“ (не „селянською“) філософією життя, Лесі Українки, Черемшини, Стефаника, Олени Пчілки — се значить відвертатися від наших традицій, як вмовляють в мене мої льояльні і високоетичні опоненти?

Але на сі традиції — вони глухі. Вони запалюють негасимий вогонь якраз перед тими постатями нашого недавнього минулого, які плоди фантазії своєї зломаної душі хотіли накинути покоління, що підносилось з труни. Ні, ті фантазії їх нещасливих оборонців — будемо нищити. De mortuis nihil nisi bene? Гаразд! Але насамперед зробім їх надобре мертвими! Хай зникнуть з нашого життя їх духи, хай не страшать, хай не викликають їх на своїх сеансах старі і молоді перечулені диваки від політики і не баламутять нас, хай не впорскують в маси отрути невилічливої доби.

Зробити так, як з своїми духами вчорашнього зробив гітлеризм, коли знищив традиції соціалізму, партійництва, Ваймару і Гайне, вернувши до спогадів фрідріціянської доби. Вернути до традицій передліберальних, які віджили в нас 1917 року в душах мас, але до яких не міг, на жаль, достроїтися чужий їм душевно провід.

Се підкреслюю тут і підкреслював безліч разів в ЛНВ і в *Вістнику* і хіба зла воля або неуцтво противника тому заперечить.

Але живі мерці не хочуть поховати своїх мертвих, не признають себе за побитих. — Коли так, кажуть, то нащож вишиковуєте перед нами отсю галерію чужих предків? Гересів, Штайнів, Мерсів і Макіявелів? Людей далеких епох і різних думок? Що проповідуете ними?

Лю дин у! Не ту переніжнену, „культурну“, неагресивну, з відтятими пазурами, яка була ідеалом сентиментального віку. А иншу — людину морального гарту, без нервів, яка в вогні не горить і в воді не тоне. Бо се найбільше, що нам тепер потрібне.

Але і таке ставлення справи не задовольняє наших волюнтерів. Навпаки, викликає напад шалу. І що гірше — морального обурення: — Ага, пропаганда абстрактного динамізму? Незалежно від його напрямної? Незалежно від змісту? Сам нагий вияв життєвої енергії?

Власне, що так! Бо се найважливіше. Бо се річ глибша, аніж здається ділетантам в політичнім письменництві. „Не можна жити, без того, щоби не заняти якогось відношення до предметів нашого окруження“ — пише той самий еспанець. —

Через се многі філософи думають, що „важні є лише оті предмети життя, не наше відношення до них“. Подібне помішання заходить і тоді, коли хто думає, що для альпініста горовна річ — се шпиль гори, не вдрапування на нього.

Ось в двох словах відповідь всім, що шукають в житті за „змістом“! Ми стоїмо на службі нібито науки, мистецтва, справи справедливости, але вони не є правдивими рушіями нашого вітального механізму.

Бо все те — „причина, що створює собі для власного вжитку життя, так як лучник, який шукає мети для своєї, наставленої до лету, стріли“. Не ті причини „надають вартість життю, а навпаки його надмір, що шумує і виливається через вінці, — потребує чогось йому чужого, щоб на нім розприскати свій надмір енергії.“ Не значить се, що ті вартости, яким в життю служимо, мають лише сповидну вартість. Автор хоче лише сказати, що „з життям так, як з кришталем, крізь який оглядаємо інші річі. Коли підемо за домаганням, яке ставляє до нас все прозорчисте, а саме подивимося через нього на предмети, то ніколи не зауважимо самого кристалу.“ Життя „самовистарчальне“, воно „не потребує певного означеного змісту, щоб мати вартість і сенс.“

Так, так — се страшна ересь в очах всіх, яким паде на нерви всякий прояв „абстрактного динамізму“! В них лише „людяність“ і „всепрощення“ мають право бути — абстрактними, цінностями в собі — байдуже, відносно кого і чого виявлювані. В них лише „друг друга обіймем“ — може бути абстрактною цінністю в собі, байдуже, чи той, кого обіймаєте засуває вам руку до кишені або витягає з своєї ножа. Для них всякий жаль — є цінністю в собі, хочби „пожалування гідний“ був зовсім того негідний, хочби впав з третього поверху, пнучися до вашого вікна вночі...

Є різні смаки і — різні раси людей. І порушене нашими противниками питання „абстрактного динамізму“ тісно зв'язане якраз з питанням раси і расовости. Ніцше був в сім відношенні правдивим Колюмбом. Се він поділив життя на таке, що пнеться вгору і на таке, що спадає вділ. „Візьмім число одиниць (се каже все той самий еспанець — Д. Д.) якоїсь зоологічної породи, напр. коня! Навіть коли не зважати мого на їх утилітарну вартість, можемо розставити їх по різних шаблях драбини, в якій кожде звіря на висшій шаблі більше досконало здійснює укріті можливости своєї раси, аніж инше, на низшій шаблі. Підемо драбиною вгору — побачимо життя, що пнеться до гори і витворює досконаліші типи, підемо драбиною вділ — побачимо чимраз расово низші типи аж до повної звироднілости. На долі — зникає біологічна потенція типу, вгорі — шляхетний звір, „повнокровка.“ Тут перед нами дві вітальні вартости протилежних собі взорів: шляхетність і простацтво. Обидва основуються

на прикметах стисло зоологічної природи: здоровля, сила, бистрість, вогонь, добра будова організму, або дефекти чи відсутність сих прикмет. Такий, чисто вітальний оцінці, не уйде і людина."

"Наполеон — з правничої чи етичної точки погляду є може бандит, хоч і се не так легко довести... Та в кождім разі ясно, що людська сила досягла в нім найвисшого шабля своєї буйности, що він — за Ніцше — був луком найбільшого напняття."

Абстрактний динамізм! І хтоб ви думали був також його завзятим сторонником? Подтивий, зрівноважений великий учений і — демократ, Олекса Токвіль. „Здібна завше горіти якоюсь пристрастю, ся надзвичайно порядна людина, полюбила її, яко таку... „Я набуваю все більше виrozumілости — писав він в однім листі — ба, респекту для пристрастей (les passions) ...Я навіть не певен, чи маю до них відразу навіть тоді, коли вони лихі. Бо се всеж таки сила, а сила, скрізь де її стрічаємо, завше викликає корисне вражіння"⁹⁾.

Правда, є чого нашим філістрам — „голову схопивши в руки“, дивуватися?

Можливо, що наші рідні високоморальні садукєї етично висші і за „бандита“ Наполеона, і за „бандита“ Токвіля, але ті „бандити“ і їм подібні створили Францію, якою вона є. Що до мене — волю бути одної думки не з етичними малоросами, а з Токвілем, бо очевидно має він респект для великих не для дрібних пристрастей (яких в наших садукєїв хоч відіймай). Крім того — переважно буває так, що люди великих — є люди шляхетних пристрастей, люди малих — люди нікчемних пристрастей. Люциперів на нашій землі часто не стрічається.

Тепер може вже засвітає в голові наших моралізаторів, що я мав на увазі, говорячи про „абстрактний динамізм“, про надмір вияву життєвої енергії, як цінність в собі, незалежно від „змісту“. Власне — „здоровля, сила, бистрість, вогонь“, прикмети чисто зоологічної природи — сеж прикмети сильних рас, яким належить світ, які скоряють його собі нічим иншим, як отсим „абстрактним динамізмом“.

Отже „голий“ інстинкт? Так, інстинкт самоохорони, самозбереження. І якраз зник, занепад сього „абстрактного“ інстинкту — був причиною того духового каліцтва, в яким перебувала наша нація аж до війни і який покутує й досі в неповоротних мозках нашої компактної більшости. Хай пересунуться перед вашою памятю — такою короткою в сих випадках! — тіні, на жаль, незабутих ще предків! Тіль автора гимну — „гей, українець просить немного“, діти-

⁹⁾ G. Batault — Tocquevill et la democratie (Je suis partout 1935 ч. 261).

рамби золотогомівких і соняшнооклярнетних Пиндарів при дворі наступників Іванів Грозних і Василів! Тіні всіх співаків „із малоросів“ при всяких чужих капелях, в яких так цінять наші голоси і — свій камертон! Тіні стовпів нашої літератури, їх пісень, жалісних, як скавуління покинутого в пустині пса... Чи в їх музиці, одах і співах не було змісту, програми, напрямку? Був, лише — нічого з абстрактних чеснот шляхетного сотворіння, нічого з раси, все — повно „абстрактних“ прикмет породи, званої під назвою *Kundel domesticus*, який засадничо—абстрактно! — махає перед паном хвостом, засадничо віватувє, чи коли його манять на нові шляхи, чи в бік інших сигналів; який скаче через обруч, пищить, але не рушає кусника цукру на носі і взагалі повний часом галасливої, часом мовчазної відданості...

З тою породою мусить скінчити наш час!

„Прочуття іманентних життєвих вартостей (які існують і діляють самі в собі) було в Гете і Ніцше — геніяльною інтуїцією, яка вгадувала величезної ваги факт майбутнього: а саме, відкриття сих вартостей цілою добою, що знайшла їх великою здібністю свого відчування. Доба, яку ті геніяльні авгури передбачали і звістували, прийшла. Се — наша доба“ (Ортега).

Наша доба! Знову та ненависна нашим загумінковим філософам наша доба, якої не збагне їх звичай до легкого думання мозок, ні їх заснуле в солодкім мрійництві серце.

Наша доба вертає до ідеї життя як спорту. „При праці глузд і вартість зусилля освячує остаточне призначення твору, при „спорті“ — навпаки — спонтанне вилагодження сили, ушляхетнює вислід. Тут ходить про люккус, про відданість, яка повними жменями, без сподіванок нагороди, розгочується, про вибух внутрішніх енергій... Твори правдивої вартости повстають лише за посередництвом сього, зовсім неекономічного взлету: наукова і мистецька творчість, політичний і моральний героїзм, релігійний запал святого, — се все величні вислиди „спортового“ гону“ (Ортега).

Ось на чім полягає той „абстрактний динамізм“ без „змісту“, з якого глузують слабії голови наївних журналістів. Зміст моєї „програми“? Алеж її зміст — се людина отсеї „спортової“ філософії життя! Се — людина вищої раси, наскрізь пересякла тою „абстрактною динамікою“, тими „пристрастями“ Токвіля, „здоровлям, силою, вогнем“, які — лише вони — є творчі, плідні і позитивні, є полум'ям, в яким кується чиста криця ідеалізму. Не нудкі „позитивні“ програми „змістовних“, але смертельно нудних людей, які хочуть в нас надавати тон життю.

Ті твори правдивої вартости — в мистецтві, політиці, моралі — „вислиди „спортового“ гону“ — до них не можна прийти

з розмислом. Ніхто ще не відкрив ніодного фізичного закону просто через те, що поставив собі се згори за ціль, він скорше прийняв його, як непередбачений дарунок, що дало йому його радісне і безкорисне захоплення природою". Се „життя, якому його власна гра привабливіша і вартніша, аніж оті остаточні цілі“.

Що розуміємо ми в спорах про сю чи иншу конституцію, якими сушили собі голови наші предки? Але вони вмирали за се на барикадах. І що лишилося для нас з тих бурхливих подій? Що ще зворушує нас в них? — „лише той чудовий і могутний взлет, що пірвав людей хочби й на смерть. Хоч їх мотиви в наших часах представляються незрозумілими. „Свобода“ — се занадто проблематична річ дуже двосічної вартости, але героїзм, чудовий „спортовий“ рух, з яким людина кидає своє життя, має ніколи невянучу вітальну красу“. Як і музика „Марселези“. Хто знає ще тепер хоч дві строфи того гимну? В яких обставинах повстав? Але так само, як її музика пірвала Гете, що один з перших чув її, так пориває і тепер нас. Більше, аніж тисячі мертвих, напханих ріжнородними „змістами“ програм. Сей „абстрактний динамізм“, висловлений в поезії, стрічаємо в Лесі Українки:

І я забула їх, не пригадаю й слова
З тих наших довгих запальних розмов,
а тільки барва їх, мелодія раптова
тепер, як і тоді, мені бунтує кров!

Ся „мелодія“, яку хтось
поставив на сторожі,
щоб душу в кождий час будить від сна.

Ось ту „мелодію“ носять в собі люди раси, люди „спорту“, яка „бунтує кров“, якою перемагають вони оспалі душі феллахів, що пригадують всі конкретні „слова“ і „програми“, але в яких вмерла та життєва мелодія, без якої людина є лише забальзована мумія.

Сей тип „спортовця“ в життя — потрібний нам нагвалт, тип, без якого не повстає нічого дійсно творчого в життю, ні героїчного. Сей тип потрібний, не глупа балаканина про „братів по крові“, про „національні святощі“, які пишеться з тим більшою букви, чим менший сенс потраплять вложити в них аматори дзвінких фраз, за якими забувають саме життя, його розмах, його інстинкт самоохорони.

Сей інстинкт — се лише друга назва на шпенглерівську „волю сильнішого“: „рушійні сили майбутнього такі самі, як і минулого: воля сильнішого, здорові інстинкти, раса, воля посідати і володіти“¹⁰⁾.

В романі Шолохова — *Зораний Переліг* оповідається, як в Московщині, де є українські кольонії, москалі били українців з сусіднього села. „Бійки зачиналися без найменшої причини, просто тому, що хохлів треба бити“. Бо ті мо-

¹⁰⁾ O. Spengler: *Jahre der Entscheidung*

скалі Шолохова, так само зрештою як і Постишева чи Леніна, — були догматики. А „догматик шукає доказів лише на те, щоби підперти свою догму, яку він визнає, заки має докази, що промовляють за нею“¹¹).

І дивно — як отой „абстрактний динамізм“ „героїв“ Шолохова (повторення його оповідання в форматі історичної катастрофи був підбій України більшевизмом) — як сей „абстрактний динамізм“ цілком покривався з найістотнішими й найконкретнішими інтересами шолохівських героїв! Отже зовсім не був позбавлений конкретного „змісту“, той динамізм, як здається деяким ігнорантам. Тому то так легко було російському лібералізму перекопати нарід, що — в інтересах поступу — Україна має лишитися при Росії, а Ленінові, що так має бути в інтересі революції. Де є інстинкт, там можна легко знайти аргументи і конкретний зміст. Де його нема, нема того, проклятого гуманістами, „абстрактного динамізму“, — там кожного легко перекопати, що зачіпивши йому петлю на шию, ми його лише — „підтримуємо“, як Винниченка, Вітика, Крушельницького, Левинського, Жука, Федорцева і інших переконали були більшевики...

Коли Мусоліні просили — оповідає Еміль Людвік — висловити в однім реченні сенс фашизму, — той відповів: „ми проти вигідного життя!“ Чи може бути щось більш „абстрактного“, позбавленого всякого „змісту“ або доступного всякому „змістові“, мої шановні опоненти? Але якраз ті закохані в життя Дон Кіхоти — перемагають Санчо Панців, які не можуть відкинути думки про вигоду, а тому ніколи не вірять в реальність небезпеки, завжди намагаючись заворожити взнесену для удару руку...

„Люди, що вплинули на такий чи інший вигляд світу, були не стільки люди геніяльного розуму, як сильного переконання і витревалості праці, яких пхали до їх чинів непогамована енергія і рішучість... Мудрість лежить не в голові, а в серці... Знання може стати перешкодою для ділаючого, бо можна зважувати тисячі можливостей за і проти, і за тими обрахунками не прийти до ніякого рішення... Розум часто в життю може бути мертвою вагою, бо нищить почуття, а на місці засад ставляє обережність і вираховання“¹²). Старі се як світ засади! В один спосіб виражені у Смайльса, в другий у Шпенглера, в третій в Унамуна, в четвертий в Макіявеля, Гітлера чи Мусоліні, — воля сильнішого, раса, біологічна потенція типу, прикмети, які дають перемогу.

Одним з таких людей був Лютер, який казав в Августбургу: „Колиб я мав п'ятсот голів, волівби їх скорше всі стратити, аніж відкликати хоч одне слово з свого вірую“... Ру-

¹¹) Miguel de Unamuno: *Die Agonie des Christentums*.

¹²) Der Charakter von Samuel Smiles.

тенські „аргументи“: „а справді!.. А може такої!.. А всеж... будь що будь“ — в його голові не вміщалися. Таким був Мазепа, про якого я — в 1918 році — писав: „Мазепа був романтиком... Знав і чув, що чинить лиш волю того містичного абсолюта, якого називають розумом світової історії“; коли нераз уступався, то „уступався з прокляттям на устах і з заповіддю помсти в серці“; мав „той внутрішній вогонь, що робить з чоловіка маніяка своєї ідеї“, людину „навязливих снів“, політичного сновиду, „одержимого духом“¹³⁾.

Се писано в 1918 році і тому безконечно гупо — як се роблять мої опоненти, закидати мені закоханість виключно в „чужих ідеологіях“ і в „чужих постатях“. Колиб сі „патріоти“ свого „рідного“, мали хоч трошки того „маніяцтва“ і — вміли думати, не на одне їх моглиб натхнути чужі постаті, як натхнули Наполеона і ціле його покоління — теж чужі — герої Пюотарха...

Коли заходить розмова про расу, її вітальну силу, про характер, про людину, — вони кричать про „абстракцію“: а деж зміст того всього? Деж за тим позитивна правда? Не бачать її ні в Мерсіє, ні в Ля Рока... Майже дві тисячі літ тому, таке саме дурне питання — „Що є істина?“ — поставив був Понтий Пілат, не тямлючи, що сама істина, втілена в постаті його божественного в'язня, стояла перед ним.

Не будучи „маніяками“, що „нікого не визнають“, ні „одержимими духом“, ні „догматиками“, які прагнулиби свою правду накинути всім, — вони відкликаються до табунового принципу: єднати всіх людей „рідної мови“ і „рідної крові“, не опльовувати „своїх“, не бути „сектярами“, давитися на „обставини“, прощати „слабим“. Бож справа не в „сектярах“, а в людях „одної раси“, „одної крові“, одної „рідної мови“, в числі!

Цілковита нісенітниця, яка ні трішки не перестає нею бути від частого повторювання. Вічний спокій має відспівати вмираючій епосі ліберального демократизму, її гаслам, методам і світоглядам, наша доба. Не шляхом угоди з силами минулого виборє вона собі право на існування, лише, передусім, розбивши противну їй ідеологію. Нація — не є ані „спільність крові, ані мовна чи територіяльна збірнота. Нічого матеріального, нічого обмеженого, нічого раз на все даного, нічого спокійного“. Нація се — „гра сил, воля — щось спільно творити“¹⁴⁾.

Ріжні мови склалися на мови сучасних націй і ріжна кров пливе в жилах їх членів. Спільність мови, крові і минулого — се непорушні, позбавлені життя засади, тіло, заки в нього вдихнули душу. Єдність нації творять не статичні сили минулого, лише динамічна сила теперішнього — активний чин, а під-

¹³⁾ Д. Донцов: *Мазепа і мазепинство* Київ 1918.

¹⁴⁾ Ortega y Gasset: *Der Aufstand der Massen*.

«ставою його є якраз той „спортовий дух“ меншости, яка надише ним масу. Духова єдність нації, се не плід „сумаричної єдности“, ні „згоди в сімействі“. Вона твориться в змаганні і боротьбі немногих проти многих, її накидають інертній матерії, як офіцерський корпус Фрідріха Великого накинув її Пруссії, як аристократія Пітів, Нельсонів і Велінгтонів накинута її Англії, як Петрівське і Катерининське „дворянство“ накинulo її Росії, як большевики — СССР, фашизм — Італії, гітлеризм — Німеччині.

Як накидає тепер себе націоналістична ідея в боротьбі, не в компромісі з соціалізмом чи лібералізмом. Мої противники, які прижмувають очі на ці факти, — се ті феллахи Шпенглера, які — „добре чуються лише в масі, бо в ній можуть заглушити неясне почуття своєї слабости, помножуючи себе (multiplizieren) через інших“. Не їх потребує наша доба! Історію можуть осідлати тільки „люди сильної раси, які самі в собі є історичними фактами, не сентиментальні програми і системи“. Вічні права великої політики — се „правити збірнотою як добрий вершник конем — стискаючи його боки колінами“. Єдність і культ „рідної мови“ — створить фільольогічних молів і рідних Містралів, не націю. Культ „людей нашої крови“ — створить рідні земляцтва на чужині чи на еміграції, культ „свого чоловіка“ (що нераз показується і своїм, і чужим), — не націю. Єдність людей одної території — створить лише регіоналізм.

Та адораторам „згоди в сімействі“ так тяжко вийти поза „родину“. Вони шукають „синтези“, рідної кучі. А часом стають в позу прокураторів. Не вільно, мовляв, — як пише автор *Вільних Будівничих* — опльовувати предків за те, що „мали елементи людяности“ і „людських почувань“! Як можна уважати лише свій „гурток“ за щось вартий, а решту українців за ка-зна що? Не можна бути „ексклюзивним“, треба приймати всі „різnorodности“! Требаж мати взгляд на „слабість людської натури“, а коли кого осуджувати, то брати під увагу і „ситуацію, що в ній вона, людина перебуває“ і пр.

Се старий крам Роберта Овна з його „новою гармонією“: у всьому винна не наша нездарність, лише — середовище, „міліє“. Коли „міліє“ зробити добрим, і людина стане доброю. Біда лише, що сучасні установи є кепські, через те і люди — в засаді чесні, порядні і милі — нещасливі. Змінити зовнішні урядження — а тоді останній ледащо стане генієм і цінним горожанином.

Небезпечна теорія, якої практичну вартість пізнаємо по її плодах в Росії, а комічність — по тій дурійці механічних способів спасіння, яка огорнула наших знахорів і Цайляйсів, що ратують неньку програмами і реценнтами устроїв, замикаючи очі на єдине, що є на потребу: на конечність створити нову людину...

Залюбки цітують наші знахорі Франка:

не в людях зло, а в путах тих,
котрі незримими вузлами
скрутили сильних і слабих
з їх мукою і їх ділами.

Але той сам Франко перевів основну ревізію своїх поглядів, власне тоді, коли йому вирвалися гіркі слова: *pie кошам Rusi!* Чи се палке серце дійсно могло не кохати своєї країни? Певно, що ні. Він кохав ціле життя сю „Русь“, але як — марево, видиво, як „дальних“, що мають прийти. І ненавидів ту „Русь“ — як збірноту сучасників, якими часто гордив як л ю д ь м и. Хоч і були „одної крові“ і „одної мови“.

В переломові епохи так завжди буває: хто закоханий у вимріяне майбутнє, той мусів ненавидіти тих, що „колодою гнилою“ завалювали шлях до того майбутнього. Всі ортодоксії були колись єресями, всі основники нових релігій — еретиками, що йшли проти більшості сучасників.

Власне, хто дбає про ідеї, річі і примари, той не дбає про „любезних земляків“, ні про гуманність. Хто любить людину, не раз погорджує л ю д ь м и. Хто занадто дбає про гуманність, той жертвує їй річами і примарами, — справою. Не фашист, але соціаліст Жорес казав: „переломові часи вимагають від людини принести в жертву не лише свій спокій, життя, але й людяність і милосердя“.

Якимжеж іншим способом досягли духової єдності своєї національної збірноти Мусоліні і Гітлер, як не ексклюзивністю, стислим добром, — острим запереченням ідеалів більшості, зруйнуванням засади „згоди в сімействі“? Повторяю ще раз — хто сьому перечить, той ігнорант. Той не знає історії фашизму з справою Матеоті і з розгромом соціалістичних віч, з розгромом соціалістичних редакцій, партій і масонерії. Той не знає історії гітлерізму з розгромом всіх — навіть так глибоко вкорінених партій, як католицький центр і соціалдемократія, з справою Рема і товаришів, з „гуртківством“, з походом проти „братів по крові“. Нарешті — той не знає історії спасіння Франції руками Клемансо. Завжди в сих випадках — сила доктрини йшла впарі з силою людей, бо доктрина — се були нові люди, а нові люди — були живою доктриною, чого ані руш не второпують мої, привиклі до „програмів“ і параграфів опоненти.

22 червня 1917, підчас своєї славнозвісної промови в сенаті¹⁵⁾, Клемансо звів генеральну битву з тими, які толерували дефетизм у Франції; які, кермуючися якраз тою „людяністю“ і „взглядами на ситуацію“, підготовлювали моральне заломання французів і капітуляцію перед Німеччиною. Він не завагався виступити проти всемогучих робітничих синдикатів, щоби знищити в них пропаганду антипатріотизму — на мові того часу. Альмерейду, який сказав, що йому все одно, бути

¹⁵⁾ Georges Clemenceau: *Discours de Guerre* Paris Plon.

французом чи німцем, — він кинув до вязниці, (наші Альмерейди-Панейки знаходять прощення і оборону в гуманістів в ім'я... „національної єдності“). Коли йому закидали „на дм-ір полемічного запалу“ в переслідуванні антипатріотів, який готов захитати так потрібною в тяжкі часи єдністю нації, Клемансо відповів, що власне його полеміка — сю єдність має на цілі привернути... Коли прем'єр закинув йому, що він „занадто бє на тривогу“, Клемансо — ще більше зачав гойдати свій кличний дзвін і проти німців, і проти їх приятелів у Франції. А коли йому, небезпечному противникові, запропонували вступити до кабінету „згоди в сімействі“, він відмовив. Він чекав і дочекався, коли базикайли і аматори „згоди“ з Альмерейдами, завдяки яким ширився розбрат в нації, мусіли уступити. Тоді — проти їх волі — осягнув він ту моральну єдність Франції, яка привела до Версалю. Мабуть пригадував собі старий „тигр“ тоді Бареса, його право „de sauver son pays malgré lui“ (вратувати свою країну проти її волі), про законність de la methode de fer супроти „людей власної крові“.

Ні ваймарська Німеччина, ні передклемансівська Франція, ні передфашистівська Італія не могли створити тої єдності методами, які захвалюють наші ігноранти. Навпаки викликали розбрат і відчиняли настіж двері чужим, розкладовим чинникам. Інші методи і інші люди привернули тим країнам єдність і пошанівок світу. А коли тепер Франція той пошанівок тратить, то власне тому, що знову до голосу прийшла керенщина.

Але вернім до наших справ: ті, що говорять про якусь фантастичну „українську добу“ (що се значить?). — шукають за чимсь „найбільш українським“ і „найбільшою підставою життєздатности нації“ одночасно! Але треба насамперед довести, що між тими річами можна поставити знак рівності! Чи підставою життєздатности нації можуть бути такі „індивідуальности“, що на паризькій процесі 1926 ставали по стороні катів нації — або отверто або абсентуючися? Чи підставою життєздатности нації може бути „великий історик“, але дрібний кон'юктуральний політик, який в розгар боротьби української армії з большевізмом, оповідає світові, що правний уряд України — се уряд болгарсько-жидівського москаля Раковського? Чи підставою „життєздатности нації“ можуть бути напр. ті, що кличуть до „народного фронту“ під команду Блюмів і тих, з п'ятикутною зізвєдою, що за ним? Чи підставою життєздатности нації можуть бути деякі наші анархісти і національні шкідники, які — напр. в *Новій Зорі* — захвалюють українську політику Катерини II-ої, беручи її сторону? Чи підставою життєздатности нації можуть бути десятки її десятиків наших „видатних“ батьків народу, що довгий час виконували ролю Альмерейд в *Нових Шляхах*? Чи підставою життєздатности нації є ті, що в Нагуєвичах зганяли наших селян слухати агіток жидівських комуністів і ППС? Чи серед

тих „рідних“ багато можна знайти будителів „внутрішньої активності“ нації? Що спільного вони мають з „ґрунтом і предками“? Чи треба бути „людяними“ супроти тих галапасів на здоровім організмі? Чи не треба, навпаки, їх усунути від всякого впливу? Лікарі знають про білі тільця крові, які стоять на сторожі нашого здоров'я, які уважають, щоби шкідники не вдерлися до організму. Чи не кидаються всі білі тільця на такого шкідника і не пожирають його? Колиж ті білі тільця стають дуже „людяними“ і дають ділати шкідникам, коли не мають сили їх усунути, — тоді починається недуга цілого організму¹⁶).

Наш організм здавна стрясає пропасниці, з потами, з горячкою. Банда галапасів — а як вони множаться! — вжерлася в наш організм і їсть його поволі. Споневірюваний, „бай-стріюками Єкатери́ни“, їх червоними наслідниками, розіджуваний зсередини — вється в болю і муці. І в такий час з'являються знахорі і радять: менше полемічного запалу, менше алярму! Не вільно опльовувати людей за крихту „людяності“! Певно ні, але коли та ваша людяність виливається напр. в ліричний виклик поета, якому хочеться „і ворогів і друзів обійняти“? Се теж людяність? На мою думку — се кретинство, а не людяність. Співчувати... Одні кажуть „співчувати“ (ах, обставини!) М. Грушевському, галицькі радикали і соціалісти співчують — Крушельницькому, а Винниченко співчуває навіть „патріотів“ — Андрієві Хвилі! Завтра хтось може накаже нам співчувати Косьорові? Повторяю, таке співчуття — се не людяність, а кретинство, небезпечне і шкідливе, се звиродніння здорового інстинкту раси—декадентство.

Один з моїх опонентів колись чудово сам розумів, що не через „гармонію“, а через „протиставлення“ більшості — здобувають вплив нові думки. Він напр. чудово розумів тарасівців, які — писав він — „працювали для знищення розкладового світогляду серед громадянства, світогляду україно-фільського. Сей світогляд полохливої, оганьбленої інтелігентської душі,... сі ідеали „татарських людей“ мусіли бути знищені“¹⁷). Просто гітлерівська мова! І то — проти „людей власної крові“! І се не називалося ні негацією, ні вандалізмом. Чи тепер наступили вже такі блаженні часи, що сього протиставлення не треба? І чи автор зацітованих рядків, не бе сам себе в лице, критикуючи *Вістник* за те саме, за що під небо вносив тарасівців?

Мої опоненти кажуть — „коли говоримо про людину, то треба брати під увагу і вагу всіх її людських прикмет і ситуацію, що в ній перебуває“ (Ю. Липа). Ось слова, які викличуть захоплення всіх Адмерейд. І може ніякі слова сього могого опонента так блискуче не свідчать про се, як глибо-

¹⁶ Про се — популярна брошура Е. Жарського: *Наші вороги галапаси* В-во „Просвіта“.

¹⁷ Юрій Липа — *Тарасівці* ЛНВістник 1925 XII.

ко сидить його душа в ідейній саламасі передвоєнного українофільства і тої „просвітянщини“, яку він боронить перед блискучими нападами Хвильового. Просвітянство, гуманність — дивиться передусім на людину. Ідеологія, яку бороню я — дивиться передусім на справу, не на людину. Треба дивитися на „ситуацію, в якій перебуває“ — але не людина, а справа! Коли ви, по скінченім представленні в театрі, тиснетеся до шатні і хтось випихається наперід, — ви або усунетеся, або скажете йому терпке слово. Але коли ви на кораблі, що тоне, і коли такий „хтось“ — нарушаючи установлену в таких випадках чергу — тиснеться наперід до ратівничого човна, розпихаючи жінки і діти — то дістає від капітана кулю в лоб... Хто перед 1914 роком в Парижі захоплювався Вільгельмом II-м, на нього могли дивитися, як на дивака тай тільки. Але хто се захоплення висловлював підчас війни, коли велика просторонь Франції була занята військами кайзера, — проти того уставала всяка „людяність“... Треба брати під увагу „ситуацію“, але не людини, а справи.

Клемансо сеї „людяности“ не знав супроти своїх. З нього говорив сей позірний еґоїзм великих народів, ся суворість, з якою мусить виступати той, який поставив своє життя на якусь справу. Коли він посвятив себе в службу якоїсь справи, то від нього „не вільно жадати, щоби брав під увагу мимохідне, щоби виявляв дрібні симпатії до людей“. Се каже в згаданім другім своїм творі Ортега. Не людина віддана справі, лише старого типу українофіл визирає з того, хто думає, що не вільно — в ім'я „людяности“ — бути „немилосердним“ до „своїх“, бо — повторюю — „свої“ в Атенах нераз були „своїми“ і в Пилипа...

Їх притискати до серця? Чи се не значить притискати Альманзора, який „братнім“ поділунком приніс заразу в Гренаду? Таких Альманзорів ми мали досить — свідомих чи ні, байдуже. І найбільша облуда моралізаторських оборонців національної карности і традицій в тім, що лише проти мене виступають вони і ніколи проти тих Альманзорів. Могли Панейки паплюжити націю, могли Авеніри Коломийці в *Нових Шляхах* паплюжити *Червону Калину* — видавництво, присвячене нашій армії — на якої чести нібито так залежить моїм опонентам, — вони мовчали. Могла про Україну, про її нарід, про її визвольні змагання несотворені річі виписувати *Нова Зоря* аж до виправдання антиукраїнської політики Катерини включно — вони мовчали, сі благородні „лицарі“, оборонці традицій старих і нових. Проти того заявлявся *Вістник*, а вони — не мішалися, бо — треба скрізь приятеля мати... Бо легше ляпати язиком про армію і визвольну боротьбу, аніж рік за роком, вперто і послідовно клеймити тих, які на ту армію і на ту боротьбу вішали псів; аніж наражатися на ординарну „полеміку“ противників без совісті і чести... А тепер ті оборонці національних святощів (які замикали очі на Аль-

мерейд) обурюються: але не на тих, що ними поневіряли, лише — на *Вістник*. Що за глупа і огидна комедія!

Ви говорите про традиції? Добре, традиції! Але не драгоманівські, які стояли за „свободу“ і дозволяли кожному признаватися до своєї національності, або кидати її і бути москвофілом. Сих традицій не визнаю. Натомість визнаю традицію XVII-го віку, напр., як її інтерпретує Сірко. Той Сірко, що привівши з Криму „тумів“, потатарчених українських бранців — вирубав їх у пеня, промовляючи: „простіть нас, брати, а самі спіть тут до страшного суду Господнього, замість того, щоб плодитися вам в Криму поміж бісурменами на наші християнські козацькі голови і на свою вічну безхрещення загибіль“. Не поручаю метод Сірка — в наш гуманний вік. Але позбавляти впливів в суспільстві отсих „тумів“ треба. В моїх противників — традиція Драгоманова, в Сірка — инша. Вони — як др. Ю. Липа — „людяні“ і вимагають брати під увагу „слабкість людської натури“ „тумів“ і „ситуацію, в якій перебували“. Сірко — звертав увагу не на „тумів“, лише — на „наші християнські козацькі голови“, на цілу збірноту, на справу, не на одиниці. Страшний „сектяр“ був Сірко, людина надзвичайно „ексклюзивна“...

Він, мабуть, знав слова Демостена: „не сила Пилипа ломить вас, лише ваша власна кволість і нікчемність“. Говорити так, значить „опльовувати своє рідне“, не шанувати традицій, думають наші убогі „фільософи“. Тим не менше витереблення тої „кволости“ і „нікчемности“ — в перше завдання доби. Так було і за старого Риму. „Добре впорядкована республіка — писав Тит Лівій — ніколи не плутає проступків своїх горжжан з їх заслугами, вона встановлює нагороди за добрі діла і карає за злі, а коли той, хто одержав нагороду за добрий вчинок, зробить потім лихий, то вона карає його, без уваги на якібто не було його добрі вчинки“ — так, як пише про се в *Розважаннях про перші три книги Тита Лівія* — Микола Макіявель.

Подумайте! Без уваги на „слабости людської натури“ і на „ситуацію, в якій находилася людина!“ Щасливі були латинці, що не мали жілятинові душі деяких блаженних мало-росіян.

„Сектярі“... Треба картати сектярів, але не тих, що спіляють своє „вірую“ з „понять та ідей, повсталих в безнастанній борні поколінь за збереження предківської землі і роду“ (так писав я в 1922 році в *ЛНВ*). Треба картати инших сектярів: тих, що натомість ставляють абстрактні, відірвані від ґрунту „ідеали права і справедливости“, запозичені в Маркса чи в масонерії. Ні в марксизмі, ні в „вільнім будівництві“ ніяких „джерел власної раси“ не знайдемо.

Таким Сірком був м. и. і Кромвель. Від якого наші моралізатори теж моглиби більше повчитися, аніж від „рідного“ Драгоманова. Людина ніяким способом не гуманна. Але вмів

розрізняти, в свій суворий вік, між добром і злом. Зло — було злом, добро — добром, незалежно від „обставин“ і „ситуацій“. Між ними була така різниця, як між небом і пеклом. Без того пуританського елементу, що прийшов з Кромвелем до голосу, пише Карлейль, — „ніколи не існувало серед нас нічого героїчного“¹⁸). Кромвель і його прихильники не боролися за конкретне, за „програму“, за спосіб оподаткування, за трохрічний чи одnorічний парламент, він боровся „за інше благо, якого не можна було зміряти“. Вони були, як всі реформатори, „натхнуті Божеською цілю“. „Хотіли, щоби закон Божий запанував на сім світі — цілю, варта того, щоби для неї жити і за неї вмирати. Всі реформи парламенту і держави — все було додатком, що впливав сам собою, коли була в їх душах ся засаднича віра. Без неї — не було нічого, мертві були б їх реформи і їх запал до них... Подібна „безсмертна надія“ зродилася підчас великої французької революції і „освятила серця своїм вогнем“. Се була якраз та сполука доктрини і людей, без якої не повстають ніякі факти в історії, без якої мертвою є доктрина і неживі люди. Се був той „абстрактний динамізм“, якого — писав Карлейль — „ніколи не можна уздріти через окуляри, за якими є очі тумана.“

Полковник Роберт Гаммонд сумнівався в праві пуританів — невеличкої меншости — накидати своє „вірую“ більшости. Але Кромвель радив йому, відкинути на бік свій „тілесний розум“, „заткати вуха і замкнути очі“, і робити те, „що приємне Богові“. „Стережіться людей і глядіть на Бога — писав Кромвель — хай Він говорить і приказує у вашім серці“. Карлейль тішиться, що тоді ще не було „філантропії в дусі Жан Жака Руссо, ні рожевої водички гуманности на сім світі, повнім гріху, ні ідеї загального всепрощення і доброжичливости“. Думалося про справу — яку ідентифікувалося з Божою справою, не про дочасне і людське... „Читайте листи льорда-протектора — пише Карлейль — що за непогамованість, що змітає все довкола, немилосердна, як смерть! Що за серце, таке далеке від жалости, поблажливости і солодких сліз!“ В листах стоїть, що „ніжність без суворости, є лише ледача й труслива нікчемність“, що „без справедливости насамперед, — нема дійсного милосердя“. Се була людина — „п'яна Богом“...

Але те все між иншим. Мої опоненти не люблять чужинців. Вони люблять, щоб коло них ставляли карликів — єдиний спосіб для них виглядати на велитнів. Бодай у власних очах...

Ідеї, що проповідує *Вістник* — се ідеї нашої доби. Над якою тронує „фільософія мілітанс“, не фільософія „мира і тишини“. Доба конфлікту між „пуританами“ і непуританами, не їх синтези. Доба людей віри, „п'яних своїм Богом“ і суворих,

¹⁸) Cf і дальші цитати з Карлейля: Olivier Cromwell Sa correspondance — Ses discours, Paris MCMX.

не поблажливих до „безбожників“, не „людяних.“ Доба, до якої доросли лише ті, що несуть в собі „абстрактний динамізм“, люди „готового гасла“, люди раси. Люди адекватні своїй тяжкій, твердій епосі. Не еклектики, не полатайки, не люди конюнктурі, не словоблуди з голосними фразами і з порожньою головою. Між тими двома породами людей — нема компромісу і не може бути.

На два табори розщепилася духовна збірнота нашої доби. „Львиного молока“ потребують її сини і доньки. Все інше отрута. Спізнені епігові котляревщини шукають ратунку в „згоді в сімействі“ — в такім, яким воно було, з виборними і возьними. Ми шукаємо його в шевченковій „сімї вольній, новій.“ Пиредусім в новій. Без нових людей, без морального і духового оновлення — всі спустимося на дно...

А на кінці кілька слів потіхи тим моїм опонентам, які залюбки уживають (і надуживають) імя Петлюри, як хідлі. Коли вони Петлюру так шанують, то мабуть цікаво їм буде прочитати, що думав Покійний про мою анархістичну антінациональну, антитрадиційну і пр. пропаганду. Ось слова, звернені в однім листі перед війною до мене¹⁹⁾: „в тій хвилі одібрав почту і переглядаючи *Раду*, бачу фейлетон, присвячений вашій брошурці *Модерне Московфілство* (теж звернена проти компактної більшости — Д. Д.) Єфремова... Кріпиться духом: „Бог не видаст, свіня не сест!“.. Коли я... стану банкіром, закличу Вас редактором спеціально для Вас створеного журналу, де матимете вільну руку висловлювати які хочете вресі і бештати які хочете рідні святощі, чи то будуть персони-нотаблі, чи явища культу національного, чи свині, що оточували, приміром, Франка тоді, коли він був таким самотнім, чи зрештою „дорогі товариші“ в листах, а на ділі в відношеннях — стерви. Отож не губить надії...“

Я її не гублю. Не гублять її й ті, що гуртуються в нашім журналі. Не гублять її й ті, що його читають. Таких є досить.

М. Л.

З пресового фільму

В *Назустрічі* (ч. 12) оповідання М. Рудницького, про те, як один щасливець виграє на лотерії (не зазначено — чи клясовій чи іншій). Кінцева фраза лотерійного оповідання звучить: „щоби мати щастя на лотерії і в любови, то передусім самому треба спробувати“!

Як бачимо, розмах шан. автора поширюється. Колись ми читали його реклямовий „есей“ про пахощі фірми „Льотос“, тепер — реклямове оповідання про лотерію... Найвисший час, щоби жорі винагоро- дило автора коли не за хист, то за помисл.

В тій самій часописі — обширна рекляма для брошури Ю. Липи: *Українська доба*, зверненої проти *Вістника*. На думку автора, п. с. г. — вістниківіві „вийшли з російської культури і з одночасною ненавистю

¹⁹⁾ С. Петлюра: Листи до Дм. Донцова (*ЛНВістник* 1931 кн. XII).

до неї волочать за собою багато з її метод та духа". Ну, добре бодай, що якусь культуру таки мають! Бо ліпше мати якусь, як ніякої, і ми дуже тішилися, коли якубудь культуру собі нарешті засвоїли і співробітники *Назустріч*. Щож до російської культури — то як слушно завважив п. с. г. — вістниківці її ненавидять і її отруйні впливи від ряду літ нищать в нашій суспільності. Се в кождім разі нашій суспільності корисніше, аніж — як се робили С. Гординський і М. Рудницький — співробітничати в журналі (*Нові Шляхи*), якого завданням було тою отруєю — під назвою совітської „культури“ — затрувати наше громадянство. Забавно, що про чиюсь українськість розправляє орган вчорашніх адораторів совітів і семі-семітів!

„А в тім гадки Липи проти „гуртківського“ сприймання України не відокремлені. Подібні гадки висловив уже журнал *Ми*“, а тепер за них хвалить *Назустріч*. Нарешті др Ю. Липа — опинився в своїм товаристві... Любимо все, що створює ясну ситуацію! Лише не любимо — брехні. Питається п. с. г., „що привело“ Ю. Липу вийти з складу співробітників *Вістника*? Що? Алеж *Назустріч* сама прекрасно знає, що Липа не виступив, лише його виступили. Так про се писала ще в попереднім числі сама *Назустріч*. Тепер — удається до брехні. Біда з тим нашими „індивідуальностями“!

Празький *Український Тиждень* (ч. 25) доносить про „святочну академію в честь Президента д-ра Е. Бенеша“, що відбулася в українському техніко-господарчому Інституті в Подебрадах „при численній участі членів української колонії... Реферат про д-ра Бенеша, як державного мужа, виголосив д-р О. Безпалко. Пану Президентові д-рові Бенешові надіслано телеграму“. Отже неслухно закидають нашим рухливим соціаль-демократам їх неробство. Навпаки. Вони дуже інтензивно працюють для Неньки-України: в Нагуєвичах д-р В. Старосільський славить Франка на спілку з ППС і жидівськими комуністами під спрофанованим Тризубом, а в Подебрадах „душу й тіло за нашу свободу“ кладе другий соціаліст, д-р О. Безпалко... Коли на Україні впадуть болшевики, буде кому визволити неньку. Питання лише, хто визволить її від тих соціалістичних визволителів?

Новий Час (15 VI) містить статтю Л. Нигрицького про *Патріотів в літературі*. „Патріоти в літературі — се найгірша язва української літератури... Патріоти в літературі пишуть обов'язково про „Неньку“ (з великої букви), „Майбутнє“, „Славу“ і т. п., речі, які по суті є звичайними неперетравленими фразами“ і пр.

Дуже добре! Певно, багато є лубка, халтури і серед „патріотичної“ літератури, — але патріотизм тут ні при чім. Халтура є скрізь. Можна напр. і про св. Йосафата написати халтурний і безвартісний твір. А щодо самої тематики — то чомуб напр. патріотичні речі менше надавалися для наших читачів чи глядачів, аніж, скажім, інсценізація на нашій сцені Сенкевича *Quo Vadis*? Як ви думаєте, пане Негрицький?

Наша Культура (кн. VI) приносить драму Черкасенка „Вельможна пані Кочубеїха“. Драма собі, як драма. І все було в порядку, колиб „видавці“ не додали до неї примітки: „се родинна драма, але на історичному тлі, і з цього боку вона — нове слово в українській драматургії. Історичних пес маємо вже чимало, але історичних виключно родинних — одна тільки... і в сім її цінність. Тут автор надзвичайно сильно твистить нову постать у нашій літературі — українську леді Макбет“... Отже довідуємося, що драма Шекспіра — *Макбет* — „родинна драма на історичному тлі“... І що спільного має трагічна постать леді Макбет, гоненої жадобою пановання і слави, з сварливою панею генеральною судією, яка вогнем палає на гетьмана за те, що до нього пішла її донька — проти батьківської волі?

Коли вийшла слаба повість Ю. Косача — *Декабристи*, критики поставили хист її автора понад хист Лесі Українки. Коли з'явився незлий, але не епохальний *Гуцульський курінь* О. Бабія, один критик

прирівняв його до *Слова о полку Ігоря*, себто до творів, що повстають раз на сімсот літ. Тепер оповідання про родинну халепу панства Кочубеїв — прирівнюється до драм Шекспіра...

Бідна українська культура!

Нова Зоря (7 V) пише „трета наша велика недостача... се брак у нас белетристики... Тимчасом гарні твори письменства дуже впливають на вироблення світогляду. Особливо потрібні нам гарні твори письменства переняті католицьким духом“... Нема чого нарікати. Маємож такий — написаний в католицькій душі твір, як *Роксолана* О. Назарука. Зрештою і *Нова Зоря* не засипляє справи вироблення католицького світогляду відповідною белетристикою — сеж вона містить вже протягом років переклади з Аверченка, Зощенка, Реннікова і пр. Чогож ще бути незадоволеним?

Новий Час (29 V) реферує відчит М. Рудницького про журналізм. На думку прелегента — „журналіст не потребує ніяких спеціальних студій. Журналістом може стати кождий з нас і то зараз від завтра... Журналістика се звичайна рутинна“... Уявляємо якого високого поняття про свій фах наберуть по таких пропагандивнім відчиті майбутні наші журналісти!

Цікаві відомости подають французькі часописи про нашого давнього приятеля, адвоката і посла Кампінкі, оборонця пам'яті Симона Петлюри на процесі Шварцбарта перед десятима роками. *Gringoire* (15 V) пише: „Цезаря Кампінкі, якого мандат хотіла палата уневажити, проголошено послом з Бастіа дев'ятьма голосами більшості. Його противники намагалися довести, що за ним „голосувала“ певна кількість відсутніх, а навіть покійників. Кампінкі — кажуть — одержав кілька листів з додатком до його імені — „послові від цвинтаря в Бастіа“. Але Кампінкі сказав своїм приятелям: „Я нічого не боюся. Належу до „народного фронту“, а „народний фронт“ памятає про заслуги своїх“... Чи одною з тих заслуг перед менерами народного фронту (масонами і комуністами) — не була своєрідна оборона пам'яті Петлюри на паризькій процесі? І, ще більш, своєрідне зречення переслухання кількох дуже обтяжуючих Шварцбарта свідків?

Друга часопись *Je suis partout* (ч. 262) доносить, що в кінці минулого року утворився таємний *Комітет Громадського ратунку* (Comité du Salut Publique), який мав уряджувати віча, обробляти людність в душі масоно-лівиці і приготувати прихід до влади „народного фронту“. Часопись подає імена членів сього таємного комітету: Івон Дельбо (теперішній міністр), Едвард Далядіє (таксамо), Кампінкі, Мазе — від радикалів; Вінсент Оріоль, Блюм — від соціалістів; Торес — від комуністів, ну і очевидно Поль Бонкур... Отже блискучий адвокат Кампінкі, який мав боронити перед форумом Європи честь України — се інтимний приятель Блюма, Тореса і комуністів! Тепер ясно, яке могло бути його відношення до України...

Chwila (17 VI) бідкається над долею бідного й нещасного — крівавого пса большевізму — Льови Троцького.: „Троцький умирає... Троцький заробляв на життя писанням статей до преси Герста (за які напевно діставав грубі тисячі буржуазних доларів — М. Л.). Дні його почислені. Умирає цілком спокійно, хоч останні дні затруває його думка про долю сина і двох зятів, що перебувають на засланні в Сибірі“... Лише ся думка затруває йому останні хвилини? А не доля десятків тисяч знищених українських „синів“ і „зятів“? Не доля українських дітей, що — з його волі — лишилися сиротами? Але про се „гуманна“ *Chwila* напевно не напише, ані загадують наші теж „гуманні“ соціалісти..

З творчости — „великої, єдиної, світової літератури великого російського народу“ — в СССР:

Єслі даже увянет душістий цвєток,
На землє аромат єво астанєтся.
Єслі і умер таваріщ Ленін,
Імя єво навекі на землє астанєтся.

так віршує один „пролетарський“ віршороб в *Бєзбожнику* (1936 І).

Дійсно, аромат, від ліча лишився — навіть в большевицькій „поетичній творчості“.

В *Радянській Літературі* ч. 5 невтомний Тичина дає чергову оду на Сталіна під божественним, очевидно, як ремінісценція з часів 1917 року, наголовком *Воля непреложна*. Хоч річ вся заслуговує на передрук, обмежуємось до зразків:

Тільки не потішимо
фашиста проклятого:
ми його ще рішимо!
Ех, якби діждать того!

Знову тичуть рилами
в межі наші дальніі.

Нація в нас кожна
рівна і художна
Великого СТАЛІНА
воля непреложна.

Другим йде панегірик пера Ба ж а н а:
Наймення мільйонів — наймення людини,
В шість літер записана єдність Ідей...

А третім виступає прощений С о с ю р а:
Коли серця мільйонів злить в одно —
Твоє це серце буде рідний СТАЛІН!

мовляв, „наш вождь і брат, смуглявий і безсонний“, „Віків маяк і слава мільйонів“.

Як на одно число — то рішуче досить. А стиль, а темпо — своєрідна літературна стахановщина. Само імя Великого Хана московської орди — завжди можливо найбільшими літерами.

Замикаєж травневе число *Радянської Літератури* стаття О. М. Бірка про одне слизьке місце в спадщині Маяковського, що, мовляв, викликало „багато різних хибних тлумачень“.

Но я
себя
смирал
становясь

На горло
собственной песни.

„Дехто побачив у сих рядках визнання, що Маяковський насилував своє поетичне обдаровання, співав не ті пісні, які хотів“ — хвилюється жидо-московський критик і поспішає підкреслити для своїх хохляцьких колег з журналу, що „треба се робити з усією большевицькою рішучістю, наполегливістю, „становясь на горло собственной песни“.

Червоний шлях (ч. 2) друкує лібрето опери Я. Мамонтова *Міхаель Демарк*, що малює німецько-советські суперечности в боротьбі за... Марс. Хижі гітлерівці хочуть зробити з Марса свою колонію, большевики — чергову „пролетарську батьківщину“. Звичайно доля сприяє советам.

Представник уряду (радіомовленням): „Товариші! Сьогодні ми відряджуємо на Марс нашу першу міжплянетну делегацію.

Сьогодні ми розсуваємо межі людського існування на мільйони кілометрів.

Сьогодні велика ідея комуністичного інтернаціоналу переходить поріг землі і перекидається в світовий простір“...

Отже ніякої світової революції, а скорше своєрідна підготовка майбутньої еміграції... В кожному разі теза „будівництва соціалізму в одній країні“ (на землі) переведена аж надто яскраво.

В *Літературній Газеті* (ч. 26) переповнений черговим московським матеріалом на сей раз пушкінським, *Гнат Пронь* розбирає роман Колесника *На фронті сталися зміни*, якого особливістю є, що автор поставив собі за мету розвінчати дрібно-буржуазні паціфістичні ілюзії в романах *На заході без змін* та *Поворот* Ремарка і „його методом, йогож заперечити“.

Жорстко розправляючися з мистецько-літературною стороною твору, якого автор, до речі, належить до фаворитів московської сатрапії, Пронь зауважує, що „роман Колесника перенасичений оголено-публіцистичним матеріалом і сугубо політизованими діяльностями“...

І роман і критика — цікаві на тлі сьогоднішніх літвіновських скоків між „паціфізмом“ і превенційною війною. Ремарківське заперечення франко-німецького протиставлення для совітів в кожному разі перестарілося.

Діло (7 VI) пише, що з огляду на комуністичну небезпеку, „відкривається поле для дальшого зближення, для тіснішої співпраці соціалістичних і несоціалістичних діячів в обороні спільних установ та організацій“. Помиляється *Діло* — соціалісти і радикали, спільно з комуністами, визнають і червоний прапор, і експропріацію селянства, і класову боротьбу, і війну з релігією, і — найважливіше — „народний фронт“. Тому — як найдалше треба їх тримати від національних установ. Під тим оглядом можна витати останні збори „Просвіти“, оскільки йде про усунення радикалів.

Маньджурський Вістник (чч. 8 і 12) доносить, що в *Просвіті* в Харбині відбувся відчит п. Світа про полковника Ля Рока (на підставі книжки *Книгозбірні Вістника*). Другий відчит — д-ра Мілька був присвячений книжці *Два патріотизми* Д. Донцова. Прелегента книжка та не задовольнила, бо слово патріотизм трактується там „в площині загально ідеологічній, окремо від українського ества“. А се „ество“ вимагає — „своєї власної імперії“ (а якже!) і „панування українського духу у всесвіті“. Прекрасно сказано! Лише радимо *Маньджурському Вістникові* — ще перед збудованням власної імперії і перед підбиттям для українського духа цілого всесвіту — перестати друкувати свою часопись в цілій половині по російськи! Сумніваємося, чи запанує той „український дух“ і українське „ество“ д-ра Мілька у всесвіті, коли не може запанувати навіть в маленьких тяжкевику.

Неділя (ч. 21) містить літературно-критичний фейлетон. Поручає книжку одного автора: „Читайте сю книжку! Се інша Гуцульщина, як Семанюкова, Стефаніка, Черемшини“... Даємо слово чести, що Семанюк і Черемшина — се та сама особа. Коли редакція *Неділі* не вірить, хай загляне в *Українську Енциклопедію*.

Нова Зоря (ч. 42) зробила чергове велике відкриття. А саме, що галичани се українські прусаки, яких післаництво — цивілізувати хаотичний схід, Велику Україну. *Нова Зоря* уважає за шкідливу лектуру Шевченка і Лесю Українку, скептично задивлялася на вартість наддніпрянської армії, а віру наддніпрянців — уважає за „схизму“... Чи подібні гумористичні „цивілізатори“ гадають, що далеко зайдуть на Україні? Ледви чи пустять їх далше, як до Камянца. *Нова Зоря* думає, що „всі прикмети, які мали і мають прусаки, посідали і посідають галичани“. Ми в тім ніколи не сумнівалися! Ось, наприклад, д-р О. Назарук — чим не Фрідріх Великий? І навіть симпатії ті самі має, що мав

тамтой. І великий Фрідріх любив царицю Катерину II, і Назарук теж. „Цариця Катерина — пише він — (не Фрідріх Великий, а Осип Назарук) зробила велику прислугу українському народові, зруйнувавши рунничке гніздо розбишацтва на Запоріжі. Тут наш поет Тарас рішуче помилявся, думаючи, що вона „доконала вдову-сиротину“. Цариця Катерина помогла свobodно відітхнути вдові-сиротині, криваво шарпаній механічною мішаниною з Січі“. Геніяльні думки! Особливо для того, хто збирається „цивілізувати“ Велику Україну. Яка шкода, що д-р Назарук не живе в часи Шевченка! Щобто за поет вийшов з нашого кобзаря, колиб Назарук навчив його, що і як має писати! Ще більша шкода, що не живе Назарук за часів Катерини. Він ще ліпше, аніж Патьомкін, дорадивби їй, як „заопікуватися“ Україною...

Бібліографія

Петро Карманський: *Українська Богема*. З нагоди трицятліття *Молодої Музи*. Доповнений передрук „Нового Часу“. „Краса і Сила“ ч. 4 Львів 1936 стор. 118. 21 ілюстрація. Обгортка Романа Пачовського.

В нашій літературі мало споминів творців про самих себе. Спогади ці дуже цікаві не тільки для пізнання духовости поодиноких письменників, але і для дослідів над самою творчістю, над її психологією. З нагоди трицятліття *Молодої Музи* кинув автор „Ой люлі смутку“ жмут спогадів про тодішніх молодомузців. Не знаю, чи будуть вони авторів вдячні за його слова; дехто вже гостро відповідав на кусливі слова Карманського. Та нас цікавить щось інше, як Карманський дивиться на пройдений шлях *Молодої Музи*.

Чи автор хоч трохи відслонив завісу, що засланяла творчість тих письменників, що про них згадується в книжечці?

Нажаль, мусимо відповісти, що ні! Сам автор гордо признається, що не пише „історії тих років“, бо се зроблять „спеціалісти від гробів“, себто літературні критики та історики літератури. Нехай і так, та всі ми дуже добре знаємо, як вразливі поети на похвали, хоч авторами тих похвал бувають тіж самі „спеціалісти від гробів“, а не хтось інший.

Читаючи ці спогади, стрічаємо одну, не дуже то смачну, суперечність. Автор підкреслює, що деякі поети перебували над хмарами, „бу-яли, як той орел Самійленка“ в просторах, бо земля — се не їхня атмосфера. Ми знаємо з названого Самійленкового вірша, що той орел „повідав земним створінням про небо, про сонце, про зорі блискучі“. Автор *Української Богем* не розказав нам про творчі ідеали та змагання своїх товаришів, — хоч пише, що часто „спорили про суть і завдання мистецтва“ по каварнях; він тільки дуже часто згадує, якто вони голодували та „нюхали запах вепрових печень з капустою“. Та кож не знаю, коли ліпше платили за літературну працю, колись, чи нині. Кілько золотих мусівби дістати сьогодні поет за збірку поезій, щоб мати рівновартість передвоєнних 150 корон? Хто їх дістає? Чи сьогоднішні поети й письменники, сі молоді, що студіюють, а часом навіть і не студіюють, напrawdę так дуже розкошують?

Молода Муза має свою сторінку в історії нашого письменства, має там своє місце і Петро Карманський за „Ой люлі смутку“ і „Пливем по морі тьми“. *Українська Богема* говорить про поетів тільки зверху; як одягалися, що їли, кілько пили і як бавилися. Душі письменників там немає. А шкода!

Л. Гранічка

Меріям-Лужницький: *Акорди*. Комедія життя на 3 дії. Музична опера В. Балтаровича. Бібліотека „Логос“ ч. 11 Львів 1935 16* стор. 60.

Меріям-Лужницький пробував свого пера в різних літературних жанрах: в ліриці, новелі, кримінальній повісті, літературній рецензії, історичній драмі, легкій т. зв. музичній комедії і отсе перед нами його *Акорди* — Комедія життя (чому саме життя, таж всі літературні твори пишуть тільки про життя, а не про щось інше!).

Напочатку треба підкреслити авторову відвагу написати цілу комедію тільки з 4-ох осіб, себто перенести весь тягар драматичного конфлікту на самі тільки душі героїв. Бачили ми на сцені подібні драми з трима-чотирма постатями і подивлялися фінезійну психологічну будову, здається, що в творах Кюреля і Нікодемі. Лужницький намагає настроєвістю. Старається її викликати при допомозі музики та світляних ефектів. Можливо, що в такий спосіб бажає підкреслити той нереальний елемент, який стрічаємо в комедії. Згадаймо слова музика про те, що „всесвітом йдуть фанфари радості на привітання нового жреця Вічної Краси“. Наті мріє про те, щоб „той невідомий світ“ дав їй можливість розплистися в ньому. Ся дансінгова настроєвість притупила гостроту психологічних рисів.

Головні постаті в тій „Комедії життя“ нежиттєві (професор, музик, Наті); найреальніший ще лікар. Місцями добрі діяльози. Але автор повинен пам'ятати, що драматичний твір вимагає найбільшого творчого зусилля.

Л. Граничка

Богдан Лепкий: *Казка мого життя. Крегулець*. Накладом В-ва „Дружина“ Львів 1936 16^о стор. 80.

Книжечка Б. Лепкого цікава як документ для пізнання генези а процесу повстання літературних творів взагалі, в першу чергу самого автора. Автор „Осені“ сягає аж до першого спомину в своїй пам'яті с пізніше дає низку спогадів про важливіші пригоди з свого дитинства на тлі своєї найближчої рідні.

Коли читаємо ці спогади, пригадуються нам деякі риси описуваних осіб, бо ми вже їх стрічали в давніших творах поета. *Казка мого життя* — се не чисті і розумові спогади — тільки мистецька „правда й поезія“.

Окремої розвідки вимагалаб контролю, як сі вражіння з дитячих літ, — відтворені поетом в поважнішому віці, — відбилися в давнішій його творчості.

Л. Граничка

1) **Роман Завадович:** *Живий страхопуд* Комедійка з життя сільських дітей в 3 відслонах. Накладом В-ва „Світ Дитини“ Львів 1936 16^о стор. 36.

2) **Микола Погідний:** *На провесні* Сценічна картина в 3 діях зі співами і хороводами. Музичні мотиви Богдана Вахнянина. Хороводи укладу О. Заклинської. Накладом В-ва „Світ Дитини“ Львів 1936 16^о стор. 32.

3) **Іванна Блажкевич:** *Івась-Характерник* Сценічна картина з дитячих літ Івана Франка в 3 діях. Накладом В-ва „Світ Дитини“ Львів 1936 16^о стор. 24.

Заслужене для дитячої літератури видавництво „Світ Дитини“ видає крім інших видань „Діточку Бібліотеку“ і в її рамках появляються і драматичні твори призначені для дитячого віку.

Які твори подобаються дитячій душі? На се дає відповідь сьогочасна психологія, що вчить про окремий дитячий світ, окрему реакцію дітей на все те, що окружає дитину, а не так, як думали давніше, що діти — се дорослі люди в мініятурі. Про се повинні пам'ятати автори дитячої літератури. Для кожного віку дитини треба инакше писати, — бо діти в восьмому році життя — се не те, що їхні товариші на чотири чи п'ять літ старші.

Р. Завадович в *Живому страхопуді* представляє двох сільських збиточників. Комедійка ся без сценічної будови, без виразного конфлікту, з занадто виразною моралізаторською ноткою („страхопуд буде навчати“ — каже Павлусь!), — а знаємо, що найліпше навчається тоді, коли діти про се не знають.

М. Погідний в *На провесні* оживляє в драматичних особах сили природи, будуючи на конфлікті між „ясними“ та „темними“ силами. Ся сценічна картина напевно подобається дітворі, бож вона ві-

рять, що все біля неї живе. Вистава *На провесні* коштуватиме багато трудів та коштів.

Першу драматичну картину з дитячого віку Франка дала І. Блажкєвич. Картина дотепно збудована на мотивах з творів самого Франка, головним чином на пригодах малого Мирона. Та мусимо тут підкреслити одну ненормальність в психології п'ятилітнього героя-Франка. Авторка непотрібно підкреслює соціальний момент в творі для дітей (сцена з паном в кузні!) і каже маленькому Івасеві (пять літ віку!) — виголошувати такі сентації, як отся: „Сам Бог мені язика дав, щоб правду ввічі всім казав!“

Невже українство ще й досі не вийшло поза сферу лише „соціальної кривди“?

Лл.

Давид (Дата) Вачнадзе: *Грузія между Севером и Югом с древнейших времен до наших дней* Париж 1936 стор. 48.

Книжка вичерпуючо трактує історію Грузії з давніших часів до останніх, як країни, що лежить на перехрестних стежках між Північю і Півднем. По вікових змаганнях, Грузія опинилася в сфері впливів Півночі. Але тепер положення починає поволі, але радикально мінятися. „Північ, в постаті революційної Росії, заволодівши 1920-21 цілим вільним Кавказом, роззброївши політично і фізично Грузію з її сусідами, віднявши за п'ятнадцять літ свого пановання в них всі власні їх можливості і засоби до організованої державної самооборони, — тепер, під впливом досягаючих подій і згідно з своїми стратегічними розрахунками, є змушена відпливати від кавказьких берегів. В наслідок того пхає вона знову обеззброєну людність Кавказу в обійми тож Росіїє узброєного Півдня, себто союзної Туреччини, передтим зміцненої — Карським договором — на найважливішій оборонній лінії Карс-Ардаган-Артвин в полудневім Закавказю“. Росія завертає назад. Під впливом конфлікту з Японією і грізної постави гітлерівської Німеччини, забрали Совіти частину своїх військ з Кавказу, заздалегідь числючися з „хвилевою“ втратою тих земель в разі воєнного конфлікту. „Російська стратегія і діпльоматія XX віку підготували Грузії та її кавказьким сусідам можливість повороту до доби XVI-XVII вв., коли Закавказзя обернулося в арену беззастанних боїв між турками і персами“. Автор переконалий, що сучасні грузини, разом з своїми сусідами, „яких політичний досвід минулого і теперішніх тяжких часів навчив розуму, — використовують нові здвиги, що йдуть, щоби спільно, надовго і остаточно, вирватися з перстена ворожих комбінацій, плетених на Кавказі егоїстичними інтересами сусідних великих країн Півночі і Полудня“.

Р. О.

Юрій Липа: *Українська Доба* В-во „Народний Стяг“ Варшава 1936.

По прочитанні сеї *Української Доби* передусім лишається вражіння рідкої безпринципності і цілковитої заплутаності автора.

Сталий спіробітник *Вістника* і *ЛНВ-ка* від 1922 р., не покидаючи його, одним скоком стає по стороні всіх його противників — порядніших, від нього, бо отвертих. І запозичивши від них аргументацію, симпатії і антипатії, створює з того всього каламутну мішанину перехресних поглядів і теорій, з одною лише виразною тенденцією: зискати собі „загальне признание“, хочби й ціною заперечення і перекривлення всіх тих ідей, прихильником яких він був від 1922 року.

14 літ працювати для якоїсь порожнечі, (яку раптом побачив у *Вістнику*), від якої всі спіробітники тікали в світ за очі, як то твердить Липа! 14 літ триматися тої „порожнечі“ і не кидати її, аж доки його самого не випросили з *Вістника*.

Яка незрозуміла витривалість і відданість!

Та всеж не можна сказати, щоб ся відданість була цілком „мовчазною“. Не покидаючи *Вістника* і друкуючи до останнього часу в ньому свої твори, Ю. Липа, що правда обережно і тихо — виступав проти тогож *Вістника* в гуртках його противників і лише коли його за те у-

сунули з числа співробітників місячника — однаково нема чого тратити! — видає друком свій відчит під наголовком *Українська Доба*.

Річ зрозуміла, що при таких поглядах, Ю. Липу мусять разити вирази — „Наш, Наша“. Бо, як він пише, слово „наш“, се знак віддільності, безоглядного протиставлення себе іншим „нашим“. І се окреслення зустрічається часто не лише в назвах жидівських газет, як то твердить Липа. Сей знак віддільності вживають і інші. Льюїоля говорив: „Наш Орден“, католики і православні кажуть: „Наша церква“, Мусоліні і Гітлер казали: „Наша партія“. І се протиставлення є формальною організаційною формою кожної нової ідеї. Всі великі рухи — у Франції в кінці XVIII в., в Росії 1917, в Італії — фашизм, — зачалися від якоїсь „Нашої партії“. Завдяки людям, що вміли фанатично „по маніяцьки“ служити одній ідеї, чомусь одному „нашому“. Людиж, що потрапили служити і „нашим і вашим“, ніколи нічого великого не створили.

Та Липа остільки не любить сього слова, що його разить навіть вираз „Наша доба“ і він пропонує замінити її „Українською добою“. Виглядаючи сю „українську добу“, намагається — зрештою безрезультатно — віднайти зміст слова „український“. Намагається окреслити — „що в сучасній добі є найбільш українське, що дає найбільшу підставу життєздатності нації“? Лише не приймає під увагу, що якраз найбільш українське, може не сприяти життєздатності нації, а навпаки, її нищити.

Але він всеж гадає, що з усіх тих можливостей, на яких можна булоб збудувати „Українську єдність“, треба зробити вибір. Не довіряючи нікому іншому, за справу взявся сам Липа і, розглядаючи в своїй „Добі“ „всі прояви українського життя“, він майже на кожній сторінці протирічить сам собі.

Хвалить розвій капіталізму приватників і нападає на політичних приватників! Пише, що на церкві не можна будувати єдності, бо українці мають дві церкви католицькі і 4 православні — і висказує надію, що може колись з одної з церков повстане „сильний войовничий духом орден, що надасть свій характер цілій українській духовості“. Отже сам признає такий спосіб будови, який відкидає, коли говорить про „гуртківство“ *Вістника*. Бож в такім ордені-церкві є теж „гуртківство“, протиставлення себе іншим, такийже поділ на „ми і вони“. Але сього Липа чомусь не завважує, як не бачить і того, що ідеї соціалізму і лібералізму, які він відкидає при своїйму відборі життєздатних прикмет нації, бо „дійсність“ їх знищила — нищила в нас зовсім не „дійсність“, а м. и. *Вістник* своєю, невизнаною Липою, метою „безоглядного“ протиставлення їм.

Взагалі, протягом цілої своєї статті Липа вперто недобачує, заперечує, або перекидає всі ті ідеї, які понад десяток літ пропагував *Вістник* (і *ЛНВ*), а біля нього і Липа. Нарікає, що *Вістник* наслідує Гітлера (мовляв „товар не на експорт“). І забуває, що *Заграв* ширила думки подібні до фашизму ще від 1923-го року. Деж тут наслідвання?

Зрештою тутже, на сусідній сторінці, — забуваючи, що фашизм — „товар не на експорт“, Липа сам захвалює фашизм за те, що він повертає до джерел власної раси і черпає своє з найглибших століть; за його пошану до людей, що у війні ставали до оборони свого краю; за провідників, які перевиховали довкола себе людей „без пролиття крові“; за його ненависть до всього чужого. А на наші видання, зокрема на *Вістник* нарікає за брак уваги до переломових 1917 — 23 років, за брак пошани до учасників великих боїв.

І знов робиться дивно! Як можна було протягом 14 літ дивитися, читати, погоджуватися і — нічого не бачити. Чи *Вістник* не творив культ *Слова о полку Ігоря*, князівських часів, Мазели?

Хтож, як не *Вістник* виховував молодь, а колись і Липу — в найбільшій пошані до пролитої за батьківщину крові. Деж, як не у *Вістнику* ціла поезія, статті, спогади, кричать на честь боротьби за

батьківщину, на честь крові вже пролятої, на честь майбутніх жертв?

Правда *Вістник* відкидав і нищив багато з традицій — і честь йому за те! Чи Кемаль, якого Липа ставить, як приклад — людини, що розуміє свою расу — не відкинув такі традиції, як фез, каліфат, султанат і багато інших? Але не став руйніником, лише творцем. Але свого Липа не добачає. Не добачає і того, що „немилосердні супроти ворогів свого краю“, Макіявель, Мусоліні, Гітлер — не були завжди милосердними і ніжними в перевиховуванні „своїх братів по крові“. І цілком не брали під увагу „умови і обставини“ тих братів, що шкодили їхній („нашій“) ідеї.

„Можє до власної раси треба йти деспотом зі скривавленим канчуком“? — жахається Липа і як приклад ставить тихже Мусоліні і Гітлера, які „майже без пролиття крові потрапили зеднати всі кращі почуття народу“.

Дійсно вони потрапили зеднати всі кращі почуття народу, але гірші, хочби й найбільш свої, традиційні, без вагання зуміли відкинути. Владно накинули вони своєму народові ідею якоїсь одної своєї „нашої партії“. Не лише ворогів свого народу, а й своїх братів по крові, часом своїх особистих приятелів, карали вони гостро за зраду ідеї, не узглядаючи, якто радить Липа, ні виправдуючих обставин, ні особистих прикмет тих людей. Власне „деспотом зі скривавленим канчуком“ доводилося йти їм часом до своїх, як Гітлерові в кріваву ніч в червні 1934 року. І що тут дивного? Аджеж навіть Христос мусів кинути з канчуком на свою „власну“ расу, щоб тих своїх „братів по крові“ вигнати з храму. Але про се Липа не хоче ні згадувати, ні говорити.

Зате охоче говорить про *Вістник*, у якому він, зокрема в статтях Донцова несподівано знайшов самі відемні риси: і негачію, і порожнечу, і руйніництво і здушування всіх індивідуальностей, і особисті поражунки, і інші многобарвні страхіття. І ось якраз в сій „порожнечі“ рясно перетикані лише яскравими квітами зла, сидів сам Липа аж 14 літ! Без протесту, несилюваний! І що він там міг робити так довго? Аж доки його самого не попросили своє місце покинути.

Чи дійсно Донцов не терпить біля себе індивідуальностей? Ні, він терпить біля себе лише індивідуальності. Натомісць не зносить людей, що мають 40 думок і 40 переконань. І ніодного окресленого.

Чи дійсно всі співробітники покидали *Вістник*? Ні, більшу частину з них „покидав“ сам *Вістник* за їхню безпринципність, як се зробив з Липою. Були правда і такі „творчі“ одиниці, що й самі лишали *Вістник*. Лише цілком не „голод за позитивною Україною“ гнав їх від нього, а далеко простіші і прозаїчніші причини. Бажання признання „еліти“, літературні нагороди, матеріальні вигоди. Бо де і як шукали тієї „позитивної України“, Коломийці, Косачі, Бобинські? В „Н. Ш л я х а х“?

Вони, як і Липа, побоялися „40-літнього блукання по пустині ще й без землі обітованої“, без літературних нагород і прихильних рецензій. Бо *Вістник* не крився, що шлях може бути дуже довгий, що земля обітована зовсім непевна, доки ми самі не змінимося. А змінитися ніхто з них не хотів.

І ся боротьба, якої вимагав Донцов не є „лише динамізмом без ціли, не в ім'я чогось“, як несподівано почав твердити Липа. *Вістник* давно вже сказав в ім'я чого має бути ся боротьба, лише не повторює того що місяця і обовязково з великої букви. В безлічі статей виразно світилася завжди ся мета — далеко яскравіше, аніж там, де слово „Україна“ відмінялося на всі можливі і неможливі способи.

Так само — хоч Липа се й заперечує — в безлічі статей вертався Донцов до окреслення української раси, лише замість тратити час на розхвалювання позитивного, винищував в ній негативне — а се далеко важніше, хоч викликає менш розчулення в читаючих українців.

Бо не лише на думку *Вістника*, як твердить Липа, а й в дійсності, Україна в останні два століття була „полем абсолютного квієтизму“.

Зате не „мовчанкою“, а десятками статей, спогадів і віршів відгукувався *Вістник* на „великі історичні вітри, що віяли над Україною в 1917-23 роках“, (спомини: Кедровського, Ю. Тютюнника, Крезуба, Могалевського, Заклинського, статті про Крути, а про давніший період: про Тарасівців, про РУП В. Садовського, Колярда і пр.). І коли, на думку Донцова і існував квієтизм навіть в тих роках, то не в масах, не в тих борцях, на яких завжди були з найглибшою пошаною очі *Вістника*, лише серед провідників, бо, як те чомусь вільно ствердити самому Липі на ст. 16: „До тих років, щойно тепер доростає провідництво“.

„Перевиховувати себе“! — Так, як се зробили Мусоліні і Гітлер, і як, забувши, що се „товар не на експорт“, радить Липа — завжди, незмінно намагався *Вістник*. Ніхто, як Донцов не знав лише, що не чужими, а лише своїми силами можемо збудувати щось, але ті сили треба видобути. А видобути їх можна не мляво-солодкавою системою Липи, узглядняючи обставини і прикмети окремих одиниць, не обережним зливанням каламутної водички протирічних ідей в одне русло, лише системою людей, що вміли безжалісно відкидати все, що вважали непотрібним для своєї єдиної ідеї.

Якраз ексклюзивністю, на яку нападає Липа, єднали ті, на кого він покликається, свої колективи, розбуджували в них енергію. І *Вістник* завжди кликав і кличе до збудження тої енергії, яку ніколи не збудити „Згодою в сімействі“ Липи.

Не в ім'я програми „нищить“ Донцов все опорне, лише в ім'я світогляду і стилю, без яких дійсно, ніякою силою людей об'єднати не можна. Всі ті „прості щоденні люди“ мовчазні працівники в кооперації, просвіті чи пресі, залишаються нічим — ніякою силою, без якої провідної доктрини. Хай лишаються їхні людські звички звичайні традиції і уподобання, але хай сю масу єднає якась ідея, яка буде нищити серед тих тихих працівників — зрадників, злодіїв і дефравдантів.

Донцов не нищить нічого „здобутого батьками“. Колиж нищить всякі *Нові Шляхи* і їм подібні, — сим лише виступає в обороні всього вартісного здобутого батьками, яке хочуть зруйнувати інші.

На прикінці ще одно. Ю. Липа закидає *Вістникові* і Донцові „боротьбу з особистими ворогами“. Коли і з ким — не каже. Дивно тільки, чому той самий Липа, співробітник *Вістника* не виступив з таким закидом по адресі хочби квартильника *Ми*, коли бачив, (а бачив напевно!) що з чисто-особистих порохунків обкидають болотом його товаришів по *Вістникові*, як се зробили в найбільш обурюючий спосіб з Маланюком. Але тоді Липа мовчав. Мовчав з тої причини, що своїм реагуванням наразився на неласку більшості — противників *Вістника*. Тепер же симпатія тих противників, групи *Назустріч* і *Ми* — забезпечена.

Прекрасна річ — „Мовчазна відданість“ якійсь ідеї — ніхто того не заперечить.

Неменш прекрасною може бути звичайна собі, навіть не мовчазна, відданість.

Зрештою, цілком доброю буває часом просто — мовчазність.

Але, безперечно, відної з тих прикмет український „лицар“ Юрій Липа не посідає.

Олена Теліга

Від Адміністрації

Всіх, хто має заклопотати за кольпортаж, чи передплату, просимо вирівнати і не наражати видавництво на страти, а себе на стримання дальшої висилки книжок, оголошення на сторінках *Вістника* й чорних листах шкідників видавництва.

Вп. Дм. Геродот Румунія; Організація Державного відродження України в Эл. Держ. Півн. Америки; о. П. Карпинський Острівцець; М. Свацій Букачівці; О. Лещенко Прага Чехія; Українська Громада

в Іусті Чехія; Демян Герасимюк Берлін — заповіджених грошей не дістали.

Хто має I, III і IV кн. Вістника 1936 р., а не потребує, просимо вернути нам взаємн за інші книжки.

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів в часі літніх вакацій повести широку пропаганду на місцях за поширенням видавництва і за приєднанням нових передплатників «Вістника», «Квартальника Вістника», зокрема просимо наладити кольпортажу в своїм повіті і окрузі і припильнувати, щоб довжники заплатили належність.

ЦІНА СЕР VII—VIII подвійної КНИЖКИ зл. 4.40. Книжка за сересень вийде в кінці серпня.

В серпні будемо наново друкувати адреси всіх наших передплатників і кольпортерів, а тому просимо подати точні і нові адреси.

При посилці грошей просимо обовязково зазначити за що: Вістник, Квартальник, кольпортаж.

Хто знавби найнозіїшні адреси, просимо подати: Михайло Баранюк передтим Ліон Франція; Стефан Баюк Іадів.

Пошукуємо кольпортерів на повіти: Копичинецький, Заліщицький, Добромилський, Любомилський, Хоцьмський, Ряшівський, Березівський, Бересть.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Мгр. Т. Гавцькому Борщів; Богданові Гошовському Золочів; І. Патруссеві студ. Жостанці.

Вп. Дир. А. Киселиця Чернівці зл. 225.— переслали В-ву Укр. Енциклопедія Коломия.

Вп. пп. Инж. Д. Андрієвський і «Насус» Бельгія; Яків Сліпанський Аргентина (дол. 12.90); Книгарня Сурма Нью Йорк (дол. 10); П. Ткачук Саскатун (дол. 20); М. Антонович, Іван Роман (30 зл. за гонорар, решту затримайте); С. Медвід, Др. В. Бірчак Чехія; гроші одержали, книжки і рахунки вислали.

Вп. І. Жураківський Франція до кінця року належить за Вістник 15 зл. і Квартальник зл. 1.50.

ПРИЄДНУЙТЕ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ: Читальні, Просвіти, Кружки Рідної Школи, бібліотеки і інші товариства.

Вже по видрукованню їх імен вирішили свою належність за Вістник: Павло Купчик Золочів; К. Сокірський Хожів; Роман Бараник Ярослав; За кольпортаж: Домінік Кришталович Гусятин; Григорій Христюк Висиніці; Вол. Болярський Монастир Вязовиця (все по заплаченню належності скреслюємо з листи шкідників і гробокопателів видавництва, всіх тих, що були видруковані).

Мимо кількакратного упімення не сирівали належності за Вістник і Книгозбірню Вістника: Константин Яримович Росіяна 14.25; Богдан Антін Мидик Синезидзко-вижне 7; Надія Никитівна Познань 4.90; Демко Гринько Жапалів 5; Іван Гриник студ. секція Суд. Вишня 3.75; Генрик Заславський Варшава 4.65; Петро Смаль Мельниці 5.15; Віктор Якубовський Варшава 6.60; Кружок Рідна Школа Залозці Нозі 5.15; Філія Просвіти орг. освітня секція Отинія 4.40; Володимир Зубенко Гандсвичі 6.70; Др. А. Перегінець Станиславів 6.75; Богдан Тишовницький Довголука 7.10; Альфонс Вільде Луцьк 3; Михайло Потерейко 0.90; Укр. Т-во ім. Т. Шевченка Ст. Вініфас Ман Канада 6; П. Василюшин Едмонтон 8.50; Инж. Ярослав Дийий Брюно 8.82; Др. Теодор Жеребко Мінкен 1.70; За кольпортаж: Михайло Баранюк Ліон Франція 3; Мгр. Володимир Климко Глиняни 4.20; Богдан Голик Яворів 1.50; Микола Дубинко Рівне 4; Михайло Дицилович Кальне 4.80; Демян Івасківс Калинівщина 17.10; Степан Козачук Броків 8; Теодор Ляшовський Поморини 8; Мельник Степан Потік 6; Богдан Нарожняк Стрий 8; Осмелян Осипович Бадур 17.50; Принадний Іван Поториця 6; Мгр. Володимир Пелех Солотвина 8; Сокаль Народний Базар 5.70; Мирослав Свачий Букачівці 12.30; Стадник Петро Копичинці 8; Народний Базар Станиславів 3.02; Василь Цибух Більшівці 8.20.

(Далі буде)

Ігор Лоський

В 1918 р. зайнятий в Міністерстві закордонних справ в Києві. Учасник бою під Крутами, учасник повстання проти гетьмана, пізніше активний гетьманець, вмер 27 V с. р. у Львові. В 1919 член української місії в Стокгольмі. Потім тиняється по Австрії, Чехії, Німеччині, де як стипендист Українського Наукового Інституту, працює в Берліні.

В 1932 приїздить до Галичини, до Львова, де викладає в Малій Семінарії французьку мову. Працює в різних журналах і часописах, перекладає, між ин. і в „Вістнику“. Не підлягає сумніву, що — в інших обставинах — ся працююча й інтелігентна людина могла б дати далеко більше, ніж дала своїй нації.

В. Й. П.!

Нові книжки

Альманах підкарпатських українських письменників під редакцією А. Ворона — М. Храпка Севлюш 1936 ст. 184.

Евген Храпливий — Сільське господарство галицько-волинських земель Львів 1936 „Учітеся брати мої“ ст. 348.

Михайло Соневицький — Мир-мідонський лицар. Історичне оповідання вид. „Рідної Школи“ Львів 1936 ст. 52.

Український Національний Дім в місті Харбіні Бібліотека „Манджурського Вістника“ ч. 3 ст. 85.

Петро Зленко — Українські Січові Стрільці Прага 1935.

Уляна Кравченко — Спогади учительки Коломия 1936 вид. „Загальної Книгозбірні“ ст. 314.

Роман Савицький — Гри і забави як практичні заняття в дошкільній віці вид. Кооперативи „Народний Базар“ Станиславів 1936 ст. 44.

Сучасні проблеми економіки України т. II. Праці Українського Наукового Інституту т. XXVII ст. 178.

С. Г. Дамой — Причини нашої програної у 1917—20 р. в-во „Проміні“ ст. 32.

В. Бояринич — Кривавий шлях, п'ять місяців боїв III куреня 24 п. п. ім. гетьм. Дорошенка за Львів вид. Іван Тиктор Львів 1936 ст. 128.

Надіслані журнали

Літопис Червоної Калини Львів ч. 6.

Рідна Мова Варшава ч. 6.

Жіноча Доля Коломия ч. 2.

Післанець Правди ч. 6.

Нова Хата Львів ч. 11—12.

Комар Львів ч. 23—25.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового Жовква ч. 6.

Тризуб Париж ч. 21—22.

Наша Культура Варшава ч. 6

Нива Львів ч. 36

Український Тиждень ч. 23, 24.

Самостійна Думка Чернівці ч. 3—5.

Обрії Львів ч. 15—18.

Вісті Українського Наукового Інституту в Берліні ч. 5.

Український Сокіл ч. 5.

Рідна Школа Львів ч. 11.

На сліді Львів ч. 5.

Українське Слово Ужгород ч. 20.

Українське Юнацтво Львів ч. 6.

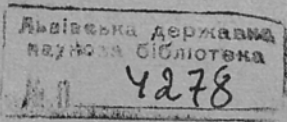
Проблем Прага ч. 4—5.

Шлях Молоді ч. 5.

Спорт ч. 7.

Errata:

Стр. 614, рядок 9 згори: Замість „формальною“, має бути „нормальною“.

В-во „Українська Преса“

Видавець Іван Тиктор

Видає:

1. Новий Час щоденник, Львів, Косцюшка 1/а.

Місячна передплата 3.— зл. Точні передплатники дістають що місяця »Історію Українського Війська« по одному зшиткові за доплатою 40 гр. на кошти опакування й пересилки.

2. Наш Прапор Львів, Косцюшка 1/а.

Ілюстрований часопис, виходить тричі в тиждень. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію, видання »Української Бібліотеки«. — Передплата разом із книжками »Української Бібліотеки« місячно 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл.

3. Народня Справа Львів, Руська 18.

тижневий часопис для села. Крім цікавого всебічного матеріалу, дає допомоги за страти в худобі (40.— зл. коли передплатник доріже штуку, а 60.— зл. коли худобина згине сама). Для погорільців негайна поміч у сумі 20.— зл. — Передплата місячно 0.90 зл. Чвертьрічно 2.50 зл., піврічно 5.— зл.; річно 10.— зл.

4. Дзвіночок Львів, Руська 18.

часопис для українських дітей, виходить щомісяця. Передплата піврічно 1.20 зл., річно згорн 2.— зл., поодиноке число 20 гр.

5. Комар Львів, Косцюшка 1/а.

веселий часопис (сатира, гумор, виходить кожного тижня). Передплата: піврічна 5.50 зл., річна 10.— зл., поодиноке число 25 грошів.

6. Українська Бібліотека Львів, Косцюшка 1/а.

виходить кожного місяця 1 том 128 сторін друку. Мистецька, двобарвна обгортка, добрий, білий папір. Передплата: чвертьрічна 2.60 зл., піврічна 5.— зл., річна 9.60 зл., поодинокий том 95 гр. Передплатники »Нашого Прапора« дістають »Українську Бібліотеку« даром.

7. Історія Українського Війська

Львів, Косцюшка 1/а.

виходить місячними триаркушевиими випусками. Передплата місячна 1.20 зл., чвертьрічна 3.50 зл., піврічна 6.— зл., річна 12.— зл. Передплатники »Нового Часу« дістають »Історію Українського Війська« за доплатою 40 гр. місячно.

Спомини Софії Русової

появляються в 1936 р. в »НОВІЙ ХАТІ«, багато ілюстровані.

Опера »РІЗДВЯНА НІЧ«. — Празьке видання Кобзаря.

Підпольна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.

Жадайте оказових чисел! — Адреса: Львів, Ринок ч. 39.

III
П 12531

1936 Р. 4 кн. 7-8

Книгозбірня Вістників

ч. 1 1934 р.

М. ОСТРОВЕРХА

Мусоліні

Ц. зп. 1

ч. 2

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

Володар

Ц. зп. 2

ч. 3

М. АНТОНОВИЧ

Геррес

Ц. зп. 1

ч. 4

Р. ЄНДИК

А. Гітлер

Ц. зп. 1

ч. 1 (5) 1935 р.

Д. ВАРНАК

Кардинал Мерсіє

Ц. зп. 1

ч. 2 (6)

Л. МОСЕНДЗ

Штайн

Ц. зп. 1'50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О'Коннель,

Ц. зп. 1

ч. 4 (8)

В. ТЕМЛЯК

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зп. 1'50

**В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.**

ЦІНА КН. 4'40 зп.

**Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.**